

Muassislar:
**O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi**

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:
**Sirojiddin SAYYID
Minhojiddin MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Farrux JABBOROV**

Jamoatchilik kengashi:
**Qahramon QURONBOYEV
Iqbol MIRZO
Murodilla ESHMATOV
Muhammad ALI
Rustam NOSIROV
Rustam QOBILOV
Ahmad OTABOYEV
Shuhrat SIROJIDDINOV**

Bosh muharrir:
Faxriddin HAYIT

Bosh muharrir o'rinbosari:
Nurilla ChORI

Mas'ul kotib:
Sa'dullo QURONOV

Mas'ul muharrir:
G'iyosiddin O'NAROV

Adabiy muharrir:
Husan MAQSUD

Muharrir:
Yahyojon FAYOZ

Manzilimiz:
Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi binosi.

Indeks 100066
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Veb sayt: www.yoshlikjurnali.uz
Tel.: (0371) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: Nurilla CHORI
Bosishga 07.07.2019-yilda ruxsat berildi.

Qog'oz formati: 60x84 $\frac{1}{8}$
Nashriyat hisob tobog'i: 8,7
Indeks – 822.

ISSN 0207-9137. Jurnal 2007-yil 4-mayda
O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi
tomonidan № 0253 raqami
bilan ro'yxatga olingan.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda
"Yoshlik" dan olindi" deb izohlanishi shart.
"SILVER STAR PRINT" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 33. Adadi: 1480
Toshkent shahri, Uchtepa tumani,
22-mavze, 17-uy.

MUNDARIJA

JARAYON

3 Nurilla Chori
"Ijara uylarning shavqi yodimda..."

NAZM

6 Halima Ahmedova
Bormidim, kuyingda
bo'lmaguncha jo...

48 Dilafro'z Choriyeva
Ko'zlarimga sig'magan sog'inch,
Kiprigimga osilayotir

GURUNG

10 Mahorat asosiy mezon bo'lishi
kerak

XOTIRA

18 Ikki xalqning suyumli farzandi

NASR

24 Tursunmurod Ermatov
Mashriqqa yuzlangan suvoriy

34 Jabbor Eshonqul
Talqon tabib

50 Sitora Tojiddinova
Yomg'ir esa yog'averardi...

Muqovada:
Bobur PO'LATOV
olgan surat

52

30

18

42

24

BIRINCHI UCHRASHUV
30 Orifjon Komil
Qushlarga halovat baxsh etdi jonim

62 Oqil Abdubarnoyev
Hech tashvishni bilmay yashasang

SO'ZOYNAK
31 Mahmud Sa'diy:
O'ylaganimni aytish payida bo'ldim

ESSE
42 To'liqin Eshbek
Tilimiz jonkuyari

ADABIY DO'STLIK
45 Yasunari Kavabata
Chirildoq bilan chigirtka

TADQIQOT
52 Marhabo Qo'chqorova
O'zi bilan o'zi gaplashayotgan odam obrazi

SIZNINGCHA...
58 Zamonaviylik she'riyatga zo'rlab
singdirilmaydi

SABOQ
63 Anton Chexov:
Tarbiyali odamning sakkiz fazilati

34

“Ijara uylarning shavqi yodimda...”

Xalqimizning sevimli shoiri Usmon Azimning “Dasht haqida ballada”sini birinchi marta qachon o‘qiganimni eslay olmayman. Biroq, shunisi ayonki, balladani o‘qiganimdan u meniki bo‘lib qolgan. Yo‘q-yo‘q, bunday emas – men shu balladaning asiriga aylanganman, desam to‘g‘ri bo‘ladi. She‘rdagi dardning samimiyligi, pafosning umumiyliги bilan bog‘lab tushunishga harakat qilganman. Ammo u baribir balandroq, viqorliroq kelaveradi. Va bo‘g‘zini kuydirib tilga otilib chiqadi: *“Tog‘lar kichraydi. Pasaydi osmon. / Yashab bo‘lmaydi-ku, axir engashib...”*

QUV OG‘OCHGA TIL BITDI

Talabalikning ilk yili edi. Yangi yil arafasida qishloqqa borganimda bobom bilan qilgan gurungim hech yodimdan chiqmaydi.

Boboni ko‘rgani bordim. Momom qarshi oldi:

– Bova, Ortiqning uli keпти, – dedi. Yo, Xudo, men shu chol-kampirning nabirasiman. Ular bo‘lsa, avval otamning ismini aytib so‘ng menga o‘tadi.

– Kel, – deb sandalning bir kunjagidan joy ko‘rsatdi bobom.

– Ha, ko‘rinmay ketding, qayerda yuribsan?

– O‘qiyapman, bova.

– Qayerda, Tashkandami?

– Ha, Toshkentda...

– Hosilot bo‘lasanmi?

– Yo‘q.

– Mudir bo‘lasanmi?

– Yo‘q.

– Bo‘lmasa, Tashkanda nima qilyapsan?

– Filologiyada o‘qiyapman.

– U nimasi?

Olifta talaba jo‘ngina qilib, filolog – o‘zbek tili va adabiyoti o‘qituvchisi bo‘ladi, deb aytgisi kelmaydi.

– Filologiyada ko‘p shoirlar o‘qigan – dedim.

– Ha, shoirlarning ham maktabi bormikan?! Hali she‘r ham yozasanmi?

– Yo‘q.

– Unda, hosilotlikkami, mudirlikkami o‘qiyvermab-sanda...

Gurungimiz shu ko‘yi borayotganida radiodan xalq baxshisi: *“Mulla to‘rg‘ay tong-saharda sayraydi, / Enajon, vay ena, ena-yay...”*, deb bo‘zlab qoldi. Bobom ko‘zini chirt yumib, o‘ng qo‘lini havolantirdi. Momom yugurib borib, yarim quloch quv og‘och – do‘mbira tutqazdi. Shomurod Tog‘ayev: *“Bilmaganim, bildirding, / Poyezlar-ga mindirding...”*, deb davom etti. Bobomning qo‘lidagi quv og‘ochga til bitdi – keng dalalardan ko‘kka kaphtarlar gurkirab uchdi; daralardan dupurlab tulporlar chopdi...

SO‘Z TAMShANGAN KEChALAR

Ko‘plab teng-to‘shlar talabalikni ortda qoldirib, tahririyatlarda ish boshladik. O‘y-tashvishi – adabiyot, san‘at, tarix... To‘rtta “dadarvoqi” yig‘ilsa, yurt taqdiri uning ertangi kuni, millatning tutumlari, ulug‘ ajdodlarning jasorati, zamondoshlarning badiiy ifodasi haqida bahs qiladi – falsafa so‘qib tong ottiradi. Biroq hammasining cho‘ntagida shamol o‘ynaydi. Orasiga biror moliyachi qo‘shilib qolsa, albatta, uning aytar gapi tayin: otangni ko‘rdim – ahmadi forig‘, onangni ko‘rdim – tovonni yoriq...

Ammo bunday suhbatlar talabalar shaharchasidagi yo bo'lg'usi olimlar yotoqxonalarida emas (*u maskanlarning eshigi allaqachon tambalangan*), shaharning eng chekkasida Dehqonqulning yuziday ayanchli tusga kirgan ijara uylarda "HavOchun", "Ramaq", "Qaytish" – oltin ko'prik deb tonggacha so'z tamshanamiz. Ulug'larning yozganidan latifa to'qib, bir-birimizga "sen qachon gullaysan" deb oramizdan prozaik izlaymiz. Qani u topila qolsa, birov-birovimizga: "Ey, "Maymun yetaklagan odam", "Anoyining jaydari olmasi", "Bir toychoqning xuni" bo'ldimi? – desak, boshqasi – "Onamning yurti"da "Qishda bodom gulladi", "Kak-ku", dedi. Ana shu zamonlarda yolg'iz bosh har yoriqqa sig'ardi. Ulg'ayish faslida yelkadoshlar gardaniga olaxurjin tushdi, birov oldin-birov ketin ro'zg'orli bo'ldi. Birdaniga mung'ayib qoldik, desam mubolag'a bo'lmas.

Sababi oddiy edi: kim oilali bo'lsa, shu ijara uy oladi. Endi yolg'iz bosh emas, unga ishonib, ko'ngil berib, izmiga kirgan ayol – bo'lg'usi onalar bor. Izlagan imkon topar ekan, ijodkor do'stlarimiz buning uddasidan chiqishdi. Ayrim yosh oilalar ko'plashib bitta ijara uy olib yashashdi. Biri, Qarshidan kelgan, ikkinchisi, Jizzaxdan. Tabiiyki, ko'pincha ijodkor oilalarda er termizlik bo'lsa, ayol namanganlik; yoki er samarqandlik bo'lsa, ayol nukuslik bo'lib chiqadi.

Ko'nglini qachon adabiyotga boy berib qo'rganini bilmagan dadarvoqilar kechalari Chambil yurtida Go'ro'g'li sulton hukmronligida Ahmad sardorning o'zidan ketganidan, "Zarbulmasal"da Gunashbonuning mahriga necha vayrona aytganidan bahs qilishar, kelinlar xorazmcha choy damlasa, dasturxonga farg'onacha osh tortilardi. Bunday maskanlar katta shaharning gavjum xonadonlari qatoriga kirib, ijara uylarda qator-qator farzandlar dunyoga keldi.

Dunyoga jar solib, yaqinlariga quvonch ulashib tug'ilgan bolalar go'yo tomoq qirib yo'talishdan cho'chiydigandek, ota-onalari shu yurt, shu tuproq desa o'pkasi to'lib nafas olishsa-da, katta shaharning kichik daftarlariga nomi qayd etilmaganini – propiskasizligini ular ham sezadigandek tuyulardi.

Ana shunday kunlarning birida yozuvchi do'stimizni bir oyda uch bora, yana birini bir haftada ikki bora shaharning u chekkasidan bu chekkasiga, bu chekkasidan narigi chekkasiga ko'chirdik. Yana birining ko'ch-ko'roni yuk mashinasida qolgani esdan chiqmaydigan bo'lgandi.

Vogea budir:

Yozuvchi oshnamiz ijara uyni almashlaydigan bo'lib, rosa o'n-o'n besh kun uy izladi, topdi. Ma'qul kelganki, ko'chib o'tadigan bo'lib, ko'ron ko'tarishga yana dadarvoqilarni chaqirgan. Ular bo'lsa: "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan ko'chiruvchi" deb hazil qilishadi. Ijodkor uchun bu juda achchiq gap. Yuk bahonasida aytilgan nisba-da, aslida ulug'lardan matn ko'chirasan, matn ko'chirmasang, mazmun ko'chirasan, mazmun ko'chirmasang ruhni ko'chirasan – baribir ko'chirasan, degan iddoa ham yo'q emasdi-da!

Xullas, ko'chiruvchilar bir yosh ro'zg'orni mashinaga yuklab manzilga borsak, bizdan ildamroq boshqa birov kelib joylashib olibdi. Dodingni kimga aytasan!

Boshdan o'tgani budir:

Shaharning chekkasidagi mahallalarning birida katta oila yashaydigan xonadonning bolaxonasida er-xotin yashaymiz. Ayolim talaba, o'zim gazetada ishlayman. Haftada ikki marta chiqadigan nashrning kunda-shun-

dagi navbatchisiman. Tun yarmida bolaxonaga kirib boraman. Bu manzilga kelganimga endigina ikki haftalar bo'lgan chog'i, nimadir kerak bo'lib, mahalla do'koniga chiqdim. Do'kondor qiziqsinib so'rab qoldi: – Uka, qayerda turasiz? – Yon ko'chadagi ikkinchi ko'k darvozali uyda. – opaquinikidami? – Ha. – U joyni kim tavsiya qildi? – Hech kim, mahallaga kelib ijara qo'yadiganlar bormi, deb so'rab yurgandim. To'g'ri kelib qoldi.

Do'kondor boshini menga tomon cho'zib asta shuvirladi: "O'g'illarini bilasizmi? Yaqinda chiqdi".

Hayron bo'lib so'rayman: "Qayerdan chiqdi?"

"Ilgina o'tirib qo'gan-de..."

Boshimdan muzday suv qo'yilgandek bo'ldi. Har kim o'z ehtiyotini qilgani yaxshi. Nima qilishga hayronman. Ko'chishdan boshqa chora yo'q. Zavjamizga dardimni yorolmayman. Kechalari tipratikanning ustida yotganday yotaman. Ko'zga uyqu kelmaydi. Qish eshik qoqib turibdi, ammo yana ko'chish kerak...

Nomdor nashriyot muharririning boshidan kechirgani

Tengdoshlardan biri mashhur nashriyotda muharrir bo'lib ishlardi. Ikki yosh farzandi og'ir dardga chalilib, moyanasi dori-darmondan ortmay qoldi. Bu o'rtada, tabiiyki, ijara haqqini ham o'z vaqtida berolmagan. Do'st-yorlar qarab turishmadi, ammo qo'ldan berganga chumchuq to'yarmidi?!

Qisqasi, bolaga bu yorug' olam torlik qildi.

Do'stimizning aytishicha, qishlog'iga borib farzandini tuproqqa qo'yib kelgani ketganida biroz qolib ketadi. Shaharga qaytganida ne ko'z bilan ko'rsinki, u yashagan xonadonga boshqa biron ko'chib kiribdi.

O'ziga o'xshagan qo'nimchilardan yuk-yobinini so'raydi.

“Biz ko'rmadik. Kelganimizda xonadon bo'sh edi”.

Uy sohibiga telefon qiladi:

“Uch oydan buyon pulni bermaysan. Sani qochib ketibdi, deb kvartirani boshqaga berdim”.

“Ko'ch-ko'ronim qani?”

“Makalaturang bilan sassiq to'shagingni boshimga uramanmi? Chiqindiga chiqarib tashlagandim”.

“Beshik qani?”

“Beshigingni ham chiqardim!”

“O'ldiraman...”

Gazeta muxbirining boshidan kechirgani

Jo'ramiz yoshlar gazetasi muxbiri edi. Farzandli bo'ldi. Bolasi dard bilan tug'ildi. Mushtdek chaqaloq tug'uruqxonadan kasalxonaga olib o'tildi. Shifoxonaga, dori-darmonga yuguradi-tinmaydi. Holidan xabar topgan jo'ralar do'stimizga yordam bermoqchi bo'lib ko'ngil so'radik.

“Nima yordam kerak?”

“Qon kerak?”

Davongirdek-davongirdek uch-to'rt yigit qon topshirgani bordik. Qonimizni olishmadi. Propiskamiz yo'q ekan. Do'stimizning peshonasiga farzandi sig'madi – bola uzoq umr ko'rmadi. Buning barchasi, avvalo, Xudodan ekanini hammamiz yaxshi bilamiz, ammo baribir men o'zimni shu murg'ak bolaning vafotida aybdor sezaman: “Qon berolmadim!”

YANGI KUN

Ilm-fan, adabiyot, san'at va matbuot bilan ertangi kuni, hayotini va taqdirini bog'liq tasavvur qilgan ko'plab yigit-qizlar odatda uncha-muncha muammolarni pisand etmaydi. Achchiq bo'lsa ham ochig'ini aytganda, tishining kirini so'rib, tuproqdan tashqarida, deb yuraverishadi. Bu holat kimlarningdir nigohida achinish, kimningdir miyig'ida kulgi uyg'ot-sa-da, ular mag'rur va o'ktam odimlayveradi. Negaki,

sizni – to'pori va asov, muloyim va jasoratli, oqko'ngil va tanti, yorug' niyatli va orzumand shu xalqni yaxshi ko'radi. Yolg'iz aybi bo'lsa – shu, yana bilmadim.

Buni yaxshi bilgan Yurt egasi – Prezident Shavkat Mirziyoyev faoliyatining dastlabki kunlarida mamlakatdagi muhim masalalar qatorida ilm-fan, adabiyot, san'at ahlining ijtimoiy muammolarini yengillatish, faoliyatni isloh qilish, vazifalarining samaradorligini oshirish uchun bir necha qarorlar, farmonlar qabul qildi. Bungacha akademiklar, yoshlar, ijodkor-ziyolilar bilan suhbatlashdi. Poytaxtimizda ko'p qavatli uylar qurish ishlariga kirishilgan kezlardan buyon ziyolilarni vatanli qilish rejasini takror-takror aytib kelyapti.

Ayni shu yumushlarning amaldagi ifodasiga guvoh bo'lib turibmiz. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi tizimida ilmiy izlanishlar olib borayotgan, Yozuvchilar uyushmasi tomonidan adabiyotga kirib kelayotgan ko'plab tengdoshlarim uy-joyli bo'lyapti. Ular qatorida men ham Vatanda vatanli bo'ldim.

YASHASIN YOMG'IRLAR!

Yangi uyga ko'chib kelyapmiz. Yo'lda o'g'lim savol berib qoldi:

– Ota endi ko'chmaymizmi?

Mendan avval ko'zlari porlab ayolim javob berdi:

– Bolam, biz ham uyli bo'ldik. Endi ko'chmaymiz.

Uyga kirganimda bildimki, mening ko'chirib yuradigan ikki-uch sandiq kitobim va farzandlarimdan boshqa hech narsam yo'q ekan. Ertasi kuni otam keldi. Kutib oldim, belbog'iga tugib yurgan pensiyasiga sovg'a-salomlar olibdi. U kishining ortidan uyga kiryaqman. Yelkalari titraydi. Bobosiga peshvoz chiqqan nabiralari otamning bag'riga o'zlarini otishdi.

– Bobo, yig'layapsizmi?

– Yo'q. Tashqarida yomg'ir yog'yapti...

Men ham o'zimni tutolmayman; lablarimga tish bosib zo'rg'a turibman. Ich-ichimdan aytaman, takorlayman: yashasin yomg'irlar – yashasin yomg'irlar!

Otam qo'lini ochib, ulug' kishilarning haqiga uzoq duo qildi. So'ngra tayinladi. Duo bilan el ko'karar, yomg'ir bilan yer. Doimo duo qilishni kanda qilma! Qu-log'imga mayin sadolar keladi. Bu o'sha quv og'ochning quvnoq nag'malari, do'mbiraning sadolari edi.

Bu ohangni xo'jalikda agronom va ferma mudirini dunyoda eng katta odam deb bilgan rahmatli bobom chalardi.

Adabiyot qalbimni qachon zabt etganini hamon bilmayman: “*Jo'nadim balandroq osmonlar tomon ...*”

Nurilla ChORI

Halima AHMEDOVA

Bormidim, kuyingda bo'lmaguncha jo...

1.

Mani yozg'irma, ey qismat,
 o'zimdan o'zga kelganman.
 Chamanlar kulgusi o'chgan,
 Yomg'irvash kuzda kelganman.
 Kim atlas, kim kimxob uchun,
 Men esa bo'zga kelganman,
 Ta'msiz, eski dunyosiga –
 Bir hovuch tuzga kelganman.
 Ko'nglimni titmaki g'anim,
 Sanga ko'z-ko'zga kelganman,
 Dedilar: ishq-kasalmanddir,
 Ishqi qaqnusga kelganman
 Adashtirdi mani ranglar,
 G'amangiz tusga kelganman.
 Yonar gulxan aro jonim,
 O'ylama, muzga kelganman.
 Umrinni kashta qilsin deb
 Chevar-guldo'zga kelganman.
 Kim bo'lsang ham yo'limdan qoch,
 Mardona so'zga kelganman,
 Afsona so'zga kelganman.

2.

Men sozman,
 Qo'lingda sozlanguvchi soz,
 Tomirlarim chertar ishqning noxuni,
 Barglar shivirlashin
 Solasan menga,
 Sen menga solasan sargardon kunni
 Chayqalib boradi umrim soyasi, –
 Kuz g'azabin yegan gulday bemajol,
 Kuylaring qa'rida nimadir pinhon,
 Kuylaring qa'riga to'ldim ehtimol
 Har kuni sozlaysan yangi ohangga
 Kuylar oqib kelar dard chorbog'idan.
 Seskanib ketadi bechora hayot
 Charchagan yuragim qaltirog'idan
 Men sozman.
 Chalasan jilmayadi g'am,
 Chalasan badtarroq kuyadi sahra.
 Ayt, axir, bormidim o'zimdan avval,
 Bormidim, kuyingda bo'lmaguncha jo.
 Men sozman, qo'lingda
 Eskirgan bir soz,
 Shimaman borliqning mahzun o'yini.
 Ilohiy sozandam,
 nomini aytgin,
 Menda chaladigan so'nggi kuyingni.
 Men sozman qo'lingda
 Sozlanguvchi soz...

3.

Bu qaysar g'ul g'ula jonimdan kelur,
 Umrin larzalardan hech olmadi tin.
 Neni qoraladim, neni kuyladim
 Men ham shoirmanmi o'zingiz ayting?
 Qachon o'z g'amimdan ortib,
 og'rinmay –
 O'zgarlar dardiga bo'loldim sherik
 Axir, qochmadimmi,
 bemor haqiqat –
 Na'ra tortganida sherday:
 Men tirik!
 Oyning yog'dusiga g'arq
 bo'lib, tanho,
 Lof urdim ishqimning
 gulistonida
 G'aliz edi manda, quvonch ham

baxt ham

Nimani axtardim zulmat qonidan
 Nega men yashirdim o'zimni tunga,
 Tonglar jarangiga qilmadim parvo
 Nega yer qa'ridan manzil axtardim,
 Yo'qlab kelganida gohida samo
 Shoirlilik baxtmidi yoki baxtsizlik.
 Men qaysi tarafdan keldim so'z tomon.
 Ichimda ingraydi million yillik dard:
 Sening shoirliging yolg'ondan, yolg'on...
 Axir xalq ko'ngliga borguvchi yo'lni
 Qayg'ular sindirib tashladi chil-chil.
 Men kimga o'xshadim,
 kimga ergashdim –
 Shamolni kuylabman ellik
 to'qqiz yil!...
 Men ham shoirmanmi o'zingiz, ayting?!

4.

Saraton,
 hansirar yer bilan osmon,
 O, nega gullarni g'ijimlaydi yoz?
 Va quyosh sho'ng'igan suvning ichidan –
 G'amgin qurbaqalar beradi ovozi.
 Jismida bol to'lgan shaftolilarning
 Ifori qushlarni aylagan majnun.
 Hansiragan yerni hamda osmonni
 Soyalar chayqalib qilar tarannum.
 Ammo men ketishim kerak bu yerdan
 Shudringlarning saxiy qalbiga tomon.
 Axir, g'ijimlangan gullar faryodi,
 Jon-u jahonimni o'rtadi yomon
 Shunday so'ladimij yoshlik fasli ham,
 Shunday tinadimi jonning na'rasi.
 Olib ketadimi bizni bir kuni
 Osmon sarobi-yu yerning nafasi.
 Yashayman umidvor, ilhaq, jonsarak,
 Sezgum: ko'pi ketib, qolganidir ozi.
 Va kelar ko'nglimning
 qa'ridan yana
 G'ijimlab tashlangan gullar ovozi.

5.

Jannat bog'larida pishgandir sog'inch,
 Nilufar yuziga qo'ngandir shabnam.
 Kavsar suvlariga o'ychan tikilib
 Biz haqda xayollar surgandir onam,
 Tubo hidlab qaytgan
 qaldirg'ochlardan
 Berib yuborgandir bizga salomin
 Va yana soddalik bilan aytgandir
 – Unutib qo'ymangiz har birin nomin

...Onajon, men ko'rdim qaldirg'ochlarni,
 Ular salom aytdi sening tilingda.
 Jannat ichida ham oroming yo'qmi,
 Nega tashvishimiz hamon dilingda.
 Bizdan hech xavotir olma onajon,
 Hamma o'z kunida yayrab yuribdi.
 Ortingdan qolganmiz oltita soya –
 Hali yuragimiz urib turibdi.
 Qaldirg'ochlar kelmay qo'ydi sendan so'ng,
 Derazani yopdi kichkina ukam.
 Sen bilgan huuv o'sha qadrdon uyda
 Kezib yurar endi bahaybat bir g'am.
 Qabring toshidagi suratingni ham.
 O'chira boshlabdi yomg'ir va shamol.
 Men ham suratdirman hayot ko'ksida,
 Uni ham o'chirgay yomg'ir ehtimol
 Hamon ketayapman,
 bilmayman qayga,
 Qayg'ular yangi-yu, shodlik eskirgan,
 Sen mehribon degan odamlar bugun
 Beshafqat shaytonga tomon yugurgan.
 Ularga yuragim achiydi, ona,
 Ko'zlarimga to'lar achchiq bir boda
 Ko'ksimga urilib yupatar meni
 Jannat bog'laridan kelgan shabboda.
 Va yana o'ylayman:
 sog'inch pishgandir.
 Rizvon daraxtiga qo'ngandir quyosh...
 Va jonim uyidan ko'zimga qadar,
 Emaklab-emaklab keladi ko'z yosh...
 Jannat bog'larida pishgandir sog'inch.

6.

Bir kuni o'zimni olib ketaman
 Hayot ildizidan dilni sug'urib
 Tomosha qilaman quyosh uyini
 Juda ham, juda ham yuksakda turib.
 Bir kuni o'zimni olib ketaman,
 Namozshomgullari ko'zin ochgan payt,
 Menga hamroh bo'lar, ham safar bo'lur
 Suyak-suyagimdan o'tib ketgan dard.
 Va yuksakda turib tinglayman tag'in,
 Hayotning kir bosgan qah-qasini
 So'ng entikib deymen o'zimga-o'zim:
 – Jonimga ichirsam ishq nafasini.
 Bir kuni o'zimni olib ketaman,
 G'animim suyunmang, do'stim achinmang...
 Aytay, tinch yashashga qo'ymaydi sizni
 Yuksakda ruhimdan taralgan
 jarang.
 – Shaffof bo'lg'in yana shaffof bo'lg'in deb.
 Billur ovoz kelar osmon qa'ridan,
 Va samo ruhiga qovushar ko'nglim.
 Qutulib tiriklik g'alvalaridan
 Bir kuni o'zimni olib ketaman.

7.

Sen ham sezdingmi, do'st yer tomiridan,
 Sizib chiqqanini qandaydir alam.
 Sarg'ayib borayotgan o't-o'lan ichra –
 Sarg'aygan daraxtday sillasiz tanam.
 Zavqim ham yo'lidan qolmadi, ketdi,
 Unga aytolmadim: – qaytging kelsa qayt
 Qoqsholga chalingan panjasi bilan,
 Meni mahkam quchib turar rutubat.
 Sezdingmi,
 tun bo'yi so'lgan gullarning
 Qayg'usida shabnam, titroqlarini
 Va shamol qachondir o'g'irlab ketgan –
 Yoshlik shiddatining ingroqlarini
 Kimdir o't qo'yganday umrim bog'iga.
 Charsillab yonmoqda kecham, kunduzim.
 Odamzor dunyoda biror odam yo'q.
 Ajralib ketayapman o'zimdan o'zim.

Qichqiraman:

Hoy, do'st qutqargin meni, –
 Yerga chandib qo'ygan rishtalarim uz!
 Qayerdandir kelar do'stning ovozi:
 – O'zingni bos, axir, kuz kelayapti, kuz...

8.

Ortimda fitna-yu, oldda ardog'lar,
Aytmishlar: nomida bunga ko'p dog'lar.
Ruhimni yanchmoqda g'anim, charchoqlar:
Nomimni yuvishga daryoga ketdim.

Chaqirma, tillaring kuyadi shamol,
Qushlarday hurkakdir holimdagi hol
Hajrida men uni ko'rdim ehtimol,
Nomimni yuvishga daryoga ketdim.

Chorlama yoningga bormayman endi
Chinnigul, qarg'ishing qonimga indi.
Do'stsiz ekanligim yomon bilindi.
Nomimni yuvishga daryoga ketdim.

Ular to'p-to'p, ular uyur-uyurlar –
Bunchalar ko'p axir beor g'ayurlar,
Qachon tinch yashashga meni qo'yurlar –
Nomimni yuvishga daryoga ketdim.

G'iybat, mish-mishlarga to'lgan o'ng-so'lim
Sen ham maydalashma, titmay dil kulim
Kelsang, mardona kel, mard kelgin o'lim.
Nomimni yuvishga daryoga ketdim.

9.

U kimdir ko'nglimda qilgan g'alayon
U kimdir borimni yo'qqa berkitgan.
Va chayir qo'llari qo'lga tegmay,
Jonimni xoshokday olovga otgan.
Goh yig'lab, goh kulib kecha-yu kunduz.
Umid bog'larimda shopirgan xazon
Yovvoyi g'am bilan chog'ir talashib.
Va yana ertamni aylagan payhon
U kimdir, baxt sari otlanganimda,
Yo'llarimni to'sgan, yongan, qaqshagan.
Kuygan yulduz bilan aldab ruhimni.
Va ojiz jismimni tuflab tashlagan.
Ba'zan sanchiladi xayollarimga
Quyosh adashtirgan nurning sinig'i.
Ashkim oy tutilgan tunday qorong'u.
Bo'g'zimga tiqilar chaqmoqday yig'i
Ming yillik suronlar kechganday mandan,
Holsirab vujudim titraydi dir-dir.
Qaddimni tiklashga bermaydi izn –
Men hanuz bilmagan ul mash'um kimdir...
U kimdir ko'nglimda qilgan g'alayon...

10.

Boryapman, jaranglaydi tun,
Va ruhimga qo'nadi shabnam.
Maysalarning hurmati uchun
Shabnam bo'lib titrayman men ham
Ko'rgum, yorug' darichalarga –
Shirin xabar yetkazar shamol.
Va bulutning parchalariga,
Ishq naqshini chizadi hilol
Nedir sodir bo'lganligi rost
Berolmasman garchi bunga tan
Ketayapman, oshiq'larga xos,
Ishq naqshi bor bulutlar bilan
Ergashadi zulmat bog'idan
Qochib chiqqan nurlar galasi
Qo'rqmayapman qorong'ulikdan
Chunki tegram – Uning nafasi
Boryapman, borganmi sari...
O, ko'nglimga yulduz chayqaysan.
Sezayapman, mendan ilgari
Bu yo'llardan o'tib ketgansan.
Boryapman, jaranglaydi tun.

MAHORAT ASOSIY MEZON BO'LISHI KERAK

—o Taniqli yozuvchi Sobir O'nar bilan
munaqqid Jovli Xushboq suhbatini o—

Jovli Xushboq: – Bugungi ijodiy jarayon xususida so'z ketganda, nasrda talay muammolar to'planib qolganligidan so'zlaydilar. Eng muhimi, mahorat, iste'dod va iste'dodsizlik haqidagi bahslar hamon kun tartibidan tushgan emas.

Shu jihatdan olganda ko'ngilning tub-tubida yotgan dardlar, armonlar va orzular yuzaga qalqib chiqadi. Nega o'zbek nasrining bugungi namoyandalari jahon adabiyoti sahnasiga chiqa olmayotir, deya savol berging keladi.

Ehtimol, bugungi adabiy suhbat mavzusini tanlashda ijodiy jarayonning shu nozik jihatlariga e'tibor qaratish zarurdir.

Yuqoridagi kabi o'ylar, mulohazalarni hisobga olib, sizga ayrim savollar bilan murojaat qilishni lozim topdim. O'ylaymanki, sizni ham qiynayotgan dardlar ichida shu kungacha ochiq va oshkora ayta olmayotgan mulohazalaringiz, takliflaringiz yetarli.

Ayrimlar kitob do'konlarida maza-matrasiz, bo'sh asarlarning ko'payib ketishi sababini, birinchi navbatda, adabiy tanqidchilarning faol emasliklaridan qidirishmoqda. Avvallari "Xalq so'zi", "O'zbekiston ovozi", "Qishloq hayoti" kabi nashrlarda taqrizlar ko'p bosilar, M.Qo'shjonov,

N.Xudoyberganov, A.Rasulov, P.Shermammedovning keskin fikrlari, ijodiy jarayondagi muammolarni ko'tarib chiqqan adabiy-tanqidiy maqolalari tez-tez ko'zga tashlanib turar edi.

Hozir-chi? Tanqid deyarli yo'qolib ketdi. Adabiy tanqidchilikni bugungi kun talabi darajasida yuksaltirish zarur nazarimda...

Sobir O'nar: – Agar buni kamchilik emas, illat deb qarayotgan bo'lsak, faqatgina adabiy jarayonga emas, butun bir jamiyatga taalluqli desak o'rinli bo'ladi. Nega? Chunki, mana, siz bilan chorak asr sirkasi suv ko'tarmaydigan jamiyatda yashab keldik. Boisi – o'sha ichingizda bilib turgan, hozir ham sirtimizga chiqarishni xohlamaydigan biqiq bir siyosiy muhitning mavjud bo'lgani. Vijdon pozitsiyasidan turib biron kimni tanqid qilib ko'ring edi, ertasi kundan boshlab sizga qarshi siyosiy kompaniya boshlanib ketardi.

Muhammad Yusufning 60 yoshlik yubileyi mamlakatimizda keng nishonlandi. O'sha tadbirlarning birida katta obro'ga ega bir kishi M.Yusuf va ijodi haqida nutq irod etayotir. Nutqining so'ngrog'ida u to'satdan "eng

muhimi, Muhammad Yusuf ba'zi birlarga o'xshab adabiy payg'ambarlik da'vo qilmadi, kamtarona yashab o'tdi", dedi. Yalt etib Abdulla akaga qaradim. Ha-ha, Abdulla aka sapchib tushdi. Yonida Hanifa yanga bor edi. Abdulla akaning qo'lidan tutdi. "Bardam bo'ling!" degan dalda edi bu.

Men qo'rqib ketdim. Nimaga?

Shuning uchun qo'rqdimki, Abdulla Oripov uyushma raisligidan ketgan, televizorda A.Oripov qiyofasi ko'rsatilmayotganiga o'n yildan oshgandi. Notiq esa ulug', daho shoirni tepkilashda davom etardi. Ana shu yerda Abdulla akaga, mabodo, yurak xuruji tutib, bir kor-hol yuz bersa ajablanmas edim. Sababi, azbaroyi Kattaga yoqish uchun bo'lsa kerak, adabiyotga aloqasi yo'q kishilar Abdulla aka, Rauf Parfi, Halima Xudoyberdiyeva, Tog'ay Murod, Erkin Vohidov va boshqalarni minbarga yo'latishni xohlamas edilar. Halima Xudoyberdiyeva bilan Abdulla Oripov mana shunday muttasil tuhmatlarning qurboni bo'lishdi. Yuraklarini atayin adoyi tamom qilishdi.

Bizda shoir-yozuvchini qamoqqa oborib tiqish shart emas. Ochiqdagi mahbus qilib qo'yishardi, tamom, o'z qobig'iga o'zi o'ranib, infarkt bo'lib dunyodan o'tib ketardi.

Ahmad A'zamni yaxshi bilasiz. Yaxshi adabiyotshunos, zo'r yozuvchi edi rahmatli. Umrining so'ngida "Ro'yo yoxud G'ulistoniga safar" degan roman yozdi. Nechadir nusxada kitob bo'lib chiqdi. Qo'lma-qo'l o'qildi, deb aytolmayman. Chunki bunaqa asar qo'lma-qo'l bo'lmaydi. O'qilmasa ham hayron bo'lmayman, sababi, ommaga emas, ziyoli qatlamga mo'ljallangan. Qizig'i, ziyoli-yu hatto yozuvchilar ham aks sado berishmadi. Sababi oddiy: roman G'uliston, ya'ni Quliston fuqarolarining ahvoli xususida edi. Qullar, zanjirbandlar, buni turmush tarziga aylantirgan, mazkur ahvolidan ajablanmaydigan, keyingi tug'ilgan farzandlari ham zanjir bilan dunyoga kelayotgan odamlar va ularning ustidagi diktator xususida. Yaqin o'tgan tariximizda. Axir, tirik shoirning o'ziga "payg'ambarlik da'vo qilyapsan!" deb tuhmat qilishganini aytdim-ku.

Bilasiz, chin adabiyot dard-hasratli bo'ladi, mad-dohlik bilan adabiyot barpo qilib bo'lmaydi.

Bizning adabiyotimiz jim turgan adabiyot emas. Zamonaviy nasr Shukur Xolmirzayev tirik paytda "Di-

nozavr" romani bilan boshlangan. Hali u romanni ko'pchilik o'qimadi, baho bermadi. Aytish joizki, nasr undan keyin ham yangilanib boryapti. Juda ko'p asarlar, romanlar yozilyapti. Afsuski, xalq u yoqda tursin, yozuvchilarning o'zlari ham asarlarni o'qigani yo'q. O'zi adabiyotda ham hech kim aks-sado bermaydigan turg'unlik davri bo'ladi shekilli.

Ba'zi bir tengqur jo'ralarimizning romanlarini o'zlarining yurtdoshlari, taniqli adabiyotshunoslar maqtashyapti.

Adabiyotni dunyo sahnasiga olib chiqish to'g'risidagi gapga uncha tushunmayman. Masalan, "O'tkan kunlar" romani "Tanho-

likning yuz yili" dan past baholanishiga asos bormi? Sh.Xolmirzayev butun bir yozuvchi sifatida Nobel mukofoti olgan biror yozuvchidan kam joyi bormi? Isajonning keyingi romanlari Paulo Koelonikidan past turmaydi. Buni baralla ayta olaman. Isajon o'zi til bilgich oshnolar topib ba'zi chet davlatlarda kitob chiqardi, bir xil joylarda e'tirof etilib, mukofot ham olibdi. Haloli bo'lsin!

Prezident Shavkat Mirziyoyevga ming rahmat, kitobxonlikni rivojlantirish, kitob o'qitish bilan bog'liq qator qarorlar chiqardi, bu borada uzluksiz, qat'iy siyosat yurityapti, viloyatlarga millionlab nusxa kitoblar yetkazib berishni tashkil qilyapti. Otasiga rahmat!

Ba'zilar bo'lsa, zo'r berib obunani to'xtatish bilan ovora. Yo'q, do'stlar, obuna yo'qolar ekan, zamonaviy kitoblar o'qilishi, umuman kitobxonlikni kengaytirish haqida qanday gap bo'lishi mumkin?

Hozir eng katta o'quvchilar armiyasi kim? Albatta, ta'lim maskanlari. Adabiy nashrlar o'quvchilarni, kerak bo'lsa o'qituvchilarni ham zamonaviy o'zbek va jahon adabiyoti asarlari, yangiliklari bilan tanishtirib boruvchi asosiy nashrlar. Prezident bolalar kitob o'qisin desa-yu, bu yoqda kimdir yo'q deb oyoq tirab tursa. Toki shunaga johil kimsalar bor ekan, maktabga adabiyot yetib bormaydi, to maktab o'quvchisi, adabiyot o'qituvchisi zamonaviy adabiyotdan bexabar qolar ekan, qolgan ommadan sira o'pkalab bo'lmaydi!..

– Bir necha yil avvalgi matbuotda shoir Shodmonqul Salom bilan suhbatingizda: "Ruslarda professional yozuvchilar ko'p: Paustovskiy, Katarov, Kazakov, Prishvin... Bizda kam" deya afsus chekkansiz.

Biroq... Toshkentdagi kitob do'konlariga kirsangiz, Xudoyberdi To'xtaboyev, Muhammad Ali, Ne'mat Arslon, Asad Dilmurod, Erkin A'zam, Nurali Qobul, Xurshid Do'stmuhammad, Shoyim Bo'tayev, Abduqayyum Yo'ldosh, Nazar Eshonqul, Luqmon Bo'rixon, Isajon Sulton, Ulug'bek Hamdam, Qo'chqor Norqobil, G'afur Shermuhammad kabi o'nlab adiblarning roman, qissa, hikoyalardan iborat to'plamlari taxlanib turibdi-ku? Nahotki, "professional yozuvchilar... bizda kam" degan fikringiz haqiqatga mos kelsa? Yuqoridagi yozuvchilarning qaysi birini professional emas, deb hisoblaysiz?

"O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida bosilgan ana shu suhbatigizda: "Ba'zi bir yozuvchilarimizdagi zo'raklikni, notabiiy-sun'iylikni ko'rib, ruhiy kuchlariga havas qilgan holda daholik tabiiylikka daxldor ekaniga iqror bo'laverman", deysiz. Va afsus bilan aytasizki, "taassufki, bizning mustaqil zamonimizning qahramonlari adabiyotimizda hali to'la bo'y ko'rsatganicha yo'q". Va yana aytasizki, "Nazarimda so'zni behuda isrof qilmaslik bugun adabiyotda tag'in kun tartibiga chiqayotir. Obrazlarimiz juda ko'p gapiradigan vaysaqilarga aylanib bormayaptimi? Tushunarsiz holatni tushuntirib beramiz deb o'zimiz ham obdon urinib yotganga o'xshaymiz".

Bu fikrlar asosli va haqqoniylikiga shubha qilmayman. Ammo keyingi yillarda ko'pchilik yozuvchilar ko'ngildagi gaplarni tiliga chiqarishga nega istihola qilishayotir?

– Endi, Jovli aka, sizam juda yoqadan olmang-da. Siz tilga olgan adiblarning professional

ekaniga shubha qilmagan holda men, masalan, Valentin Katayevning "Xayol chechaklari" asarini misol keltiray. "Xayol chechaklari" shunaqa nozik kuzatishlarga boyki, uni o'qib rohatlanasiz, g'aroyib go'zalliklarga oshno bo'lasiz. U yerda hech qanday jamiyat muammosi yo'q, yozuvchi va hayot bor, xolos. Aytish kerak: "Xayol chechaklari"ni filologiya va jurnalistika fakultetlarida darslik sifatida qo'llasa bo'ladi. Taniqli shoir va dramaturg Mashrab Boboyev uni go'zal tarjima qilgan.

Paustovskiyning ulug' rus rassomi Savrasov va shogirdi Levitan haqida hikoyasi bor. Ijodkor, uning real hayoti, dunyosi, xayoloti, mohiyati anglashiladi hikoyada. Qahramon birov bilan kurashmaydi, dushman orttirmaydi, yozuvchi ham ortiqcha g'oyalar ortidan o'quvchini sudramaydi, mohiyat-mazmun, o'zga bir olam bilan sizni yuzlashtirib, go'yo o'zi chetda tomosha qiladi.

Yozuvchining "Oltin gul" degan poetik bir asari ham bor. Uni ham filologlar, ijodkorlar uchun o'ziga xos muhim darslik degan bo'lardim.

Yana Katayevning Lenin haqida bir romani bor, nomi "Devordagi kichik eshik" edi chog'i, Ozod aka

tarjima qilgan, 1987-yilda "Yoshlik" jurnalida bosilgan.

Bilasizmi, biz Leninni kera-gidan ortiq yomon ko'ramiz. O'sha paytda ham ziyoli qatlam yomon ko'rgan. Oshkoralik yillarida garchi "dohiy" asarlaridan bahramand bo'lsak-da, tuyqus unga nafratimizni pesh qildik. Katayev bu "moda"ga ergashmagan. Leninni inqilobchi emas, bir hayotiy tashvishlar, turmush azoblaridan xoli bo'lmagan Odam sifatida qalamga olgan. U kitob bo'lib chiqmadi shekilli, agar hozir do'konda ko'rsam, ikkilanmay xarid qilib, tag'in o'qigan bo'lardim.

Adabiyot muammoshunoslik yoki shaklbozlik emas, san'at. U tarixiy, ijtimoiy masalalar yoki inqilobiy yoxud diktaturani fosh etadimi, agar yozuvchi asarda mahoratini to'la namoyon etmas ekan, publitsistik darajada bo'lib turaveradi. Bu – mening, avvalo, bir o'quvchi o'laroq qarashlarim.

Vafo Fayzulloh Frans Kafkaning "Otamga maktublar" degan biografik asarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Tarjimamayam zo'r chiqqan. Ochig'ini aytay: "Jara-

yon” romanini o’qigandan ko’ra buni mutolaa qilib ko’proq zavq oldim, yozuvchining ruhiga yo’ldosh bo’ldim. Sababi nima? U shundan iboratki, adib, so’z san’atkori sanalgan bir inson bu yerda o’z qalbini tarjima qilolgan, o’quvchiga u yuqmay qolmaydi.

Jamiyat muammolarini ochiq tanqid qilish adibning ishi emas, uni jurnalist ham eplaydi, lekin uni badiiy asarga aylantirib, qoyilmaqom tarzda ifoda etib berish – alohida bir ish.

Qodiriy agar “O’tgan kunlar” romanida Otabek va Kumush sevgisi bilangina cheklanib qolganida, balki biz muhabbat haqida falon yozuvchi shirin bir qissa yozib qoldirgan edi, deb, ehtimol, zo’rg’a eslagan yoki eslamagan bo’lardik. Sevgi fonida tarix, jamiyat dardini me’yorida (!) badiiy ochib berish, ayni san’at odamining yoki birov eplolmaydigan sirli yumushi.

Shu ma’noda, professionalizm deganda kamina qalbni o’rtab turgan umumbashariy yoki o’zbekka, Vatanga xos dard-hasratni aytishni emas, qay tarzda go’zal, yo’lini topib, mohirona badiiy priyomlar, yana o’quvchi qalbi bilan bog’lanib, ya’ni avval o’zi rost yozayotganiga ishonib yaratgan asarni tushunadi.

Siz tilga olgan adiblar bizga ustoz, ko’pchiligi do’stlarimiz. Hamma yozuvchi o’z asarining e’tirof etilishi-yu odamlar sevib mutolaa etishlarini xohlaydi. Ammo o’zi bilan o’zi qolganda – qoniqmaydi. Hali o’zi xohlagan asari yozilmaganini, endi yozishi mumkinligini anglaydi.

Qodiriy hazratlari ham “Amir Umarxonning kanizi” romaniga material to’playotib, qo’rqamanki, buni o’qiganlar avvalgi “O’tgan kunlar” va “Mehrobdan chayon”ni qo’lga olmaslar, deya tashvish chekadi. Ayni chog’da ushbu yaratilajak roman favqulodda zo’r yozilishiga ichidan iqror bo’ladi, demak, kuch topadi.

Professionalizm o’tirib olib yaratiladigan, yon-boshlab olib shakllantiriladigan bir mo’jiza emas. U o’z-o’zidan shakllanadi, yuzaga keladi, ravshanki, ikki-uch kunda sodir bo’lmaydi.

Gazeta muharriri yoxud nashriyot, masalan, 9-may – Xotira va qadrlash kuniga shiringina bir maqola yozib bermaysizmi, deb buyurtma beradi. Yozuvchining bu “shirin” maqolasi tabiiy ravishda gazetaning birinchi sahifasida beriladi, qalam haqi bilan rag’batlantirilalar ham.

Albatta, muharrir sizning qo’lingizdan bu ish kelishini bilib atay buyurtma berayotibdi, aksincha bo’lsa, no’noq yoxud havaskor qalamkashga “shirin” bir asar yozib bering, deb o’tirmas edi. Fojialarga to’la bir zamonnani eslab “shirin” narsa yozmoq – ayrim mualliflarning qo’lidan keladi.

Bu borada men barmog’im bilan nuqib Shukur Xolmirzayevni ko’rsatgan bo’lardim. Qo’ymadingiz, Erkin A’zam ham buyurtmaligi bilinmaydigan, “shirin”, ammo buyurtma bo’lsa-da, birovning xayoliga kel-magan bir asar yoza oladi, boshqalar ham, alalxusus, o’zimiz ham to’daga uramiz, ammo buyurtma bo’lsa-da, uni ko’ngil ishiday, chin ilhom bilan, yurak amri bilan bitilganday qilib eplash – profesionalizm.

Undaylar bizda ko’p emas, deganim, aslida, o’zimizni yozg’irganim, xolos, birovga ayb yuklamayapman.

Boyagi “bu dunyoning tashvishlaridan qo’l siltab, ijodga sho’ng’ish” masalasiga birrov qaytsam. Xo’-o’sh, odam nega shunday tavakkal qilolmaydi? Nega o’zi shunday qilolmaymiz, axir, Shukur aka bu zohidona hayotni boshlab bergan va kam bo’lmagan edi-ku?

Yo’-o’q, biz qo’rqoqmiz!

Kezi kelganda Abdulla Oripov, Shukur Xolmirzayev avlodi ustidan hukm qila olamiz, kibrlanib kula olamiz, lekin kezi kelganda ular jur’at qilgan jasoratga qo’l urolmaymiz. Jasorat kerak.

Shu barobar davlat ishidan, demak, maoshdan uzilib, bola-chaqa qosh-qovog’iga qaramay, uzlatga chekinish uchun, albatta, birinchi galda aqalli bir-ikki yilga yetgulik mablag’ing, yostiqni qoringa bosib, ko’k choyni xo’rillatib ichib ijod tafakkuriga cho’mib, berilib ketish uchun inson hammasidan ko’ra xotirjam bo’la olishi kerak. Shunisi muhim. Xotirjamlik bo’lmasa, kishi hech bir ishga tavakkal qila olmaydi.

– Matbuotdagi chiqishlaringizning birida yoshlar faol emasligidan noligan edingiz: “Hozirgi yoshlar katta bir oqim bo’lib yuzaga chiqayotganlari yo’q. Men ularning aksariyati o’qimaslik kasaliga duchor bo’lganidan qo’rqaman. Yozadilar, lekin o’qimaydilar. Bir xillari eksperiment usulida bir balolarni yozadi, tushuntir-chi, o’zi kimga o’xshab, kimga ergashib bunaqa narsa bitding desang, yelka qisadi. Holbuki, biz butkul boshqa zamonga kelib qolgandek. Xabardorlik, ogohlik kerak.

Badiiy adabiyotga bevosita taalluqli bo’lgan ancha-muncha adabiyotlar internetda ham mavjud. Atoqli shoir Xurshid Davron juda ko’plab arziri asarlarni internetga joylashtirdi. Buyam jonkuyarlik. Ammo yoshlar na internet, na kitobga e’tiborsiz bo’layotgani chatoq. Internetga qiziqishadi, lekin asarga, adabiyotga emas.

Yilda bir-ikki marta yoshlarning adabiy ko’rik-tanlovlarida xizmat taqazosiga ko’ra qatnashishga to’g’ri keladi. Ayniqsa, shoir bo’laman degan yoshlar o’qimaslik bobida hayratga solishadi meni. O’smoqchilab so’rab kelsang, Muham-

mad Yusufning she'rlarini o'qiyman deydi, uning ham kitoblari nomini bilmaydi. Aslida ular M.Yusufni ham o'qimagan bo'ladi, radio yoki televizorda shoir she'rlari bilan aytilgan qo'shiqlarni eshitgan, xolos".

Bu fikrlaringizga men ham qo'shilaman. Yoshlar bilan gurunglashganimda ular bugungi ijodiy jarayonda faol shoir va yozuvchilarning hatto ism-familiyasini bilmasliklari meni ajablantirdi.

– Maktabda o'qib yurganimizda hozirgiday adabiy anjumanlar deyarli bo'lmasdi. To o'qishga hujjat topshirib to'satdan shoirlarni uchratib qolmaganimizda, ehtimol ularga qiziqishlarimiz orqavarotdan, sirligicha qolib ketarmidi... Ammo bugun vaziyat butunlay boshqacha. Xohlagan ijodkor bilan xohlagan kuning, xohlaganingcha suhbatlashsang bo'ladi.

Lekin, aytaylik, Xurshid Davron, Murod Muhammad Do'st, Nazar Eshonqul yoxud boshqa shu toifa ijodkorlarga "Ilk qo'lingizga qalam olishga undagan narsa nima?", "Birinchi nima haqida yozgansiz?" va hokazo ensani qotiruvchi "dejurniy" savollar bilan joniga tegsangiz, ya'nikim, uning asarlarini o'qimagan bo'lsangiz, bahs yurita olmasangiz, qo'lini siltab jo'nab ketaqoladi.

9- yoki 10-sinfdaligimda Nizomiy nomidagi pedagogika universiteti talabalari bilan shoir A.Oripovning uchrashuvi televizorda ko'rsatilgan. O'sha davr sxemalariga mos uyushtirilgan bo'lsa-da, baribir mashhur shoirning jonli muloqoti o'ta qiziq edi. Chamasi Abdulla aka hali qirq yoshga to'lma-gan yosh yigit edi, biroq tiyan dard, teran falsafa, ko'ngilni junbushga keltiruvchi armonli she'riy misralari tamoman bizni oshufta qilib qo'yardi.

Hozirgi havaskorlarda ham shoir zotiga shunday talpinish, ijodiy mahoratidan hayratlanish tuyg'ulari bormikin? (Bormikin-a?..)

Katta ijodkor bo'lish uchun ko'p o'qish kerakligi bor gap. Ammo zinhor va zinhor Navoiy, Mashrab, Ogahiy, Oripov yoxud Muhammad Yusuf biror imtiyoz tufayli shoir bo'lib qolmagan. Va o'z navbatida "zulfiya"chi qizlarimizning aksariyati to'tiqushdek sayrab "vatanparvar" bo'lib qolishlari ortida, agar iste'dod yo'q ekan – hech narsa yuz bermaydi, ya'nikim yo'q iste'dodni bir mukofot bor qilolmaydi, aksincha, bor iste'dod, garchi u davlat mukofoti darajasida ma'qul ko'rilmasa ham adabiyot, xalq uchun yorqin voqea bo'lib qolaverishi mumkin. Bizning mukofotlarimiz talantlardan ustun turadi, teskarisi bo'lishi zarur...

Yozuvchilar uyushmasi a'zolari, ya'ni tilga tushgan shoir-u yozuvchilarning xalq orasiga, shu kabi oliy o'quv yurti talabalari ichida bo'lishi, muloqot qilishi, kerak bo'lsa, dars o'tishlari foydadan xoli emas. Ayni zamonda, virtual tarmoqlar kuchaygan davrda ehtimol bunga ehtiyoj ham kamaygandir.

Men 8- yoki 10-sinfda "Sharq yulduzi" jurnalida yozuvchi Nurali Qobulning "Tubsiz osmon" qissasini o'qib ho'ng-ho'ng yig'laganman. Talabaligimning dastlabki oylarida fakultetimizda Nurali Qobul bilan uchrashuv bo'lgan. Hayajonlanganimdan hushimdan ketayozganman.

Boshqalar savol bergan, men yozuvchining so'zlarini tinglaganman, harakatlarini tomosha qilib o'tirganman...

Agar muxlisda, kitobxonda chindan ham ixlos bo'lsa, jonli muloqot kerak, ustoz tajribasidan ulgi olmoq koni foyda. Mabodo, kitobxon kim bo'пти, buyam bir odam, biologik mavjudot, nima qipti, gapiradi-da, deb mehrsiz, bepisand qabul qilsa, bilingki, unday jonli suhbatdan sira foyda yo'q.

O'ylaymanki, bizdagi o'quvchilarda unday sovuqqonlik bo'lmasa kerak. Ijodkorlarga hurmat, mehr va hayajon doim balqib turadi.

– Ayrim hikoyalaringizni jahon adabiyoti klassiklari asarlari kabi sevib o'qiyman. Misol uchun, "Minnat" asaringizni olaylik. A.Chexovning ba'zi hikoyalardan nimasi kam?

Asar tili shirali, g'ashingizga tegmaydi. Eng muhimi, hikoyada oddiylilik, tabiiylilik mavjud, sun'iylikdan xoli: "Akamni, oradan olti yil o'tibdi vafotiga, endi-endi shunday qo'msaymanki, Xudo haqqi, agar hozir hayot bo'lganida, bo'yniga osilib to'yib, bo'kirib yig'lar edim. Odam shunday ekan-da: tirik va sog'lom yurganida xuddi mangu shunday qoladigandek, sen ham oshingni oshab, yuz yil

yashab yuraveradigandek tuyulaverarkan. Talabaligimda, Abduxoliq akam ichimiz-da katta bo'lgani uchun dastavval bir kilo konfet ko'tarib uyiga o'tardim, o'g'il-qizlarini erkalab o'tirishni xush ko'rardim". Hech qiynalmaysiz, qoqilmay-suqilmay, murakkab, atayin chalkashtirilgan jummalarga duch kelmay o'qib ketaverasiz.

Hikoyada xarakter yaratish – mushkul yumush. Buni Shukur Xolmirzayev kabi nasr ustalari uddalashgan. "Minnat"da Abduxoliq xarakteriga xos jihatlar uning xatti-harakatlari dialoglar vositasida ochib berilgandek. Hatto asardagi epizodik personajlar ham esda qoladi.

Lekin hayron qoldiradigan jihat shundaki, bir necha qissalar yaratib, ijodiy mahoratigizni sinab ko'rgan bo'lsangiz-da, negadir birorta romaningiz nashr qilinmagan. O'ttiz yoshingizda davlat mukofotiga sazovor bo'lgan edingiz. To'g'ri, ijodkor unvon olish uchun yozmaydi. Ammo... Hatto sizning yoshingizdan kichikroqlar ham ilgari xalq yozuvchisi bo'lishganligini nazarda tutadigan bo'lsak, ijodiy kamolotigizda biroz kechikish jarayoni kuzatilmayaptimikin?

Sizdek yozuvchi dunyoning barcha ijtimoiy, maishiy tashvish-u vahimalaridan qo'siltab butkul ijodiy mashg'ulotga sho'ng'ib ketolmayotganligiga afsus chekaman. O'zingiz nima deb o'ylaysiz?

– Mezon qissa yo roman yozish bo'lmasligi kerak, chamasi. Odam o'zini bag'ishlab, kuchi, ilhomini ayamay yozishi, yuzakilikka berilmasligi lozim. Nuqtai nazarim, prinsipim shu. Ammo epik ko'lam bilan ijod qilganlarga, ochig'i, havasim keladi. Tolstoy, Sholoxov, Qodiriy, Odil Yoqubovlarni oling. Qancha chigal taqdir, zamon, makondagi murakkabliklar, yozuvchining ayni o'sha qismatlardan ham ustun kelib bayon etishi... Bu – kuchlilik belgisidir.

Romanga havasmand bo'lganimga o'n besh yildan oshdi, deylik, shu yillar davomida qaysidir ma'noda unga unnab yotaman, ba'zan hafsalasizlik, yalqovlik ustun keladi, goho o'tirib, chinakamiga "chechilib" yozishga yumush xalaqit qiladi, umuman, bahona ko'p. Shukur akaga o'xshab "hayt!" deya hamma narsadan voz kechib uzlatga ketish, asli – jasorat. Shu bois malomat qilsam, birovdan emas, o'zimdan o'pkalashim kerak.

Hikoyalarimni e'tirof etayotganingizdan xursandman. Chunki bu gaplarni oddiy o'quvchi emas, katta bir ijodkor, munaqqid aytayotibdi. Keyingi chog'larda, vaqt nuqtai nazaridan, hikoya menga qulayroq tuyulib qoldi. Hikoyaga sig'maganlarini yig'ib yuraman, qani, kun kelib chog'roq bir-ikki romanga joy bo'lar.

– Yozuvchining publitsistikaga murojaat qilishi tabiiy hol. Chingiz Aytmatov, Odil Yoqubov, O'tkir Hoshimov kabi mashhur nosirlar otashin publitsist ham bo'lishganini yaxshi bilamiz. Hatto siz ham yigirma yillar avval "O'zbekiston ovozi" gazetasi-da "Goh huquqni bilmaslik, goh hiylai shar'iy" kabi nordon tilli muammoli maqola e'lon qilgan edingiz. "Achchiq, ammo ochiq gaplar" rukni ostida bosilgan qariyb bir sahifani egallagan maqolangizda jinoyat yo'liga kirib qolgan kishilar xususida hikoya qilgansiz. Yana ko'plab maqolalaringizga ko'zim tushgan.

Adib publitsistikasi adibga nima beradi? Boy hayotiy materialmi yoki yozilajak asarlar syujetini qiziqarli qilish yo'lini ochadimi?

Balki yozuvchi publitsistikaga kamroq murojaat qilgani, gazeta va jurnalda uzoq vaqt o'tirib qolmasligi kerakdir? Negaki, nashrlar nonini yeb kun kechiradigan yozuvchining badiiy asarlarida publitsistik ruh ustuvorlik qilib qolmasmikin?

– Yozuvchi publitsistikasi boshqa jurnalistlar publitsistikasidan, tabiiyki, farq qiladi. Gap shundaki, adib hayotga, jamiyatga ko'lamdorroq nazar soladi, voqea-hodisalarning ma'naviy oqibatlariga teranroq razm solishi mumkin, shu bois u oddiy reportaj yoki lavha uyushtirayotgan jurnalistdan ayricha fikrlashi muqarrar.

Chingiz Aytmatov, Odil Yoqubov, O'ljas Sulaymon, Andrey Voznesenskiy publitsistikasi, suhbatining ko'p shov-shuvga sabab bo'lgan hollarini kuzatganmiz.

Bu adibga nima beradi? Aytish joizki, ko'p narsa! Avvalo, jonli hayotga, kishilik jamiyati muammolariga

yaqin bo'ladi. Biroq yozuvchi hayotga, modomiki, yozuvchi ko'zi bilan qararkan, albatta, boshqa qarashlar qobig'idan chetga chiqishga majbur va shunda u... jurnalistik zamin o'ziga torlik qilayotganini sezib qoladi. O'z-o'zidan tushunarliki, ayniqsa, gazetachilikda rasmiyatchilik maqomi ko'pincha ustuvorlik qiladiki, shu nuqtada aksariyat adibman degani jurnalistika qobig'idan chiqadi. Samimiyroq, hayotiyroq, "odamgarchiligi" ko'proq bir davrani qo'msab qolasiz-ku, shunda beixtiyor rasmiyatchilikni yig'ishtirib qo'yaqolasiz. Yoki butunlay xayr-xo'sh qilasiz.

Juda jo'n misol aytay: ikki do'stdan biri – Anvar Jo'raboyev yozuvchi bo'lolmadi, Nurali Qobul jurnalist bo'lib qolmadi.

– Siz taniqli adibgina emas, balki davlat va jamoat arbobi bo'lib yetishishingiz ham mumkin edi. Negaki, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat boshqaruvi akademiyasi auditoriyalarida yigirma yillar avval siyosiy mavzularda leksiyalar tinglaganingizni yaxshi eslayman. Bunday nufuzli o'quv yurtida tahsil olish hammaga ham nasib qilmagan.

Ehtimol, demak, siz Qo'shrabotga yoki Toshkentning biror tumaniga hokim yoki boshqa kattaroq mansabdor bo'lib ketsangiz badiiy ijod bilan izchil shug'ullanarmidingiz?

Misol uchun, Chingiz Aytmatov, O'ljas Sulaymonov kabi yirik, adabiyotning taniqli namoyandalari ham siyosatchi, (bir necha davlatlarda elchi) ham ijodkor sifatida dovruc qozonganlar.

Siz-chi? Lavozim ijodiy ishga xalal beradi, deb o'ylaysizmi? Bugungi kunda ham xoh nashriyotda, goh siyosiy gazetada ishlab ko'p vaqtingizni tashkiliy, yugur-yugur ishlarga isrof qilib yuribsiz. Achinmaysizmi?

Balki iste'dodlarga ijtimoiy hayotda faollik xalal berar? Yoki ishlaymay ijod qilayotganlarning yigirma-o'ttiz nafariga oyiga bir necha million so'm maosh tayinlash tajribasini qo'llash kerakmikin?

– Prezident Akademiyasida o'qiganim rost. 1996-97-o'quv yillarida o'qidim. Men bilan rahmatli Muhammad Yusuf, shoir G'ulom Mirzo o'qishdi. Bizdan so'ng shoir Abduvali Qutbiddin, undan so'ng Qo'chqor Norqobil o'qidi.

Gapning ochig'i, Abdulla Oripov M. Yusufga va kaminaga akademiyaga o'qish uchun tavsiya berayotganida keyin rahbar bo'lasizlar deb qiziqtirgani esimda. Lekin na shoirlar, na bosh-

qalar rahbarlik orqasidan quvganini ko'rmadim. 1997-yili avvalgi Prezident devonining "rezerv kadri" hisoblanardik, hozir ham...

Ichimizdan viloyat hokimlari, vazirlar chiqdi. Vaqti kelganda ular "Yoshlik" jurnalining obunasi ko'payishiga yordam berishdi, shu bois vazir, hokim bo'lgan birodarlarimdan hanzur xursandman. Biroq bugunga kelib deyarli barchalari "rezerv kadr"ga aylanib qolishdi.

Kim bilsin, zamon – yoshlarniki bo'ldi chog'i. Bir kun kelib yozuvchilar ham yoshlardan bo'lsin, kattalar yig'ishtirsin, deyishmasa bo'lgani.

Albatta, bu-ku hazil. Yozuvchi, shoir o'lgunicha pensiya so'ramaydi. Ammo ijodkor degani bora-bora xashakilashib ketmasmikin?

Xavotir olasan-da odam. Mana, san'atkorman degani yoshi kattaroqlari ham xashakilashdi, aytayotgan qo'shig'ini ko'rib, tinglab qo'l siltab qo'ya qolasan. Yo'q, bu bilan na gaplashib bo'ladi, na qo'shig'ini toqat qilib tinglaysan. Meni xavotirga soladigani shu.

O'zbek yozuvchilaridan arbob chiqmadi. Yo'l berishmadi chog'i. Aytmatov, Sulaymonov, Shoxonov elchilik qilgan joyda o'zbek yozuvchilari ham elchilik qila olishardi. Yozuvchi, shoirni yaxshi ko'rish uchun katta rahbar adolatni seva olishi lozim. Husayn Boyqaro davlatchilik tizimida Navoiyning aqliga, adolatiga suyanganini o'qiganmiz. Shu ma'noda o'zbek davlat ishida adiblar aralashgan. Mirzolik, kotiblik, maslahatchilik qilishgan. Boburdek inson shoh va shoirlik maqomiga ko'tarildi.

Mansab va pul ijodkorga ortiqchalik qilmaydi. Qaytanga rag'bat, ilhom berishi mumkin. Lekin agar ijodkor hokim bo'lib qolsa, aniq – u ijodkor sifatida o'ladi, tamom bo'ladi. Mana, hokimlarimizning ahvolini ko'ring, tepadan urish, so'kish eshitgani-eshitgan, bu yoqda esa xalqning qarq'ishi, "ichib qo'ydi – yeb qo'ydi" degan malomatlari-chi.

Bugun, – bilmadim shunaqa ishxona-idora bormikin, – bemalol ishga borib kelsang, 4-5 million so'm maosh

olsang, kechqurun uyda, bola-chaqang bilan dam olsang, shanba, yakshanba kunlari ijodga vaqt topsang, kasal qarindoshingni ko'rib kelishga og'rinmay vaqt, pul topolsang, qarindoshing to'yiga borib yonida tursang, farzand, nevara to'ylariga qatnashsang.

Seni oqsoqol, yoshingni katta deb to'rga o'tqazishsa, bilmadim, hurmat-izzatning tag'in qanday mezonlari bor...

Xullas, odam, shularning bir a'zosi – yozuvchi baxtli yashashi uchun juda ko'p narsa kerak emas.

Faqat ijodkor ham siyosatning qo'shig'ini aytsa, umr bo'yi xizmat qilsa-yu, oxirgi kezda xuddi Abdulla Oripovga o'xshab "keraksiz" ijodkorga aylanib qolish alam qiladi. Ikki dunyongdan ham rozi bo'lmaysan. Siyosat yaxshidir, ehtimol. Lekin adolatsizlik qilaturib adolatsizligini hech vaqt bo'yniga olmaydi, sen ham, zinhor urinma – bo'yniga qo'yolmaysan...

Tinch, qarindosh, farzandlaring e'zozida o'lim topsang – baxtli yashab o'tganing. Ko'p zamonlarda bundan ortiqchasi ortiqcha bo'lgan...

O'ylab-o'ylab zo'rg'a esladim, o'sha vaqtlarda shiddat, g'ayrat ko'p ekan-da odamning bir-biriga e'tibor, hurmati ham ko'proqmikan...

Katta yoshdagilar, oqsoqollarning bir-birini e'zozlashgani, matbuotda – buni e'tirof etishgananiyam ko'rganmiz. Oqibatli odamlar davri ekan. Ha, o'sha ustozlar ming qilganda ham mazmunli hayot kechirishdi, o'tganlarini Alloh rahmatiga olsin.

Oqibatlilikda gap ko'p-da, shunday emasmi?

– Mening "Shirindir azobi sevgining" (Adabiy-tanqidiy va publitsistik maqolalar) deb nomlangan kitobimdan taniqli shoir Salim Ashur bilan Siz yozgan so'zboshi o'rin olgan. Buni eslashdan mudao mahoratli adibgina bo'lib qolmay, o'shanda sizning asarlar, ulardagi obrazlar mohiyatini nozik his eta oladigan adabiyotshunos sifatidagi qobiliyatingiz ham namoyon bo'lgan edi.

Yaxshi eslaysiz, burungi katta ijodkorlar – Odil Yoqubov, Shukur Xolmirzayev, O'tkir Hoshimov, O'ktam Usmonov va boshqalar hamkasb yozuvchilarning roman, qissa va hikoyalarga munosabat bildirib turishar, adabiy nashrlar u yoqda tursin, siyosiy gazeta va jurnallarda ham maqolalari bosilib turardi.

Bugungi kunda negadir Isajon Sulton, Abduqayyum Yo'ldosh, Shodiqul Hamro singari iste'dodli yozuvchilar keyingi yillarda nashr etilgan "semiz" va "oriq" kitoblar xususida lom-mim demayaptilar. Nima deb o'ylaysiz, fikr bildirish, ilmiy va estetik tahlil qilish faqatgina adabiy tanqid(chi)ning yurmushimi?

– Yozuvchiga bu borada nima deysiz, deb turtkilash, albatta, noqulay bo'lar. Lekin, bilasizmi, agar siz ushbu adiblar bilan bevosita ko'rishib qolsangiz, biror sabab bilan duch bo'lsangiz, o'z-o'zidan adabiyot va ayni paytda yozilayotgan mavjud asarlar xususida so'z ketadi. Tabiiyki, yuqorida Siz tilga olgan va boshqa adiblar hamda ularning asarlari haqida fikrlar aytiladi. Hech kutmagan va bimalol tanqid ruhidagi gaplar bo'ladi. Biroq buni biror nashr uchun so'zlashni so'rasangiz, u juda "odoblil" odamga aylanadi. Ataylab shu ishni orqaga suradi yoki butunlay bosh tortib qo'ya qoladi. O'zaro davradagi fikr boshqa, matbuotdagisi boshqa. Andisha ko'pincha prinsipial gapni rasman aytishga yo'l bermaydi. Bu holatni ham tabiiy qabul qilish kerak chog'i. Navoiy hazrat yozgani kabi har rostni so'zlash ham durust emas. Siz yaxshi bilasiz, Lev Tolstoy Dostoyevskiyday buyuk yozuvchining, Shekspirdek ulug' dramaturgning deyarli barcha asarlarini po'stagini qoqib tashlagan, ayamay tanqid qilgan. Biroq Tolstoy tanqid qildi-ku deb birov na Shekspirdan, na Dostoyevskiydan voz kechgan yoxud ixlosi susaygan emas. Bundan Tolstoy, Dostoyevkiy, Shekspir dahosiga zaxa yetmagan. Bu daho yozuvchining qat'iy adabiy prinsipi yoki ular dahosi qoshida g'ashi kelgani belgisidir – buni har kim har xil tushunishi mumkin. Ammo o'tgan asrning 80-yillaridagi kabi asarlarga qizg'in munosabat bildirilmayotgani bor gap.

Nazar Eshonqul bir maqolasida bizning avlodni avlod deb atab bo'lmasligini yozg'irgan. Ma'lum bir adabiy tamoyil, a'mollarni birgalashib yoqlamasliklarini tanqid qilgan. Sustkashlik bor narsa, ammo butun bir o'n yilliklarni yashab, yozib, kerak bo'lsa, shu orqali o'zlarining jamiyatga, hayotga, mavjud tuzumga munosabatlarini bildirib, ma'lum ma'noda boshqa qarashlarga, shakllarga intilayotgan o'nlab adiblarga bir xilda baho berish, balki to'g'ri emasdir, menga shunday tuyuldi.

Hozirgi yetmish yoshli yozuvchilar bilan suhbatlashganingizda ham tengqurlari asarlarini og'zaki suhbatda bimalol tanqid qilaveradi, lekin shu fikrining rasmiy tus olishini xohlamaydi, xolos. Biz mansub 50-60 yosh tegrasidagi ijodkorlarda ham xuddi shu "kasallik" mavjud. Bu yaxshimi, yomonmi – bir narsa deyish qiyin. Biroq bir narsani aniq ayta olamanki, bular avvalo bir-birlarini hurmat qiladi, asarlarini o'qigan va o'z pozitsiyalariga ega. Adib adibning asarini o'qimay turib uni pisand qilmasligi – yomon qusur. Af-suski, hayotda bunday hodisalarga duch kelganmiz...

Jovli aka, ushbu suhbat doirasidan chiqib yana ko'p fikrlar bayon etish mumkin ekan. Ammo bu alohida suhbat bo'lgani tuzuk. Vaqt topib, hafsala qilib shu gaplarni aytishga undaganingiz uchun Sizga tashakkur!

IKKI XALQNING SUYUMLI FARZANDI

Jannatmakon ustozimiz Nosir Fozilov bir-biriga jigar hisoblangan ikki xalq orasida shu sifatlari bilan tanilganlar. Buni, ehtimol, sifat emas, hayotlariga berilgan baho, yanada to‘g‘rirog‘i, ulug‘ mukofot deganimiz ma‘quldir. Ikki adabiyot olamiga qilgan xizmatlari uchun Nosir akaga har ikki davlatning ko‘p mukofotlari berilgan. Nosir akaga berilgan unvon-u nishonlar boshqa ijodkorlarga ham berilgandir. “Ikki xalqning suyumli farzandi” degan rasmiy unvon yo‘q. Ta‘sis etilganida ham faqat Nosir akagina bunga birinchi o‘rinda loyiq ko‘rilgan bo‘lardir. Aslida ham shunday: ikki xalqning suyumli farzandi martabasiga yetishganini isbotlovchi rasmiy qog‘oz-hujjat bo‘lishi shart emas. Xalq yuragidagi muhabbat kifoyadir. Qog‘oz-hujjatlar javonda qolib ketadi. Xalqning yuragidagi muhabbat va xalq dilidagi duolar bilan Allohga ro‘para bo‘linadi.

Nosir aka haqida xotira yozish ishlari boshlanganiga ancha bo‘ldi. Nazarimda, men bu xayrli ishga oxirgilardan bo‘lib kirishdim, shekilli. Buning sababi: vafot etgan azizlarim haqida so‘z yozishda yuragimda og‘riq turadi. Xotira yozishni boshlagunimga qadar o‘tgan akalar-do‘stlar men uchun tirik bo‘lishadi. Xotira yozilgach, ularning bu dunyoni tark etganlarini tan olishga majbur bo‘laman. Aslida ularning vafot etganlari ulug‘ fojia emas, “o‘lim bizlarni ayirdi”, deyilsa-da, ayriliq emas. Chunki ayrilish faqat jismandir, ruhda ayrilish bo‘lmaydi. Eng muhimi, bu ayriliq vaqtinchalikdir, qiyomatda yana ko‘rishmoqlik, birga bo‘lmoqlik saodati bordir. (Allohning marhamati va madadi ila bu bayon oxiriga yetgach, Nosir akamning tug‘ishganlariday ardoqlovchi qadrdon ukalari Tursunboy Adashboyevni ham xotirlab yozish umidim bor. Umidimga yetar bo‘lsam, Tursunboy aka haqidagi gapni ham ayni shunday boshlasam kerak. Chunki Tursunboy akam bilan Nosir akamning fazilatlarida ham, qilgan xayrli ishlarida ham o‘xshashlik ko‘p.)

Bolalar adabiyotining beqiyos ustozlari Quddus Muhammadiy, Quddrat Hikmat bilan bolalik chog‘imda bevosita tanishganman, ya‘ni ular boshqargan

adabiyot to'garagida ilmlaridan, suhbatlaridan bahramand bo'lganman. Hakim Nazir, Nosir Fozilov kabi ustozlarni esa o'sha bolalik yillarim o'zlarini ko'rmay turib, kitoblarini o'qib, taniganman. Hakim akaning "Cho'l havosi", Nosir akamning "Robinsonlar", "Qush qanoti bilan" kabi kitoblari hozir ham ko'z o'ngimda turibdi. Keyinroq Nosir akam tarjima qilgan roman va qissalar orqali qo'shnimiz qozoqlar hayoti bilan tanishgan edim. Qozoqlarni ko'cha-ko'yda, bozorda ko'rib yurgan bo'lsam-da, ularning hayoti bilan Nosir akam tarjima qilgan kitoblar orqali bilib olganman. Bovurlarimiz qozoqlarning Abay, Muxtor Avezov, G'abit Musrepov, Sobit Muqonov kabi ulkan adiblari o'z kitoblari bilan Nosir akamning mehnatlari tufayli xonadonimga kirib kelib, to hanz aziz mehmonlar safida turishadi. Qozoqlarning dunyoni lol qoldirgan polvonlari Hojimuqon va Cho'loq polvonlarni ham o'zbek o'quvchilariga Nosir akam tanishtirgan edilar. Turli tarjima asarlarni o'qiyverib, g'ashimiz keladigan bo'lib qolgan. Ma'noni ochib berolmaydigan g'aliz jumalalar "tishga tegaverib", bezor qilib yuboradi. Nosir akamning tarjimalari unday emas. Hatto "tarjima asar" deyishga ikkilanib qolasan kishi. Chunki Nosir akam asarni qozoqcha emas, xuddi o'zbekchada yozilganday qiyomiga yetkazib berardilar. Ko'pchilik: "Qozoq adiblari shunaqa zo'r asarlari borligidan o'zlari ham ajablanishsa kerak", deb hazillashishardi.

Maktabning yuqori sinflarida o'qib yurgan kezlarim "O'zbekiston madaniyati" gazetasini doimiy ravishda olib o'qirdim. Gazetani qo'lga olishim bilan birinchi galda to'rtinchi sahifadagi e'lonlarga qarardim. Unda Yozuvchilar uyushmasida bo'ladgan tadbirlar haqida xabar berilardi. Tadbirlarga borardim, biroq "Bu o'smir bola nima qilib yuribdi", demasdi. Yuqorida o'tirgan Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor kabi ulug'lardan ko'z uzmasdim, gapirishganda diqqat bilan tinglardim. Tanaffus paytida yoki tadbir tugaganidan keyin ularga yaqinlashib salomlashayotgan yoshlarga havas bilan boqardim. Tadbirda tog'am Mirzakalon Ismoilini ham ko'rardim, lekin tortinchoqligim tufaylimikin, borib salomlashishga iymnardim. O'ttiz yoshlar atrofidagi yozuvchilarni, xususan, Nosir Fozilov, O'lmas Umarbekov, Farhod Musajonov, O'tkir Hoshimovlarni ham ilk marta shu tadbirlarda ko'rganman. Ularday bo'lishni orzu qilganman.

Birinchi fantastik qissamni talabalik yillari yozgan edim. Men dorilfununning kechki bo'limida o'qir edim. Kunduzi ishlardim. 1966-yil avvalida bolalar matbuotida ishlay boshlaganimdan keyin uzoq yillar havas qilganim adiblar bilan yaqinroqdan ko'rishish, salom berish baxtiga yetishdim. Ayniqsa, zilziladan so'ng "Sharq yulduzi" jurnali va Yozuvchilar uyush-

masi Navoiy ko'chasidagi 30-uyga ko'chib kelgach, orzularim birin-ketin amalga osha boshladi. Mashhur kishilarni uzoqdan bo'lsa-da, ko'rib zavqlangan o'smirning yigit yoshiga yetib, ul azizlar bilan qo'l berib salomlashishi chinakam baxt edi, desam ishonavering. Ehtimol, hozirgi yoshlar bunday holatni qadriga yetishmas, lekin biz uchun ulug'larning salomimizga alik olib, qo'l uzatishlari chinakam baxt edi. Ulug'lar davrasiga yaqinlashilgandan keyin ular haqidagi turli gap-so'zlarni eshitasiz, ularning odatlari bilan tanisha borasiz. Tahririyatlar, nashriyotlar joylashgan imorat yonidagi eskigina choyxona bu borada yaxshi ma'rifiy markaz edi. Adabiyot maydoniga endi kirib kelayotganlar ham, bu maydonda qaddini tiklab, tanilib qolganlar ham davrada suhbat qurishardi. Yangi she'rlar o'qilardi. Kimningdir asarini nashriyot muharriri yoki tahririyat adabiy xodimi "Bo'lmaydi", deb qaytarib bergani muhokama qilindi. Yoki yangi asarini oqqa ko'chirtirgan yosh adibga asarni kimga o'qitish borasida maslahatlar berilardi. Shunday davralarda ko'pincha "Nosir akaga o'qitib oling, Nosir akadan o'tgani, hamma joydan o'tdi, degan gap", deyishardi. Kimdir birov oradan kunlar o'tib: "Qissa Nosir akaga yoqmabdi, "Bo'lmaydi", dedi", desa davradagilar "Nosir aka shunday degan bo'lsalar, demak, to'g'ri", deb xulosa yasab berishardi. Nosir akamga yaqinlashmay turib u kishining g'oyat talabchan, hatto ayovsiz ekanliklarini bilganman. Keyinchalik mehrlari bilan birga ayovsizliklarini ham tatib ko'rganman.

Universitetni bitirgan yilim fantastik qissani oqqa ko'chirib, ikki nusxasini "Yosh gvardiya" nashriyotiga, bir nusxasini "Sharq yulduzi" jurnaliga eltib berdim. Tanishlarim: "Qissang ikki sabab bilan jurnalda bosilmaydi: birinchidan "Sharq yulduzi" jiddiy adabiy jurnal, fantastikani bermaydi, ikkinchidan, asar Nosir Fozilovning qo'lga tushadi, uning chig'irig'idan o'tishi qiyin", deyishsa ham ahdimdan qaytmadim. Qo'lyozmani berib, o'zim harbiy xizmatga jo'nadim. Oradan bir yil o'tib, Nosir akaga ro'para bo'ldim. "Ha, shoir", deb samimiy kutib oldilar. Asar ma'qul bo'lganini, jurnalda berishga tayyorlanganini aytganlarida avvaliga gangib qoldim, keyin quvonchdan yettinchi osmonga uchib chiqqanday bo'ldim.

Nosir akam "Yuring, shoir", deb Bosh muharrir xonasiga boshlab kirib, Mirmuhsin akaga tanishtirdilar-da, "Mana bizda ham fantastika paydo bo'ldi", deb gap boshlab, asarni maqtadilar. Men Mirmuhsin akaning ish uslublarini eshitgan edim. Jurnalda bosiladigan asarni boshqa yozuvchilarga ham o'qitib, ularning fikrini eshitib, keyin qaror qabul qilar ekanlar. Qissa bu jarayondan o'tgan ekan, Nosir akaning fikrlarini ma'qulladilar. Shunda men nodonlik qilib, asar "Yosh

gvardiya” nashriyotida qisqartirilgan holda nashr etilayotganini aytib qo’ydim. Mirmuhsin aka Nosir akaga savol nazari bilan qaradilar. Nosir aka afsus, deganday bosh chayqadilar:

- Shoir, kitobni to’xtatishning iloji yo’qmi? – dedilar.
- Bosmaxonada terib bo’lingan, – dedim.

Jurnalda bosilgan asar keyinroq kitob holida nashr etilishi mumkin edi. Lekin kitob bo’lib chiqqan asarni jurnal bermasdi. O’sha kuni “Nodonlik qildim, aytmasam bo’lar ekan”, dedim, keyin “To’g’ri qildim, bu ishim vijdonidan bo’ldi”, degan to’xtamga keldim. Asarni jurnalda chiqmasligiga o’zim sababchi bo’lganim ko’p o’tmay taqdirlandi. Keyingi qissani qo’lga olib, o’qishgach, galga solmay, uzun navbatga qo’yamay, nashr etishdi.

“Hikmat afandining o’limi” nashrdan olib qo’yilgach, Nosir aka meni tez-tez yo’qlab, qo’lyozmalarga taqriz yozishni topshira boshladilar. Bu sohada tajribam yetishmasa-da, ishonch bildirdilar. Hatto hajmi besh yuz sahifadan oshadigan romanni berib, “150 betlik asarga aylantirib bering”, dedilar. Ba’zi adiblar bo’shroq yozilgan asarlarini nasr kengashi muhokamasidan o’tkazib olib, tahririyat va nashriyotlarni bezor qila boshlashardi. Yuqori idoralarda ularni himoya qiladiganlar ham bo’lardir. Qo’ng’iroqlar va iltimoslardan bezgan tahririyat rahbarlari “jurnal varianti” degan izoh bilan asarni qisqartirib berishardi. Menga xuddi shunday romanni berdilar. Asarga husn bo’lmaydigan sahifalarni qisqartirib chiqdim. Ayrim sahifalarni qaytadan yozib, mashinkada o’zim ko’chirib berdim. Bu ishim ham Nosir akamga ma’qul keldi. Ayniqsa, fantastika yo’nalishida yoziladigan asarlarga men baho beradigan bo’lib qoldim.

Harbiy xizmatga jo’nashdan oldin “Dilpora” degan qissa yozishni boshlagan edim. “Nomussizlik dilni pora-pora qilib tashlovchi dahshatli kuch”, degan g’oyani asarga singdirishni o’ylagandim. Xizmatdan qaytgach, yozishni davom ettirib, nihoyasiga yetkazdim. Zo’r asar yozganimga ishonib, o’zimdan o’zim mamnun bo’ldim. Tezroq nashr bo’lishi, tezroq maqtovlar yog’ilishi umidida bir nusxasini tog’amga, ikkinchisini “Sharq yulduzi” nasr bo’limi boshlig’i Nosir Fozilovga berdim. Nosir aka xolis, to’g’riso’z bo’lganlari uchun biz – yoshlar uni yaxshi ko’rardik. Nosir aka men kabi yosh adib bilan ham, Odil Yoqubov yoki Said Ahmad bilan ham bir xilda muomala qilardilar. Yoshlarga “shoir”, deb murojaat qilardilar. Kamina ham bu lutfdan benasib emasdim. Tahririyatga nurli umidlar bilan borib, Nosir akaga ro’para bo’ldim. Ammo bu safar maqtov eshitmadim. “Yaxshi narsa yozibsiz-ku, ammo...” degan gap ham bo’lmadi.

- Shoir, rasvo qilibsiz-ku! – dedilar.

Bu bahoning hazilmi yo chinmi ekanini anglamay taajjubda qoldim. Odatda “asarni o’qidim, yaxshi yozibsiz, lekin bunday-bunday kamchiliklari bor, qayta ishlash kerak”, deyilardi. Nosir aka esa...

- Nega? – dedim.
- O’zbek ayollarini fohishaga chiqarib qo’yib-siz-ku?!

Asardagi ayollardan biri adashib, boshqasi esa atayin xiyonat ko’chasiga kirgan edi. Maqsadim ayollarni kamsitish emas, balki yoshlarni shu yo’ldan qaytarishga urinish edi. Demak, asarda maqsad amalga oshmabdi.

- Nima qilamiz, shoir? Gapim noto’g’ri bo’lsa, ishontiring.
- Men o’ylab ko’ray.

Aslida o’ylab ko’rish uchun emas, tog’amning fikrlarini bilish uchun fursat oldim. Tog’amnikiga bordim. Tog’amdan eshitgan gaplar avaylab ko’tarib kelganim umid chinnisini tamoman chil-chil sindirdi:

- O’n besh bet o’qidim. U yog’ini sira o’qiy olmayapman. Nima deysan, sabr bilan o’qib chiqaverayinmi yo shuncha o’qiganim yetarlimi?

Maqtovlar shohsupasida huzurlanishni orzu qilgan yigitni go’yo qoziq qilib yerga qoqib yuborishganday bo’lishdi. Hatto “Demak, mendan yozuvchi chiqmas ekan”, degan fikr ham uyg’ondi.

Nosir aka turkistonlik bo’lganliklari uchun tog’am u kishini “qozoq” deb, o’zlari o’shlik bo’lganliklari sababli Nosir aka “qirg’iz” deb hazillashishardi.

- Qozoq akangga o’qitdingmi? – deb so’radilar.
- O’qitdim... Yoqmabdi.

Nosir akaning gaplarini aytishga uyaldim.

- Unga yoqmagan bo’lsa, mening o’qishdan to’xtab qolganim bejiz emas ekan. Sen shoshilma, uch-to’rt oy tashlab qo’y, keyin yangicha nazar bilan qo’lga olasan.

Uch-to’rt oy emas, ko’p yillar tashlab qo’ydim. Yaqinda “Darakchi” gazetasi tahririyatidan qo’ng’iroq qilib, “Yoshligingizda yozgan asarlaringizdan bo’lsa ham beravering”, deyishdi. “Dilpora”ni eslab, eski qog’ozlar orasidan topib, varaqlay boshladim. Tog’am aytganlariday, o’n besh betni qiynalib o’qidim. Keyin uyala boshladim. Sahifalarni taxlab, tepasiga “Qaysidir adabiyotshunos olim, qachondir men haqimda nimadir yozmoqchi bo’lsa, “Tohir Malik juda bemaza narsalar ham yozgan” degan gapiga misol tariqasida bu yozuvlardan foydalanishi mumkin. Boshqalar varaqlab, boshlarini og’ritishmasin”, deb yozib, qog’ozlar to’plamining eng ostiga joylab qo’ydim.

“Falak”ni yozgach, uni ham Nosir akam bilan tog’amga berdim. Nosir akam uzoq kuttirmadilar. Ishlari ko’p bo’lsa ham tez kunlarda o’qib, huzurlari-

ga chaqirtirdilar. Xavotir bilan borgan edim, qo‘limni siqib, “Ha, shoir, bu boshqa gap”, deb ko‘nglimni ko‘targach:

– Men ikki ruhdaagi asarni o‘qiganday bo‘ldim. Tarixga doir sahifalarni o‘qishda “Munojot”ni tinglaganday huzurlandim. Fantastikaga doir sahifalarda Olmaxon Hayitovanning taraqtururuq ashulasi yangrab ketganday tuyuldi, – dedilar.

– Olmaxon Hayitovanning ashulasiga odamlar miriqib o‘ynashadi-ku? – deb hazillashdim.

– Qirg‘iz o‘qib bo‘lganlari yo‘qmi? Mayli, biz nashrga tayyorlayveramiz, qirg‘izga yo‘qishiga ishonaman.

Nosir akam G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyotda ishlayotganlarida ham tez-tez yo‘qlab turardilar. “Bir ko‘cha, bir kecha” kitobini nashrga tayyorlashda ham o‘zlari bosh-qosh bo‘ldilar. Bir do‘stimiz kitobga taqriz yozgan ekan, o‘qib, kapalagim uchib ketdi. Kitobdan o‘rin olgan barcha asarlarni balchiqqa belab tashlagan edi. Kitobga Mashrab Boboyev muharrir edilar. Ajablanib, Nosir akamga ko‘rsatdilar. Nosir akam erinmay kitob bilan tanishib chiqib, afsus bilan bosh chayqadilar-da: “Nodon bola,

o‘ch olmoqchi bo‘libdi-da”, dedilar. Gap shundaki, sal oldinroq men u do‘stimizning asariga taqriz yozib bir qancha kamchiliklarini ko‘rsatgan edim. Taqrizdagi fikrlarim Nosir akamga ma‘qul bo‘lgan, do‘stimiz esa jiddiy ranjigan ekan. Nosir aka uning taqrizini chetga surib qo‘yib, Mashrab akaga: “Nashrga tushiravering”, deb xulosa qildilar. Keyin eshitsam, do‘stimizni chaqirib jiddiy tanbeh beribdilar. Do‘stimiz menga uchrashib, “Ko‘nglimda qora niyat yo‘q edi”, deb uzrxohlik qildi.

Shundan so‘ng Nosir akam bilan bizning “quvlashmachoq” o‘yinimiz boshlandi. Hatto umrlarining oxirida ham “Orqamdan quvib yurasiz”, deb hazillashgan edilar. Bir kuni telefon qildilar, go‘shakni olib, odatim bo‘yicha “Lab-bay”, dedim. Nosir akam ham odatlari o‘yicha “Labbayingga shakar”, dedilar. Keyin maqsadga o‘tdilar:

– Menga qarang, shoir, radioda osmonga puflab yurganingiz yetar. Men “Sharq yulduzi”ga o‘tyapman, nashriyotdagi o‘rnimga siz kelasiz. Xo‘jayinlar bilan kelishib

qo‘ydim. Uyingizda o‘tirib ishlaysiz. Lekin bir sharti bor: ikki-uch yil ishlab qochib qolmaysiz. Sizning nomingizdan shunaqa va‘da berdim.

Bu men uchun quvonchli xabar edi. “Men ham va‘da beraman, o‘sha yerdan pensiyaga chiqaman”, dedim. Lekin va‘daning ustidan chiqolmadim. “Sharq yulduzi”da Mamadali Mahmudovning “O‘lmas qoyalar” asari bosilgach, g‘alva-to‘palonlar boshlanib ketdi. “Antisovet asar”ni bosgani uchun kimdir jazolanishi kerak edi, “Holvani hokim yeydi, kaltakni yetim yeydi”, deganlaridek, asosiy mas‘ullar chetda qolib, Nosir akamni pensiyaga chiqaradigan bo‘lishibdi. Bu qaror qabul qilingan kuni men uyda edim, bir do‘stimiz kelib, Yozuvchilar uyushmasi raisi Sarvar Azimov yo‘qlayotganini aytdi. Shoshqich ravishda borishim kerak ekan. Bordim. Nashriyotdan “Sharq yulduz”iga o‘tganim ma‘lum qilindi. Binoning uchinchi qavatidan ikkinchi qavatiga tushdim. Nosir akam kutib o‘tirgan ekanlar. Yuraklaridagi g‘ashlikni sezdirmadilar, aksincha, “Ha, shoir, ortimdan quvib yetib keldingizmi?”, deb hazil bilan kutib oldilar.

– Men bunaqa jiddiy joyda ishlama-ganman, boshim qotib qoldi, – dedim.

– Boshingiz qotmasin, mas‘ul kotibning ishi oson: farroshga supurgi topib berishdan tortib, bosmaxonaga yugurishgacha, tilning tagiga validol tashlab olib maza-bemaza qo‘lyozmalarni o‘qib, so‘ng mualliflar bilan tortishishgacha – hamma-hammasiga men balogardon edim, endi siz yugurasiz. Bo‘yingiz uzun, yugurib charchamaysiz, – deb “ishni” topshirdilar. Nosir aka chidamliroq ekanlar, men ko‘pga chidamadim, ayniqsa, yangi bosh muharrir bilan murosa qila olmay ketdim.

Oradan bir necha yil o‘tgach, O‘tkir Hoshimov Nosir akamni yana shu vazifaga chaqirib oldilar. Odamlar orasidan mehr-oqibat qochayotgan qiyin paytlarda ishladilar. Mualliflar asari bo‘sh ekanini tan olmay, janjallarni boshlab yuborardi. Nosir akam bu borada tahririyatdagi himoyalovchi metin qoya edilar.

“Sharq yulduzi” tarjima asarlarni deyarli bosmas edi. Bir shoir akamiz

Shekspir asarlarini ingliz tilidan tarjima qilib, tavsiya etibdilar. Tahririyat rad etibdi. Masala tahrir hay'atida muhokama qilindi. Oxiri, shoir akamiz achchiqlanib: "Sizlarni Shekspir bobomning arvohi uradi", debdilar. Shunda Nosir akam xotirjam ravishda javob qilibdilar:

– Qo'rqitmang, Shekspir bobongizning arvohini mening bobomning ruhi urib, pacha qilib tashlaydi.

– Sizning bobongiz kim? – deb ajablanibdilar shoir akamiz.

– Yassaviy-da... – debdilar Nosir akam.

O'zlari Turkiston shahridan bo'lganlari uchun javob juda o'rniga tushib, barchada kulgi uyg'otgan ekan.

1992-yilning yoz oylarida Nosir akam qo'ng'iroq qilib, "O'tkir akangiz bilan oshni damlab, kutib o'tiribmiz, kel-sangiz suzimiz", dedilar. "Shaytanat"ning birinchi kitobini topshirgan edim. Ma'qullashgan edi, yana biron savol chiqqandir, degan o'yda bordim. Odatlaricha, hazil-huzul bilan kutib olib, O'tkir akaning xonalari boshladilar.

– "Shaytanat"ni keyingi songa bermoqchi edik, bir mu-lohaza chiqib qoldi, – dedilar O'tkir aka. – Qur'oni karimning tarjimasini nihoyasiga yetdi. Endi jurnalning ikki sonini birlashtirib, Qur'onni kitob holida chiqarsak. Qur'on kitobi obunachilarimizga tekinga boradi, qo'shimcha nusxalarni sotuvga chiqaramiz. Foydasiga qog'oz olamiz.

Bu juda yaxshi tadbir edi, mendan so'rab o'tirishning hojati ham yo'q edi. Gapni bu yangilikdan boshlanish sababini Nosir akam aytdilar.

– Shoir, nashriyotda ishlagansiz, endi bu kitobni chiqarish sizning zimmangizga tushadi, – deb kalit uzatdilar.

– Bu nima?

– O'zingiz bilgan seyfning kaliti, ichi qup-quruq, profsoyuzning muhridan boshqa hech vaqo yo'q. Men charchadim. Jurnalning tashkiliy ishlari qiyinlashib ketdi,

chop-chop, yugur-yugurga toqatim qolmadi. Bunaqa ishlarni naynov bollar bajaragani durust deb, – gapni yana payrovga burdilar.

– Yana quvlashmashoq o'ynab, qochyap-sizmi? – dedim.

– Bunisi oxirigisi...

Nosir akam tez-tez telefon qilardilar, ba'zan Turkistonga boshlab ketardilar, ko'proq esa uyga mehmonga chorlab turardilar. Uylaridan mehmon arimasdi. Qozog'istondan kelgan ijodkorlar ham Nosir akanikida, albatta, mehmon bo'lishardi. Ko'proq bolalarga atab asarlar yozganlari uchunmi, bolalarga xos beg'uborliklari, mehribonliklari bor edi. Mehmon kutishda shu fazilatlarini, ayniqsa, ko'proq sezilardi. Bu fazilat muhtarama kennoyimizda ham bor edi. Ikkovlari mehmon kutib charchashmasdi.

Nosir akam ellik yoshga to'lganlarida uyushmada katta tantana bo'ldi. Eng nomdor va amaldor yozuvchilarning yubileylari ham bunaqa darajada samimiy va go'zal tarzda o'tmagan edi. Nomdor va amaldorlarning yubileylariga davlat idoralari orqali odamlar majburan keltirilardi. Nosir akaning tavallud to'ylarini eshitganlar chorlov bo'lsa, bo'lmasa, barcha viloyatlardan ham oqib kelishdi. Restorandagi kechki ziyofat ham to'kin bo'ldi. Nosir aka bilan Said Ahmad akaning ko'p hazillarini O'tkir aka kitoblarida yozganlar. O'sha yubiley bazmida Said Ahmad aka Nosir akamning fazilatlarini va adabiyotdagi ulug' xizmatlarini hazil tariqasida, ammo o'xshatib aytgan edilar:

– Odamlar Nosirning o'zbek va qozoq adabiyotini birlashtirib turuvchi ko'prik, deyishyapti. Bu bo'lmagan gap. Ko'prikning ustidan it ham, eshak o'taveradi. Nosir ko'prik emas, u sirach, ikki adabiyotni yelimplab turadi.

Said Ahmad aka "sirach" deb nomlagan yelimning rangi sariqligiga ishora o'laroq, Nosir akamning sarg'ish yuzli ekanliklarini askiya qilgan edilar. Sariq rang payrovi Said Ahmad akaning asosiy qurollaridan biri edi.

Yozuvchilar uyushmasida ish boshlagan kunim bir guruh yozuvchilar bilan Chimkentga qarab yo'l oldik. Chimkent viloyatida O'zbek adabiyoti haftaligi belgilangan ekan, Odil Yoqubov meni shu guruhga rahbar etib tayinladilar. Hafta davomida men Nosir akamning qozoqlar orasida benihoya qadrlanishlariga guvoh bo'ldim. "Benihoya" so'ziga atay urg'u berdim. Yozuvchilar guruhida Chimkent viloyatida tug'ilib voyaga yetgan taniqli ijodkorlar bor edi. Lekin ularning ba'zilarini qozoqlar hatto tanishmasdi. Kuzatishda adash-

magan bo'lsam, hatto Odil akadan ham hurmatlari balandroq ekan. "Nosir og'a!", "Nosir og'a!" qayerga bormaylik, shu xitoblarni eshitardik. Do'stlarimizdan biri ham shu holatga e'tibor bergan ekan, "Nosir akani turkistonlik bo'lganlari uchun qozoqlar hurmat qiladi, desam, boshqa turkistonliklar ham bor, ularga e'tibor qaratilmayapti, bu obro'ning sababi nimada ekan?" – deb qoldi. Meni ham shu savol o'ylantirgan, o'zimcha javob topgan edim, shuni aytdim:

– Turkistonliklarni, xususan, qozoqlarning hurmatini qozonish uchun shu yerda tug'ilib, voyaga yetish asosiy omil emas. Asosiysi, Turkistonga, Qozoq va O'zbek adabiyotiga birday fidoyilik bilan xizmat qilish.

Guruhga rasman men rahbar bo'lsam-da, asosiy safar raisimiz Nosir akam edilar. Bu yerliklarning urf-odatini yaxshi bilganliklari uchun barcha masalada faqat u kishidan maslahat so'rardim. Tadbirning birinchi kuniyoq, qozoq bovurlarimiz chegarada kutib olishgach, ziyofat berdilar. Odatlariga ko'ra, qo'ylar so'yilib, kalla-pochalar pishirilib qo'yilgan ekan. Guruh rahbari men bo'lganim uchun pishirilgan qo'y kallasi menga tortiq qilindi. Men hurmat bilan Nosir akamga uzatdim. Nosir akam qozoqcha hazil-mutoyibalar bilan go'shtni maydalab tarqatdilar. So'ng: "Shoir, topshirig'ingizni bajardim. Endi qozoqlarning har bir ziyofatiga e'tibor bering, ikki oydan keyin bizga kelishadi, bundan a'loroq qilib qaytarishingiz kerak", dedilar.

– Bulardan oshirib ziyofat qilolmasak kerak, – dedim.

– Buni to'g'ri fahmlabsiz, – dedilar.

1995-yil edi, shekilli, Nosir aka biln birgalikda Olmaotaga bordik. U yerda Qozoq-O'zbek do'stlik jamiyatining ta'sis majlisida qatnashdik. Nosir aka majlislarda gapirishni uncha yoqtirmasdilar. "So'zga chiqishga siz tayyorlaning", dedilar. Lekin biz bilan borgan hukumat rasmiysi o'zi gapirishini ma'lum qilganda Nosir aka achchiqlandilar. Tadbirdan so'ng mehmonxonaga shoshildilar. Shom bo'lib qolgan edi. "Kecha bir qozoq adibining yubileyi bo'ldi, borib tabriklab kelamiz", dedilar. Taksida ketaturib, haqni to'lash maqsadida cho'ntagimdan pulni oldim-u, beixtiyor kulib yubordim. "Ha, shoir, nima bo'ldi?" – dedilar. "Nosir aka, Qozog'istonning mustaqil davlatligi esimda yo'q, puli boshqaligi ham xayolimda yo'q, xuddi sovet davridagiday o'zimizning pulimiz bilan chiqib kelaveribman", desam, "Ha, soddagina bola", deb kuldilar. Qozoq yozuvchisining uyini kechagi ziyofatdan keyin hali to'la yig'ishtirib ulgurishmagan ekan. Adib g'oyat quvondi. Ikki soatlardan so'ng ikki qozoq adibi kirib keldi. Ular Nosir akamning Olmaotaga kelganlarini eshitib, mehmonxonaga izlab borib, ancha kutishibdi. Keyin o'ylay-o'ylay, "Hoynahoy,

yubilyarni tabriklagani borgandir", degan taxminda kelishgan ekan.

Olmaotada uch kun turgan bo'lsak, Nosir aka tinim bilmadilar. "Siz qozoqlarning shayxi, piri murshidiga aylanib qolibsiz", deb hazillashdim. Qaytadigan kunimiz barvaqt turib, shahardan tashqaridagi Medeo (Madad tog') degan joyga boshlab bordilar. "Oybek akaga sovg'a qilingan xarsang shu yerda bo'lgan, sportkompleksi qurishda portlatib tashlashgan", dedilar. Nosir akamning bu tosh tarixiga doir voqeiy hikoyalari bor, menda tasavvur uyg'otish uchun maxsus boshlab boribdilar (Shu hikoya o'rin olgan kitob Davlat mukofoti bilan taqdirlangan edi).

Nosir akamning eng yaxshi ko'radigan ukalaridan biri Tursunboy Adashboyev edilar. Nosir aka Yozuvchilar uyushmasidagi bolalar adabiyoti kengashining raisi sifatida shu kengash kotibi vazifasida ishlovchi Tursunboy aka bilan deyarli har kuni aloqada bo'lib turardilar. Nosir aka bizlarni samimiy akalik mehri bilan yaxshi ko'radilar, g'amxo'rlik qilardilar. Bir kuni qo'ng'iroq qildilar:

– Kennayingiz jarrohlik shifoxonasida ko'ribdilar, kasallarning kiyimida ekansiz, yana nima bo'ldi?

– Yana o'sha gap, xirurlarning pichog'i qonsirab qolgan ekan, – deb hazillashdim.

– Obbo... – deb uf tortganlarini eshitdim. – Bu nechanchisi? Yana nimani olib tashlashdi? Shoir, ickingizda biron narsa qoldimi o'zi?

– Oldingi safar ko'proq olib tashlashgan ekan, bu safar qo'shib qo'yishdi, – deb hazillashdim.

Shifoxonadan chiqqunimcha har kuni qo'ng'iroq qilib turdilar. Unvon bilan taqdirlangan kuni birinchi bo'lib tabriklagani keldilar. "Naynov bola, endi engashib turasiz, peshonangizdan bir o'pmasam bo'lmaydi", deb hazillashdilar.

Ana shunday mehribon edilar. Mehribon aka mehri bilan qadrlardilar. Biz mehribon uka mehri bilan javob qaytara oldikmi? Meni shu savol ko'proq o'yga toldiradi.

Bayon avvalida banda xalqning duolari bilan Allohga ro'para bo'ladi, dedim. Nosir akamni "Ikki xalqning suyukli farzandi", deb atadim. Bayon so'ngidagi duo: Allohim, ikki xalqning suyukli farzandi martabasiga yetishgan bu bandangga O'zing sevgan bandalaring qatoridan joy ber. Shunday yaxshi odam bilan bu dunyoda tanishtirganing uchun O'zingga behisob shukrlar bo'lsin, endi qiyomatda O'zingning jannatingda ham birga qil! Omiyn ya Robbal olamin!

Tohir MALIK,
O'zbekiston xalq yozuvchisi

Tursunmurod ERMATOV

Mashriqqa yuzlangan SUVORIY

(Hikoya)

O'sha kun borliq qoravut tusga belangandi. Havoni rutubat qoplagan, yog'iy lashkaridek bostirib kelayotgan quyuq qora bulut og'ir va ezgin ruhiyatni yetaklardi. Men ishlayotgan shifoxona uyimdan ancha uzoq bo'lib, yo'li o'nqir-cho'nqir, qiyaliklardan iborat. Ayniqsa, yog'ingarchilik paytlari bu yanada ko'proq sezilar, xavf-xatarsiz, erkin va ildam odimlashimga yo'l bermasdi. Talabalik yillarimdan yog'in-sochin kunlarga asqatib kelgan, hozirda ancha unqib qolgan yomg'ir-po'shimni olmay yo'lga chiqqanimni o'ylarkanman, hademay yuz berajak, kuchli jala yoki etga igna sanchib, kutilmaganda qorga evriluvchi sovuq yomg'irda insiz qolgan polapon singari diydirashimdan tashvishim ortardi. Qora bulut

kirdikorlariga dosh berish payida qadamlarimni jadal va shuning bilan birga ehtiyotkorona bosishga harakat qilardim. Manzilimga talafotsiz yetib olish va bu yerda adolatsizliklar jabridan telbalik bolishiga bosh qo'ygan bemor ahvolidan mahobat dovulini chalayotgan qora bulutning muqaddas quyosh yuzini to'sib olgani, yerdagi barcha ko'lankalar, tutunlar, tumanlar bilan bahamjihatligi va yakdilligi tashvishlarimni yanada oshirardi. Biroq bu g'animlikni kun kelib nur qarshisidagi soya yanglig' barham topishi muhaqqaqligini o'ylarkanman, ko'nglimga xotirjamlik va halovat epkinlari sizib kirayotganini payqardim.

Qarovimdagi bemorning kecha tunda ahvoli yanada og'irlashgan: tana harorati ko'tarilib, terga botgandi. U dam o'tmay telbavor hayqirardi. Go'yo hademay boshiga yopirilajak va uni mahv qilishga shaylangan o'lim sharpasi bilan duch kelgandek ko'zlarida qo'rqinch va tahlika iz solar, hayratlanar, ta'qib ostiga olgan va tinch hayotidan mosuvo bo'lgan allaqanday qora bulut sha'niga la'nat o'qirdi. Bu holat meni shunchalar esankiratardiki, bemor tanasiga yuborayotgan uxlatuvchi muolajalarimning ta'sirsizligidan hayratim oshar, tashvish, tushkunlik va chorasizlik tobora shuurimni ostin-ustin qilardi. U jahl bilan qo'llarini yuqoriga cho'zganicha havodagi allanimani ezg'ilab tashlamoqchi bo'lib bo'shliqqa changal urar, bu paytda ko'zlari kosasidan otilib chiqquday qo'rqinchli chaqchayar, gavdasi jonsizlangan holatiga nomutanosib, favqulodda paydo bo'lgan allaqanday kuch ta'sirida g'ayritabiiy ko'tarilar, tishlari asabiy g'ijirlar, lablaridan intiqom va nafrat ufurgan so'zlar otilardi. Men uning dardi bilan kurashardim. Dam-badam bilak tomirlariga tinchlantiruvchi ukol qilar, qorachiqlariga e'tibor qaratar, yurak urishini tekshirardim. Garchi kuchli muolajalar ta'sirida tongga yaqin ko'zi ilingan bo'lsa ham uning qovoq va lablarining tez-tez uchayotgani, asabiy tish g'ijirlatishi, nafas olish maromining o'qtin buzilishi uyqusizlikdan va kuchli charchoqdan yumilib borayotgan ko'zlarimdagi muvaqqatgina oromimni ham yulib ketardi. Men rostdan charchagan edim. Kecha kasalxonada tunab qolishim o'zim uchun ham qulay bo'lishini bilib tursam-da, kichik og'limning o'pkasi shamollagani bois, uyga qaytishga majbur bo'lgandim. Biroq men uzoq vaqt og'lim bilan mashg'ul bo'la olmay, kerakli dori-darmonlarni ichirish tartibini xotimimga

tushintirarkanman, kasalxonada mendan najot kutayotgan bemorlar, ayniqsa, favqulodda zaharli, g'ayrioddiy va salomatligi xatar iskanjasida turgan bemor qoshiga shoshilishim kerak edi. Ammo yer-u ko'kka titroq solib, vahshatli gumburlayotgan yildirim hamda tezda yuz berajak qudratli jala xavfi yuragimga dahshat olovini yoqar, bu esa tavakkal ish tutishim, olg'a intilishimga qarshilik qalar, yo'limdagi tashlandiq, to'kilib bitgan cho'ponlar kulbasida nafas rostlashimda boshqa choram yo'q edi.

Kulbani xaroblik botqog'iga botgan desa xato bo'lmasdi. Ichkarini sochilgan har xil junlar, chala g'ajilgan jonliq suyaklari, qush patlari, chakka o'tishdan halqoblangan ko'lmaklar, zaxning achimsiq hidi dimog'ni yorar darajada badbo'ylik egallagandi. Burchakdagi tomchilardan xoli bir parcha quruq joyning ham panoh bo'lishiga ko'p ishonolmaysan. Qora bulut kuchi hali-beri bo'y bermasligini o'ylarkanman, yuragimga vahm o'rlar, bemorimning kechirgan kunlari, g'ayrishauriy va g'ayrioddiy tafakkuri va zabonidan nadomatga to'lib otilayotgan nidolari hozir ham meni tinch qo'ymas, nigohimga dahshat va mavhumot tasvirlarini chizardi.

Uni bundan ikki oy oldin yoshi taxminan o'zi bilan teng bo'lgan bir kishi kasalxonaga olib kelgandi. U bemorning o'rtog'i ekanini aytib, mendan unga yaxshiroq qarashimni tayinlarkan, atrofga olazarak qaragan ko'yi uning oddiy bemor emas, balki fikri teran, favqulodda bilimli ekani va nufuzli odamlar e'tiboridan uzoqda emasligini ham pichirlagancha, qistirib o'tgandi. Bemor juda kam gapirar, uni bilmagan odam kar-soqov deb o'ylashi ham mumkin edi. Oradan bir hafta o'tgach, uni negadir boshqa palataga olib o'tishdi. Bemorga o'z ishiga sovuqqon, takabbur va tantiq bo'lim boshlig'imiz davolovchi shifokor sifatida muolaja boshlagandi. Biroq bemorning palatasi va qarovchi shifokori boshqa bo'lsa-da, tez-tez oldimga kelib turar, bir lahzalik tashrifida ham lablaridan qora bulutga nafrat va intiqom so'zlari uchar, ko'pincha yoshga to'layotgan ko'zlarini mendan olib qochib, rutubat qariga tikilgancha butunlay o'zga olam ichida kezinar, uning mustag'riq nigohlariga tikilar va aytayotgan so'zlariga hayrat bilan quloq tutarkanman, mavhumot dashtlarida chalg'igan va adashgan ruhiyatini anglaganday bo'lar, garchi tushunilishi mavhum so'zlarni so'ylayotgan bo'lsa-da, ko'z qar-

shimda u haqiqat tug'ini ko'targan, elning dardini matoga chekib olgan yalovbardor qiyofasida gavalanardi. Bemor deraza osha uzoqlarga taassuf va nadomat in qurgan nigohlarini o'qtin va mardona tikarkan, lablaridan g'alati so'zlar uchardi: "Vo ajab! – hayrat-la xitob qilardi u. – Makkorlik va ayyorlik libosiga o'rangan bu bandalar adolatsizlik va qing'irliklardan qaddi bukilgan dunyo ustiga namuncha gunoh-u qabohatlarini ortmasalar! Alp yigitlarni ko'ringlar: ko'zlari bog'liq, qo'llarida qon tusli mato, ayol nomusi arzon, zog'larning boshida toj, qaldirg'ochlar qanotsiz, qora bulut qurt yog'ar, arxar o'ljasi ohu, darvishning ohi-yohu!.."

U o'sha kuni soqol oldirgan va kiyimi toza edi. Men bemorning ko'rinishida allaqanday tanish qiyofani payqadam va uni ko'z oldimga keltirish uchun boshim og'rir darajada zo'riqib fikrladim. "Nahotki o'sha odam bo'lsa bu telba?" degan o'y chaqmoq chaqardi shuurimda. U ancha kunlar oldin bosh shifokorga kasalxonada inson zotiga yot va quyushqondan tashqari ishlar bo'layotganini aytarkan, allaqanday gazetani uning basharasi qarshisida silkitar va allanimaga ishora qilar, qo'llarini paxsa qilganча kuyib-pishardi. Bosh shifokorning go'shtdor, salqilangan yuzi terchilab ketgan, ko'kish tus olgan lablari g'azabdan titraganча so'zlayotgan kishiga hadixsirash, ayni paytda jirkanish hissi bilan qarab turardi. U odamning xotini yaqinda allaqanday mashina urib ketganini, ayol voqea joyida jon taslim qilganini yaqinimdagi ikki hamshiraning sinchkov nigohlari-yu sadafdek tizayotgan so'zlaridan anglab turardim. Dalolatnoma va zaruriy hujjatlarda ayolning aqli joyida emasligi keltirilgan bo'lib, bir oy oldin ushbu kasalxonada davolangan va hatto kasallik tarixidan ko'chirmalar, tashxislar, laboratoriya xulosalari, bosh shifokorning alohida qaydnomasi ham tirkalganini bildim. U bosh shifokorning aftiga nuqib ko'rsatayotgan gazeta qabulxona o'tirg'ichlarining birida unitilib qoldirilgani, uning asabi va es-hushi o'zida emasligidan dalolat berardi. Shunda beixtiyor qiziqsinib gazetani qo'limga oldim. Ochiq qolgan sahifada ko'hlik bir ayolning surati bo'lib, tagida "Maktabimiz faxri, ustoz o'qituvchimga" degan kattagina bag'ishlov ham ko'rinib turardi. Shu kez favqulodda kecha bo'lim boshlig'imiz meni xonasiga chaqirib aytgan gapi esimga tushdi. U menga g'oyatda sirli o'ziga yarashmagan va ko'ngilga sovuq ruhiyat qo'zg'ovchi iljayish bilan:

– Kasalxonangizda shu ayol davolanganmi, deb bir ayolning suratini ko'rsatishsa, – dedi u o'zini xiyla erkin tutarkan, – davolanganini tasdiqlang va taniyman, deb ayting, xo'pmi?

– Nega endi? – dedim hayron bo'lganча. – Agar davolangan bo'lsa, albatta, aytaman, aks holda...

– Nima aks holda? Tuyqus rangi o'zgardi uning. – Qaysi azobda ishga kirganingiz esingizdadir? – dedi qorachiqlari o'ynab. – Kasalxonada ishlash umidingiz bormi o'zi, agar tinch ishlab yuray desangiz xuddi shunday deb guvohlik berasiz. Bu yuqorining topshirig'i. Xotiringiz jam bo'lsin, men allaqachon yozib berganman. Kerak bo'lsa, avvaldan bu telbani taniyman, deb aytishim ham mumkin!

To'g'ri aytayotgandi u. Ishga kirishim, darhaqiqat, boshimga yetarli balolarni olib kelgan. Tuman shifoxonasining terapiya bo'limiga ishga kirishni orzu qilardim. Institutni a'lo baholar bilan tugatganim bois, o'qishim davomida to'siqlarga uchramaganman. Nazarimda hamma insofli edi. "Adolatliman, demak, hamma adolatli" deya o'ylar va bunga qattiq ishonardim.

Biz uch kishi kirdik bosh shifokor qabuliga. Hamrohlarimning ishi darhol bitdi. Biri tez yordamga, ikkinchisi poliklinikaga.

– Sen kutib tur, – dedi bosh shifokor menga. – Hammani birdek ish bilan ta'minlay olmaymiz. Bu javob orimni qo'zitdi.

– Men terapiya bo'limida ishlamoqchiman, dedim shoshib. – Iltimos, ishga oling, oshqozon osti beziga oid ilmiy tavsiyalarim bor, a'lo baho bilan bitirganman.

Shunday dedim-da, ustozim, professor Salom G'afurovning yozib bergan tavsiyanomasini uzatdim. Bosh shifokor tavsiyanomaga bir zum hafsalasiz va sovuqqina ko'z tashlab olarkan, og'rinish bilan:

– Kutib turgin dedim-ku! – dedi iddao bilan. – Gappa tushunmaydigan bolaga o'xshaysan-a? G'afurov kim sening, tavba, G'afurov emish?

– G'afurov ulug' odam, u kishi haqida bepisand gapirmang, – dedim tap tortmay. Bosh shifokorning ko'zlari g'azabnok boqdi.

– Senga ish yo'q, – dedi salmoq va qat'iyat bilan. – Bo'lishiga umid ham qilma. Senday qo'pol, betgachopar do'xtirdan bemorlar aziyat chekadi. Jahlim chiqib, olaygan va ta'qibli ko'zlarga tik boqdim. Biroq aytishim kerak bo'lgan gap bo'g'zimga tiqildi. Qanday omadsizlik. Men shifokor ekanimni o'ylarkanman, qachondir

bu takabbur ko'zlar bilan to'qnash kelishimni va mening endigi yo'lim murosas-yu madora ekanligini bilgan holda, tilimni tishlashim, jahlimga tushov urmog'im kerak edi. Tuni bilan to'lg'onib chiqdim. O'zimcha bosh shifokor bilan olishib-talashdim. Unga aytishim kerak bo'lgan so'zlar ko'p edi, biroq... Ertasi yana bordim. Kimsan deya, qayrilib ham qo'ymadi. Allansalarni titkilagancha:

– Bo'sh joy topilsa chaqiramiz, manzilingni kotibaga qoldir, – dedi bazo'r yuzimga qarashni ham ep ko'rmay. Shu onda yozuvchi aytgan haqiqat chaqmoq chaqdi ongimga: "Dunyodan qol yuv'uvchidan ham tili uzun odam bo'lmas".

– Bo'ladi o'sha bo'sh joy, topib berasiz, – dedim keskin. – Albatta bo'ladi! Bosh shifokor hayratlanganicha ko'zlari olayib ketdi. Stolga tiralgan qo'llari titradi. Men ham undan ko'zlarimni olmay turar, go'yoki sher hamlasiga tayyorlandim. Uning qarashida majburiy bosiqlik va ayni payt meni qachondir g'ajib tashlash maqsadi mujassam sovuq uchqun yiltirardi. Yana ortimga burildim. Shuurimda majburiy yechim qaqshar, zabonimda alam shiviri betin edi: kutish, kutish, kutish...

Bir yil ukalarimga qarashdim, ular bilan loy suvog'-u imorat, echki-qo'ylarga yemish-yantoq. Qaqragan, xas-u somonlarini devona shamol uchirib ketgan, ko'ngilga tushkunlik soluvchi taqir tepaliklar, fayzi yo'qolgan qirlar makonimga, yolg'iz o'y surish, yostiqday tibbiyot ensiklopidiyalarni varaqlab o'tirish kunlik mashg'ulotimga aylandi. Naqadar zerikarli edi hayot, ko'ngilga qil sig'mas mahallar, uzundan uzun kun-u kechalar... Qanoat kerak. Qanoat o'tar kunlarga yovuq. Men hamon o'zimga ishonar, umidlanar va oriyatimni boshim uzra baland ko'tarardim. Biroq hanuz o'sha saroblik. O'sha jonga nashtar qadovchi, mazax javob: "Bo'sh joy yo'q..." Yuqoriga arz qildim yana. Kun aro chaqiriq qog'ozi. Shumshuk talabgor, kaltabin yozg'uvchiman go'yo. "Adolat peshvolari" ko'zlarga baloy-u qazo... O'sha zerikarli kunlar saroblar ortidan quvaverdilar, quvaverdilar, alqissa mendagi qanoat va ishonch umid eshiklariga kalit soldilar. Muruvvat darchasi qiynalib ochildi men uchun. Uzoq tog' qishlog'iga. Xuddi asarda o'qigan Ona Do'liday, Zaynilar makoni kabi... Oddiy va kamtargina ish-feldsherlik. Uch yillik o'qishni amal-taqal bitirgan diplomida "hamshira" so'zi bitilgan, shifokor tavsiyasi bilanlangina muolaja qila oladigan kamtargina kasb.

Bu past nazar oriyatim va qat'iyatimni xivich kabi bukdi. Chidam va irodam toliqdi. Yana arz qildim. Yana chaqiriq. Yuqoridan kelishdi. "Sendan boshqa ishimiz qolmadi" dedi iddao bilan tumandagi mutasaddi. Keyin tap tortmay: "Bosh shifokor bilan kelishsang, osmon uzilib yerga tusharmidi. G'orda o'sganmisan, nima balo. Yo'li shu. Kelishish?!" Baqrayib qoldim unga. Bosh chayqadi. Yuzidan nafrat va hayrat yog'ildi. "Senbop ish bor, dedi nihoyat muruvvat uchqunlari uchgan ko'zlarini qaratarkan. Zo'r ish. Psixbolnitsa. Bilib qo'y, bu feldsherlik emas, yana yozib-chizib yurmagin. Vrachlik! Terapiyasi, asab tizimlarimi, marhamat. Ilmiy ish uchun allanimalarim bor deyotganmiding? Bemalol tatbiq qilaver. Yaxshigina tajriba joyi." Mutasaddining muruvvatidan har qancha quvonsam kam. Yoki bu taklifga ham ko'nmayinmi? Ko'nmay chora bormi? Bardosh-chi? Qoldimi o'sha his? Terapiya degan tibbiy termin ham "yo'l ko'rsatuvchi"ning nopisandligi bilan qorishib ketdi. "Tajriba qilish uchun joy, telbalar makoni" Alvido, g'orgina orzu! Alvido, terapiya!

Meni tizginsiz o'ylar iskanjaga olardi yana. Qarama-qarshi fikrlar yengishga chog'lanardi battar, tunlar bedorligi, o'ylar qiynog'i: "Bo'lim boshlig'ining topshirig'ini bajarishning imkoni bormi? – deya peshkash bo'lardi toliqqan fikr, chuvab-chuvab ko'rinardi chorasiz shuur. Uvol ishlarni vijdoni lat yemay bajradiganlarga qanchalik oson. Joynamozdan to'qim tikkanlar aziz. Uvaysni so'k desalar, so'karlar! Dil azobi qattol, bir umr ilon zahriga tan tutish, vijdoni yurak kabi tepib turganlarga qanchalar mushkul. Mushkulligi shu qadarki, ruboiydagi uch yuz Ko'hi Qofni kelida tuymoqdek, yurak qonidan falakni bo'yash kabi. Men ayta olmayman. Aytib bo'lmaydi. Qasam kabi imkonsiz. Aytarga yo'l berish ham inson bolasi iymoni uchun lat. U ayol eng nafis va ulug' kasb egasi. Shogirdlarini sevgan, izdoshlari siylagan murabbiy. Telba emas, telba emas faqat!"

Yakshaba kuni menga qadrdon bo'lib qolgan bemorni kasalxonaga olib kelgan kishi eshikdan kirib keldi. U bemor o'rtog'i haqida so'rab surishtirarkan, nadomat hisi bilan menga umidli qarash qildi va istihola bilan so'radi.

– Doktor, ayolning kasalxonaga yotganligini tasdiqlovchi fikr aytdingizmi? Men bosh chayqadim va dedim:

– Garchi bu kabi ishlar qadr topmasa-da, vijdonim oldida yerga boqishni istamayman.

– Rahmat, – dedi u eshitar-eshitilmas. – Biroq o'rtog'im xotining xunini talab qildi va boshiga mana shunday baloni orttirdi. Men suhbatdoshimga qiziqsinib qaradim hamda o'zim uchun muhim bir haqiqatni topmoqchiday e'tiborimni jamladim.

– O'rtog'ingiz nega bu holga tushdi? Axir, bu dunyoda xotini qazo qilganlar, adolatsizlikka yuz tutganlar kammi?

U barmoqlarini asabiy shiqirlatib o'tirarkan, atrofga olazarak, xuddi birov qarab yoki atayin quloq solib turganday, alanglab qaradi va menga xiyol egilgan ko'yi shivirladi:

– O'rtog'im yuqoridagilarni ko'ngliga g'ulg'ula soldi. Ayniqsa, tomiri suvga yetgan takabbur bosh shifokorning oromini buzdi.

– Xo'sh, – dedim sabrsizlik bilan. – Undan keyin...

– Har safar tekshiruvchilar ayolning aqldan ozganligiga ishonar, o'rtog'imga tashxis va tahlil natijalarini ro'kach qilishar, bosh shifokorning ishlarini to'g'ri topishardi. O'rtog'im esa kurashni davom ettirishdan charchamasdi. Bir kuni u ishxonasiga tibbiyot ko'rigi o'tkazadigan xodimlar kelishadi. Hammasi qonuniy. Yillik tibbiy ko'rik. Malakali shifokorlar, ko'chma laboratoriya. Har xil tekshiruv asboblari. Shifokorlar to'rt kishining qon bosimi oshganini aytishadi. Ular orasida o'rtog'im ham bo'ladi. To'rtovining ham tomirlaridan ukol yuboriladi. Bu voqeadan o'n kuncha vaqt o'tgach, o'rtog'imnikiga hol so'rash uchun bordim. Uning gaplarida g'alatilik, chalg'ishlar, mavhum fikrlar, o'ziga o'xshamagan xarakter menda shubha o'yg'otardi. Uni xolis yerga boshlab so'rab-surishtirdim. Ko'nglim alag'da edi. "Begona kishilar bilan yaqin orada birga ovqatlaningmi, deya so'radim. Yoki biror yering og'rib, ukol yoki dori qabul qilmadingmi?" U hech qanday dori qabul qilmagani, biror yeri og'rimagani, shunchaki bir necha kun avval ishxonasida tibbiy ko'rik bo'lgani, to'rt kishining, jumladan, o'zini ham qon bosimi oshgani uchun muloyim muomalali xushbichim doktor ayolning tavsiyasi bilan to'rt kishi ham ukol olganini g'oyatda xotirjamlik bilan aytib berdi. O'rtog'imning gapidan nogoh qalqib ketdim. Uning ko'zlari porlab turardi. Buning ustiga haligi ukol qilishga tavsiya bergan xushbichim shifokor ayolni xotiniga o'xshashini aytarkan, jilmayar va hiqillab yig'lardi. Hammasiga tushungandim. Subatdoshim afsus bilan boshini changalladi. "Endi uning holi nima kechadi,

deya o'rnidan turdi. Suhbatdoshimning barmoqlari asabiy titrardi. "Bolalari kimga qoladi endi, davom etdi u, hali ular norasida. Bechoralar. Mendan onalari va otalarini so'rashmoqda. Ularga va'da berayapman. Albatta, ota-onalaringni olib kelaman, deya apman-u, ularni qayerga joylashtirish haqida bosh qotirayapman. Qarindosh-urug'lari yo'q hisob. Bo'lganda ham nima o'zgarardi. Shu zamonda birovning ortiqcha noni bor deysizmi? Ortiqcha bosh og'riq kimga kerak. Buning ustiga onaning aqldan ozganligi haqidagi mudhish mish-mishlar-u otaning bu ahvoli. Ha, darvoqe, bu yoqqa kelgunimcha bolalarni yetimlar uyiga joylashtirish bo'yicha kerakli hujjatlarni bilib oldim." U shunday deya yoqa tugmasini yechgancha, ochiq deraza oldiga keldi. Uning ruhiyati menga ham ko'chgandi. Boshimga ming bir xayol yopirildi.

– Anavi nima qilyapti bu yerda, – dedi u tuyqus deraza osha tashqariga qararkan. – Doktor, iltimos, qarang, qarang, bo'sh hovuzga qarmoq tashlab o'tirgan odamga qarang! Men shoshib deraza oldiga keldim. Yaqinda kelgan yigitni tanidim.

– Kasal. Davolanayapti, – dedim bamaylixotir.

– Kasal?! – Uning so'zidan istehzo ufurdi.

– Yana bir yovuzlik, yana bir jinoyat! Doktor, kasalxonami bu, nima axir?! Men uning hayajonidan hayronlik tuygancha unga yaqinlashdim va qollaridan ohista tutdim.

– O'tiring, o'tirib oling-chi, – dedim unga muloyim qarab. – Yana nima gap?

– Bu yer shifoxona emas, dedi u titragancha. – Qabohatni yashiradigan mudhish makon! Axir, u kechagina o'z do'stining xotiniga tajovuz qilgan, sharmisor bo'lgan, odam zotini oyoq uchida ko'rsatadigan amaldorning arzandasi-ku. Naqadar jirkanchlik va insofsizlik! Qarang, unga ham kimdir muruvvat eshigini ochibdi. Ajoyib rahnamolik! Sizga hozirgina aytdim-ku, doktor, bu yer muruvvat makoni deb. U muruvvatga emas, aksincha osib o'ldirishga, yo'q-yo'q, ba'zi a'zolari qiymalab tashlanishga arziydi. Jahldan yuzlari qoravut tusga kirgandi suhbatdoshimning. – Albatta, unga ham aqlan zaif, degan hujjat kerak, – deya davom etdi u, menga yovqarash bilan. – To'g'rimi gapim, o'rtoq doktor?! Hujjatni allaqachon, qon tahlillari-yu tashxisiga qo'shib tayyorlab qo'ygani bo'lsalaringiz kerakdir, a? Axir, shunday qilmasanglar u "bechora"ga qiyin bo'lardi. Kamida sakkiz yil-u yana qanchadir oy... U menga tikilib turarkan

bosh chayqadi. – Siz bu ishni qilmang, xo'pmi, – dedi so'zlari birmuncha yumshab. – O'rtog'im bilan kechagi suhbatimizda u sizni hurmat qilishini aytdi. Ha, aytganicha, u yaqinda sizni bo'lim boshlig'i vazifasiga ko'tararkan. U shunday deya zo'rma-zo'rakilik bilan kulimsiradi. – Uning aytishicha, siz bu yerdagilarga o'xshamas ekan-siz. O'rtog'im ta'kidlayotgan qora bulutni tarqatib yuborish va qabohat o'chog'iga suv sepish sizga o'xshagan odamlarning qo'lidan kelarmish. Biroq unday odamlar yakkalik qiladilar, dedi o'rtog'im. Yana aytdiki: Siz oq tulporli suvoriylarga qo'shilmog'ingiz kerak ekan. Uning aytishicha, suvoriylar sarkori jaf o'chog'i bo'lmish qora bulutni parchalash uchun bel bog'lagan, tez orada ana shu xayrli ish amalga oshadi, asriy azob yaloviga singigan qora tumanlar, ko'lankalar, rutubat olovini yoquvchi qora bulutlar, mag'rur bosh ko'taruvchi muqaddas quyosh poyida tiz cho'kadilar, o'shanda nomuslar va insoniy qadr-qimmat toptalmaydi, haqiqatni aytuvchilarni tillari kesilmaydi, to'ng'izlar lolani yemaydi, va... va farzandlari va shogirdlarining shuurida Ona-Vatanga mehr, kelajakka umid va ishonch uyg'otadigan mo'tabar ona sha'niga telba degan tamga hech qachon ilinmaydi.

Suhbatdoshim o'rtog'ining ushbu so'zlarini aytarkan, ko'zi namlanganicha qo'shib qo'ydi: – Bechora odam, armonda ketmasa edi hali. Aytishicha, u suvoriylarga qo'shilishni juda istagan ekan.

Darhaqiqat, bemor aytgan va men eshitgan so'zlar donishmandlikka monand mulohaza va chaqiriq edi. Aslo telbalarga xos emas! Suhbatdoshim aytgan va menga o'git hisoblangan bu so'zlardan lol qolgandim, botinimda allanarsa qo'zg'alib kelayotganini sezardim: mas'uliyatdir balki u, da'vatdir, g'ururdir, ordir, burch, uyg'qlikdir ehtimol. Ayni chog' ko'z oldimda bemorning alamli va armonli ko'zlari muhr bosar, uning dardini anglamoq va fikriga esh bo'lmoq uchun yovuq va jondosh bir sezgining vujudimga qon kabi oqib kirayotganini sezardim.

Cho'pon kulbasidan o'tayotgan chakka hamon asabimga rahna solardi. Tashqaridagi sovuq havo va etga nish sanchuvchi izg'irindan aziyat chekkan vujudim ichkaridagi iliqlikdan najot topgan, dovul chalayotgan va yerga tegay deb uchayotgan qora bulut hammasi huzur yuragimga vahima va nochorlik ruhiyatini solar, men esa betinimlik bilan quyosh issiqligini, uning jonbaxsh nurlarini sog'inar, ahyon-ahyon

oniy lahzada ko'zlarim ilinar, bir chimdim uyqu hosilasida esa allaqanday omonatgina namoyon bo'layotgan surat yoxud siymolar almashinuvi-ni payqab qolardim. Chamamda tong otishiga ham oz qolgandi. Bu paytda tirik jon ruhiyati bir qadar bo'shashadi. Og'ir xastalarning yuragi ana shu payt pand beradi. Uyqu xuruji kuchayadi. Qovoqlarimga tosh osganday. Dimog'im ichkaridagi badbo'ylikka moslashishga tirishadi. Inson a'zosi naqadar kirishuvchan. Shu kez kutilmaganda quloqlarim ostida g'ayrioddiy hayqiriq keladi va vahshatli guvranadi borliq. Xayolim bo'linib ketadi. Ko'z oldimga bemor siymosi. Shuurim uyg'oq. Qorong'ilik qaridan nogohon uning hushyor jussasi qalqib chiqadi. U najotkor qo'llarini kunchiqarga cho'zmoqda va xitob qilmoqda: "Odamlarning ko'zidagi bog'ichlarini yeching, ko'zi ojiz odam yetovidan xalos qiling, qutqaring ularni, zog'lar boshidan yuling tojlarni, to'ng'izdan lolalarni asrang!!!

Uning xitobi tun qo'ynini yashin kabi tilgan-cha aks-sado bermoqda. Va unga esh dupurlagan sas dunyoni tutib kelmoqda. Suvoriylar qamchi o'ynatib boradilar. Arg'umoqlari oppoq. Ko'zni qamashtirar darajada oq. Qamchilar shiddat-la, qora bulut bag'rini tilib borayotir, qamchilar yaraqlaydi, yashin kabi ko'z oladi. Oldindagi sardor hammadan ulug'vor, barchadan hushyor. Suvoriylar uning ortidan uchib borarlar. "Quyosh, quyosh!" Bu xitob barcha hayqiriqlardan ustuvor. Kuchli sezgi. Sachrab uyg'onib ketdim. Vo ajab! Qovoqlarimni bosgan toshlar zalvori yo'qlikka singgan, ruhim qushlardek yengil. Men batamom hushyorman, ildam o'rnimdan turdim, suvoriylarni ko'rish uchun tashqariga otildim. Vo ajab, shuncha ko'p uxlabmanmi? Shunchalar uzoq. Olamga tong nafis pardalarini yoyibdi. Tush ta'siri, shekilli, sabrsizlik bilan suvoriylarni izlayapman. Ko'rishga oshiqayapman. Xavotirlanmasam ham bo'ladi. Ikkilanmayman. Chunki ular mavjud. Albatta, bor ular. Negaki, yurakka ezginlik va dilgirlik urug'ini sochgan qora bulutning bag'ri yirtilgan, g'ubor tarqagan, izg'irin kuchi qirqilgan, kun chiqish tomonda shafaq qizg'ish tus bermoqda. Qadam tashlayapman, juda shoshilayapman. Bemorning ko'zlarida xuddi tushda ko'rganim kabi ishonch va da'vat sururini ko'rishni istayapman. U hozir uyg'oq va albatta, derazadan qarab turibdi. Ko'zlarini mashriqdan uzmagani, qo'llari quyoshga tomon cho'zilgan...

Orifjon KOMIL

1985-yili tug'ilgan.

Samarqand davlat tibbiyot
institutini tamomlagan.

MUSOFIR

Ey jon!
Bu ko'hna chang bosgan,
zaxkash do'konda,
Attor rastasining bir chetidagi,
namxush va ko'rimsiz,
yotib bir yonda,
kasod bo'lgan mato kabisan, ey jon...

Ey jon!
Dar badar uloqqan,
bir darvish misol,
va olam zahmatin o'ylamagancha,
o'zingdan, o'zganidan kechgancha oson,
O'ziga talpingan bir qushsan, ey jon...

Ey jon!
Gohida iymonda,
goho g'aflatda,
goho zulumatda manzil-bamanzil,
goho devonalik,
goho fikratda,
nafsingga juhd qilib borasan, ey jon...

Ey jon!
Ey musofir jon!
Tug'ilmoklik – haqdir,
O'lmoqlik-da – haq.
Dunyo bir vafosiz yor kabi bejon.
Topganlaring – haqdir,
yo'qotmog'ing – haq,
yo'qotib topganing ne bo'ldi, ey jon...

Qushlarga halovat baxsh etdi jonim

SO'NGGI KUN

Ming yilki shoxlarim gurladi yashnab,
ming yilki, uzandim bulutlar tomon.
Ne-ne sovuqlarga dosh berdim yashab,
Ne-ne talafotdan qolgandim omon.

Ming yil-ki ildizim yerning qa'riga,
tobora chuqurroq sanchildi tabiiy.
Har yili sarg'arib kuzak bag'riga,
xazonrez barglarni to'kdim asabiy.

Gulladim, soyalar soldim ham quyuq.
qushlarga halovat baxsh etdi jonim.
Ming bor kallaklanib, yig'ladim kuyub,
Ammo pastlamadi betoqat orim.

Ming yilki saraton chillasidagi,
olovrang havoni simirdim qaqshab.
Bir epkin saboning jilvasidagi,
bokira hislardan chayqalдим yashnab.

Ming yilki serhosil quvvatim berib,
asalday shirali mevalar tugdim.
Ming yilki mardona ko'kragim kerib,
Dunyoda eng yolg'iz daraxtday turdim.

Ming yilki ildizim, tanam bag'rini,
g'alvirday kemirdi o'rlagan qurtlar.
Ming yilki po'stlog'im qaqroq yag'rini,
simobiy shiralar ilvirab sirlar...

Bir qattiq shamoldan yiqildim uvlab.
Mozorimga do'ndi gullagan joyim.
Meni yiqitmadi shamollar guvlab,
Yiqitdi ichimda o'rlagan xoin!!!

O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist

Mahmud SA'DIY:

O'ylaganimni aytish payida bo'ldim

“ *Adabiyotga vijdon ishi deb qaragandagina adib barkamol asarlar yaratishi, hayotning yangi-yangi qatlamlarini ochishi, tirik obrazlar kashf etishi mumkin.*

“ Kitobdan birinchi maqsad – odamni shaxs sifatida shakllantirish.

“ *Kitob millatning ko‘zini ochishi kerak. Ko‘zi ochiq odam hayotning baland-pastliklarini to‘g‘ri baholay oladi.*

Haqiqiy yozuvchi o‘zini o‘zi baholay oladi.

“ Bizda tarixni xalq yaratadi deb odamning ko‘ziga qum sepib kelindi. Tarixni xalq emas, shaxslar yaratadi.

Mening tushunishimcha, odam bir kasbni egallashga kirishar ekan, uni ipidan ignasigacha bilib, shu ishning ustasi bo‘lishi kerak, professional bo‘lishi kerak. Agarda inson o‘z sohasida professional bo‘lsa, hayotda qo‘qilmaydi, qayerda bo‘lsa ham, mehnati orqasidan ro‘shnolik ko‘radi.

“ Agar yozuvchining o‘zi shaxs bo‘lmasa, u yaratgan asarlar ham biror qiymatga ega bo‘lmaydi.

“ *Umr mazmuni — o‘zlikni anglab yashash. Ma‘rifatli insongina o‘zini anglab yashashga qodir.*

“ *Bolalarni erkin qo‘ying, sizga o‘xshab fikrlamasa ham.*

“ *Aybim shuki, o‘ylaganimni aytish payida bo‘laman.*

“ *Qayerdagi axloqsizlik bo‘lsa, axloq buzilsa, o‘sha yerda ma‘naviyat tanazzulga yuz tutadi.*

Kun ko‘rish kerak emas, yashash kerak.

Jabbor EShONQUL

Talqon tabib

(Hikoya)

Hamxonamning tili bilan aytganda, o'nlab ilmiy dargohlar-u minglab ilmiy toliblar yeng shimarib turgan shahardan mendek bir kichik ilmiy xodimning dovrug'i doston bo'lgan bu qishloqqa borib tajriba o'tkazishi boshimga "baxt qushi qo'nganidan nishona" edi. Uning menga shunchalik havasi kelgandiki, avvaliga men bilan birga shu qishloqqa ketgisi ham keldi. Biroq ilmiy rahbarimiz, ornotologiyaning o'sha qishloq joylashgan hududlarga xos bo'lmagan yo'nalishi bilan shug'ullanishini esiga solgach, hafsalasi pir bo'lib, fikridan qaytdi: professor ikkalamizning ilmiy ishlarimiz o'z vaqtida tayyor bo'lmasa, masalamizni kengashda ko'rish bilan po'pisa ham qildi. Shunday qilib, hamxonam boshqa hududga, men esa qushlar tabiatini o'rganish uchun Talqon tabibi bilan mashhur bo'lgan qishloqqa qarab yo'l oldim.

Qishloqni topib kelishim unchalik qiyin bo'lmadi: zotan, aynan, Talqon tabib yashagani uchun ham bu qishloq ma'lum-u mashhur ekan. Men buni safarga chiqqanimda va yo'lda qishloqni ko'zlab kelayotganimda yo'lovchilar-u haydovchilardan bilib oldim. To'g'risini aytсам, tabiblarga hushim bo'lmagani uchun men bundan bexabar edim.

Qishloqning asl nomini ham ko'pchilik allaqachon unutib yuborgan, hamma uni "Talqon tabib qishlog'i" deb atardi. Shu atrof-dagi biror-bir joy haqida gap ketadigandek bo'lsa, "Talqon tabib qishlog'i" idan oldin yoki keyin, ikkita qishloq yetmay, uchta qishloq keyin" deb tushuntirishardi. Qishloqda ham har bir xonadon yoxud ko'chaga, albatta Talqon tabibning nomi tirkalib tilga olinib o'tilardi. Qishloqdagilar ham har bir gapga "Talqon tabib aytganday", "Talqon amaki buyurganday", deya ta'kidlab qo'yishardi.

Qishloqqa kelib birinchi bilgan narsam shu bo'ldiki, guyoki bu tomonlarda tongning otishi ham, quyoshning botishi ham Talqon tabib nomi bilan bog'liqdek, qishloqda qilt etgan hodisa ham tabib nomiga tirkalardi.

Meni hayratga solgan narsa – qishloqqa kelganimda hamma yoqda sukunat hukmronligi bo'ldi: hamma o'z ishi bilan ovvora, lekin ular deyarli gaplashmas, faqat imo-ishora qilishar, negadir lablarini cho'chchaytirib olishgandi. Men "Biror ijaraga beriladigan uy bormi?!" degan savolimga faqat imo bilan javob oldim. Eng qizig'i, imo bilan bo'lsa-da, adog'ida hujrasi bor hovlini adashmay topib keldim. Odamlarning imo bilan gaplashishlarining sababini esa keyin bildim – ular og'izlariga tabib tayyorlab beradigan talqon solib olishgan ekan.

"Talqon tabib" deganlari past bo'yli, chehrasidan tabassum arimaydigan, qishloqliklarning ta'biri bilan aytganda, "yuzidan hamisha nur yog'ilib turadigan bir munavvar zot" edi. To'g'risini aytсам, uning doim tabassum bilan yurishi menga sirkdagi masxarabozlar qiyofasini esga solgandi, garchi og'zimda talqon bo'lmasa ham bu taassurotimni hech kimga aytmadim.

Umuman, tabib qishloqning valine'mati edi. Aynan uning talqonlari tufayli qishloq boshqa qishloqlarga nisbatan osoyishta, ahil-ittifoq va quvnoq; ustiga-ustak, talqon tufayli farovonlashib borardi. Buni qishloqdagilar bozori chaqqon bo'lib borayotgan tabibning talqoni bilan izohlashardi: keyingi paytda qo'shni qishloqlardan, hatto shahardan ham tabibning talqoniga

mijozlar ko'paygan, ular endi qoplab talqon olib ketishadigan bo'lgandi.

Qishloqning asosiy aholisi talqon tayyorlashga jalb qilingan, ular qishloqlar-u shaharlardan tushayotgan buyurtmalarni o'z vaqtida bajarish uchun ham og'izlariga talqon solganicha boshqa narsaga chalg'imag' ishlashda davom etishardi. Bu esa ishda unumdorlikka olib kelardi.

Qishloqda tabib bilan maslahatlashmasdan, uning duosini olmasdan biror to'y-ma'raka bo'lmasdi. Qishloq raisi bo'ladimi, maktab direktori yoki masjid imomi bo'ladimi – barchasi birdek, uning huzurida hamisha qo'llarini ko'ksiga qo'yib, bir og'iz maslahatiga mahtal turishardi.

Men qishloqqa kelib, qushlar bilan birga o'rganganim va guvohi bo'lganim shu bo'ldiki, bu qishloqdagilar o'ta yuvosh, muloyim, kamgap, hatto kunduzlari deyarli gung, faqat o'z ishlari bilan ovora, mehnatkash, ishchan, intizomli odamlar ekan. Bu gunglikning sababini tezda bilib oldim: ular ertalabdan tabibning talqonini og'izlariga solib olishar, shu bilan kun uzog'i shu talqon bilan yuraverishardi. Avvaliga meni ajablantirgan bu holatning tagiga ham tezda yetdim. Talqon ularning ortiqcha va keraksiz valaqlasharga, keraksiz savol-javoblarga vaqt sarflamasliklariga, shu yo'l bilan barcha noxushliklardan o'zlarini asrashga vosita ham ekan. Og'izda talqon bilan yurishning afzal jihatini anglab qolishgandan beri butun qishloq talqon-ga ruju qo'ygandi, zero, talqon ham sog'liklari, ham cho'ntaklari, ham o'zaro munosabatlariga koni foyda edi. Og'izda talqon turganda tiling ham tiyilib turadi, bu esa vaqtingni behuda o'tkazishdan asraydi, shuningdek, atrofig-dagilar bilan munosabatingni bir xil ushlab turadi. Og'zingda talqon tursa na so'kinasan, na baqirasan, na ming'irlab birovning jig'iga tegasan, o'zingni ham, boshqalarni ham g'iybat-u fasoddan, keraksiz suhbat-u valaqlashdan asraysan. Ustiga-ustak, og'izda talqon turarkan, oshqozon hamisha bo'sh bo'ladi. Oshqozon bo'sh qolsa, u tanadagi kasalliklarni hazmga aylantira boshlaydi, bu sog'lom turmushning o'zi degani.

Talqonning xususiyati haqida xonadoshim ham gapirib bergandi, o'shanda u rosa to'qiyapti, quloqqa qoqayapti deb o'ylagandim. Mana endi bunga o'zim guvoh bo'lib, qishloq odamlaridan, xususan, meni ijaraga qo'yg'an uy egasidan eshitib turardim. Darvoqe, qishloqdagilar faqat ertalablari yoxud uyquga yotish oldidan og'izlaridagi talqonnining erimay qolganini tuflab tashlashar,

faqat og'izlaridan talqon bo'lmagan paytlardagina bir-birlari bilan gaplashishar, boshqa paytlari yana og'izlariga talqon solib, har kim o'zi yumushi bilan ovora bo'lishardi. Ba'zilar hatto kechalari ham og'izlariga talqon solib yurishar, shu yo'l bilan o'zlarini har xil gap-so'zlardan, muloqotlardan asrashardi.

“Nima, o'zlarinigiz talqon qilib, iste'mol qilsangiz bo'lmaydimi, o'zi bor-yo'g'i talqon bo'lsa, uni tabibdan olishga ne hojat?!” degan savolimga qishloqdagilar ustimdan kulishdi emas, shunday o'ylash mumkinligidan hayratga tushishdi.

– Siz tabibning talqonni oddiy qotgan nonning tuyilgani deb o'ylayapsizmi? E, xudo, ishqilib, bu gaplar tabibning qulog'iga yetib bormasin, tabib hazratlari bundan qanchalar ranjigan bo'lardi...

Shundan so'ng menga ma'lum bo'ldiki, nomi talqon bo'lgani bilan tabib bir qancha giyohlar qo'shib, murakkab malham tayyorlar ekan. Ko'plar talqonni o'zlari tuyib, iste'mol qilib ko'ribdi, hatto tabib nomidan sotganlar ham bo'libdi, ammo og'izga olishlari bilan bu soxta talqon ekanini bilib qolishibdi. Xullas, hech bir talqon tabibning talqoniga teng kelmas, uning tarkibida nima borligini tabibdan boshqa hech kim bilmas ham ekan. Masalan, oddiy talqon

Rasmlarni Asliddin Kalanov chizgan.

og'izda bir zumdan erib ketarkan, tabibniki esa ertadan kechgacha og'izda olib yurish uchun maxsus shiralangan talqon emish. Qolaversa, tabib o'z talqonining tarkibini oyma-oy mukammallashtirib borar, aytishlaricha, hatto qishloqqa kelib o'rgangan olimning e'tiroficha, ayni paytda ikki qoshiq talqonning quvvati bir qadoq etning quvvatiga teng ekan. Shuning uchun ham og'izga solib olib, kun uzog'i shimib yuriladigan talqon odamni och qoldirishi mumkin emas, aksincha tanani turli vitaminlar-uqsillar bilan to'yintirib yurarkan.

– Ana endi hisoblab ko'ring, – dedi uy egasi tabibning talqonini og'izdan bol tomib maqtarkan. – Bir qadoq etning puliga ellik qoshiq talqon olish mumkin. Qaysi birining salomatlikka foydasi ko'proq ekanini bir chetga surib turganda ham, cho'ntakka foydasini tasavvur qilib ko'ravering. Bir kunda bir odam oziq-ovqatiga sarflaydigan xarajati bilan ikki qoshiq talqonga sarflanadigan talqonning narxini qiyoslasangiz, talqon qishloq odamlariga, umuman, tabibning talqonini tanlaganlarga har jihatdan koni foyda ekanini tasavvur qilayapsizmi? – dedi u kuyunib.

Uy egasining aytishicha, qishloq odamlari topgan-tutganlarini orzu-havaslari uchun yig'ib qo'yishar ekan. Talqon bor ekan, qishloq odamlarini narx-navo oshishi, qahatchilig-uqimmatchilik bezovta qilmas emish. Ular butun dunyoni vasvasaga solayotgan bu muammolarga og'izlariga ikki qoshiq talqon solish bilan javob qaytarar ekan.

Men ana shundagina bu qishloq aholisining nega bunchalik xotirjam va o'ta yuvosh ekanining sababini tushunganday bo'ldim.

Shundan so'ng shusiz ham qolib ketayotgan ilmiy ishlarim bilan shug'ullanishga kirishib ketdim. Kunimni qishloqqa tutash o'rmondagi qushlarni o'rganish bilan o'tkaza boshladim. Bu yer yovvoyi qushlar makoni bo'lib, hatto fanga hali noma'lum bo'lgan qushlar ham bor edi. Men kun uzog'i ular bilan andarmon bo'lardim. Dastlab ularning sayrashlarini alohida-alohida yozib olib, farqini belgilab chiqishga kirishdim. Qushlar negadir bu o'rmonda shunday zavq bilan sayrashdiki, bu yerda jannatdagi qushlarning sayrog'ini eshitish mumkin edi go'yo. Shu sababli qushlar sayrog'igi berilib ketib, talqonni ham, tabibni ham xotiramdan faromush qilibman. Buni uy egasidan bilib olardim. Shu kunlarda qushlar bilan bo'lib, ko'p yangiliklardan qolib ketibman.

Bir kuni kechqurun uy egasi toki uxlab qolgunimcha tabibni og'izdan bol tomib maqtab o'tirdi.

– Bir narsani bilib qo'y, uka. Bu qishloqda hech bir kishi ishini Talqon amakining duosini olmasdan boshlamaydi ham, tugatmaydi ham. Sen ham hazratning duosini olsang, kam bo'lmaisan. Aytganday, o'rmonda Hakim jinnining kulbasi bor. Yana uning gaplariga uchib yurma. U g'irt jinni. Nima deytganini o'zi ham bilmaydi.

– Yo'q. O'rmonda hech qanday hujra ko'rma-dim. Hakim jinni kim?! – deb so'radim undan.

Savolomuz unga qarab tikilib turganimni ko'rib, afti burishib javob bergandi:

– Hali tanishishga ulgurasan. Qishloqning shunday jinnisi bor. Tabib hazratlari haqida kelgan-ketganga har xil gaplar qilavergach, odamlar uni quvib yuborishdi. Hozir o'sha sen ish qilayotgan o'rmonga hujra qurib berishgan. Onda-sonda ko'zni shamg'alat qilib qishloqqa ham kelib qoladi.

To'g'risini aytsam, uy egasining gapiga uchi-shimdan xavotirlangan jinni negadir meni qiziqtirib qo'ydi. Rost-da, barcha sog'lom aql egalariga qarshi gapira oladigan jinni kim ekan? Ich-ichimdan u bilan tanishishni istay boshladim. Tanishuv uzoq kuttirmadi, avvaliga o'rmonga ketayotganimda, keyin qaytayotganimda qishloq bilan o'rmon oralig'idagi yalanglikda tez-tez yurishidan, kiyimlari abgorligidan aqli joyida emasligi ko'rinib turgan erkakka duch keldim.

– Talqon emas, afyun... hamma uni talqon deb o'ylaydi.... Afyun u... Ko'zlaringni ochinglar... Afyun... Uni yesalaring miyalaringga qurt tushadi, – deb baqirardi u.

Keyin bilsam, uzun asosi uchiga qo'ng'iroq bog'lab, yelkasiga to'rvaxalta osib olgan juldur kiyimdagi yoshi o'tib qolgan, hamma jinni deb hisoblaydigan bu odam qishloq ko'chalarida tuyqusdan paydo bo'lib qolar, ma'nosiga o'zidan boshqa hech kim tushunmaydigan almoiy-jalmoiy gaplari bilan odamlarning g'ashiga tegar, hech kimni sizlomas, odamlarning ta'na-yu dashnomlariga qaramasdan, tilidagini shartta yuziga aytar, keyin esa qanday paydo bo'lgan bo'lsa, shunday yana izsiz g'oyib bo'lardi.

Har gal uni uchratganimda etim allanechuk uvishib ketar, boshqalar qatori men ham imkon qadar undan o'zimni olib qochardim.

Aslida, qishloqdagi boshqalar bilan ham unchalik apoq-chapoq bo'lib ketolmagandim. O'zimning begona ekanimni har soniyada his

qilib turardim. Garchand qo'ni-qo'shni, qishloq odamlari juda odamoxun, xushtabiat bo'lsa-da, men ich-ichimdan negadir o'zimni ularga begona sanardim. Buning sababini o'zim ham tushuna olmasdim. Men ijarada turgan uy egasi esa nuqul meni koyirdi.

– Hoy, uka, – derdi u samimiy ohangda. – Qachongacha, shunday anavi Hakim jinniga o'xshab xo'mrayib yurasan, odamlarga qo'shilsang-chi? Bu qishloqda birov-birovga begona emas. Jumladan, sen ham. Axir, kelganingga ham ancha bo'ldi. Qachon Talqon tabibning talqonini tatib ko'rasan.

Uning gaplari rost edi. Kelganimga qariyb uch oy bo'lsa-da, odamlarga kirishib keta olmagandim. Har kuni o'rmondagi qushlar in qurgan ulkan daraxtlar o'sgan baland tepalikka borar, kun uzog'i qushlar ustida tajriba o'tkazar, kuzatishlarni kundalikka tushirib, so'ngra kech tushgach horg'in holda qaytardim. Yakshanba kunlari bir oz kechroq turishimni hisobga olmaganda, har kun deyarli shu hol takrorlanardi. Ishga o'tlanayotganimda soat millari o'n beshta kam oltini ko'rsatar, qaytganimga bo'lsa kech sakkiz yarim bo'lardi. Shuning uchun uy egasi xotinigga: “– Ana, ketayapti. Demak, vaqt bomdodga yaqinlashgan”, – derdi.

Yoki aksincha: “– Ana, amaking ishdan qaytibdi, shu paytgacha qayerlarda yuribsan kech bo'lganda?” – deb o'g'lini koyirdi.

Ba'zan hali tong yorishmasdan qushlar makon tutgan baland tepalik sari yo'l olardim. Bomdod payti qushlar sayrashga tushar, kechqurun shomda ham shu hol takrorlanardi. Meni qiziqtirgani qushlarning aynan erta tong va shom payti sayrashi emasdi. Garchand, bomdod va shom payti yaqinlasha boshlashi bilan qushlar xuddi kelishib olganday birdan sayrashga tushishar, ma'lum muddatdan so'ng esa ular birdan to'xtashardi. Buning sababi ham menga qorong'i edi. Yana bir narsa bor ediki, avvaliga qanchalik ajablantirmasin, buning, albatta, tagiga yetishga qaror qilgandim. Nega qushlar bir joyda yonman-yon o'sgan bir to'p daraxt ustida sayrashmaydi?! Shu savolga javob topish ilinjida kechasi bilan qushlarning bu g'ayriodatiy holi haqida biror nima topish ilinjida tinmay internet titkilar, biroq har qancha urinmayin, harakatlarim samarasiz ketar, sahar payti yana shoshilib o'rmon tomon yo'l olardim.

Shunday kunlarning birida yana Hakim jinniga duch keldim. Tushlikdan so'ng daryo

bo'yidan kelsam, u qushlar sayrayotgan daraxtlar tagida o'tirgan ekan. Aftidan, odamlar bergan non, meva-cheva bilan tushlik qilib, qornini to'ydirgan edi. Hamisha takrorlab yuradigan “ilonning dumi kesik” deydigan gapini bu gal negadir aytmadi.

– Hoy, bola, – dedi u menga yuzlanib, nega meni bola deb chaqirdi, haligacha tushuna olmayman. U ikkita sadaqayrog'ochni ko'rsatib:

– Anavi daraxtlarning tagida o'tirma, u yerda jinlar bor. Bexosiyat joy, – dedi.

Men bosh irg'ab nari ketdim. Hakimning ko'rinishi men bilan gaplashadigan holatda emasdi.

Uy egasi esa har kuni Talqon tabib haqidagi yangiliklarni hikoya qilib berishdan erinmasdi: “Hoy ukaginam, eshitdingizmi? Talqon tabib qo'shni shahardan kelgan falon kasalni tuzatib yuboribdi”, “E, bu gaplardan bexabar qolibsiz-da. uka, Talqon tabibning oldiga bugun pismadoncha odam keldi. Ko'p yil dardiga davo topa olmagan ekan, dardi yengil bo'lganidan o'zini qo'yarga joy topa olmay, minnatdorlik bildirgani kelibdi. Talqoni yegan odam hatto ochligini ham unutadi. Kun uzog'i kayfiyati chog' yuradi”.

Faqat bu emas, bolalarining u yer-bu yeri og'rib qolsa ham darrov:

– Talqon amakingga bor, bir ko'rib qo'ysin, otdek bo'lasan-qo'yan, – derdi.

Uy egasigina emas, balki butun qishloq, hatto qo'shni tumandagilar, shahardan keladiganlar ham Talqon tabibni hamma kasalliklarni davolay oladigan mo'jizakor ko'chga ega sehr-gar deb hisoblashardi.

Odatda qishloqdagilar bir-birlarini imo-ishoradan anglar, ortiqcha tushuntirish, gap-so'zlarga o'rin qolmasdi. Faqat Hakim jinnigina bu qoidalariga rioya qilmas, barchaga o'z fikrini baland ovozda tushuntirishga urinar, biroq hech kim uning gaplariga quloq solmasdi.

Qishloqda faqat Hakim jinnigina tabibni yoqtirmasdi. Yana bir gal qishloqdan chiqib, tepalik tomon yo'l olganimda, yo'limda Hakim jinni paydo bo'ldi.

– Ilonning dumi kesik, ilonning dumi kesik... sadaqa ber....

Men qo'limdagi yelim xaltamni kovlab, tushlikka deb olgan kichik kulchadan birini olib unga uzatdim. U nonni ola turib, birdan sergak torti:

– Tag'in Talqon tabibnikiga borib yurma. Talqoni iblisning yemishi...

Men uning gaplariga parvo ham qilmadim. Chunki Talqon tabibnikiga borish niyatim bo'lmagan. Qolaversa, bu esi kirdi-chiqdi odamning gapiga ko'p ham e'tibor berish shartmasligini allaqachon tushunib yetgandim.

Nima bo'ldi-yu, yoz kunlarining birida tomog'im qattiq shamollab qoldi. Biroz isitmam ham ko'tarilgandek bo'ldi. Ishga ketish oldi dori-xonadan shamollashga qarshi dori olishga qaror qilgandim, uy egasi meni bu fikrimdan qaytardi.

– E uka, nima qilasiz doriga ishonib? Ana Talqon amakining oldiga boring, bir ko'rib qo'ysin. Otdek bo'lasiz, – qo'yasiz. Dorining turgan bitgani ziyon-ku, uniki esa tabiiy. Talqon tabib oddiy tabib emas. Uning yetti pushti tabib o'tgan. Otasi ham odamlarni talqon bilan davolagan ekan.

Garchand ikkilanayotgan bo'lsam-da, Hakim jinnining gaplari hamon qulog'im tagida jaranglab tursa-da, yo'l-yo'lakay Talqon amakining oldiga kirishga qaror qildim. Odatda, odam gavjum bo'ladigan hovli bugun ancha siyraklashib qolgandi, hovliga kirib borishim bilan, o'g'li yugurib oldimga kelib, qo'sh qo'llab ko'rishgancha ichkariga boshladi.

Talqon amaki bilan hol-ahvol so'rashib bo'lgach, u birpas qo'limning tomirini ushlab turdi-da:

– Hm-m, ichaklaringizda ham shamollash bor ekan-ku, uka. O't pufagingiz ham, – dedi.

Men: “Yo'q, mening tomog'im og'riyapti, shunga kelgandim”, – demoqchi bo'lib endi og'iz juftlagandim, tabib og'zimga urgandek bo'ldi:

– Ichak va o't pufagingiz shamollagani nafas yo'lingizga ham bergan. Shunga tomog'ingiz achishganday bo'lib, qichishib og'riyotganday tuyulayotgandir? Endi bir hafta manavi talqonni kuniga ikki mahal ko'rsatilgan vaqtda shimib yurasiz, keyin yana bir oldimga kelasiz, – deb chiqarib yubordi.

Oldiga kirayotganimda anchayin gumon bo'lgan bo'lsa-da, chiqqanimdan keyin uning karomatgo'yiligiga tan bergandim. Xuddi ichimdagini uqqanday, shu talqonni vaqtida shimisam tez orada tuzalib ketadiganday edim.

Qishloq chetidagi qushlar makon tutgan tepalikka borib, tabib aytganday talqondan og'zimga soldim. Talqon tomog'imdan eriguncha, bir zum atrofga nazar soldim. Quyosh ufqdan ko'tarilib kelar, tog' tomondan mayin shabada esa boshlagandi. Daraxtdagi qushlar chug'ur-lashdan to'xtagan, ko'pchiligi bo'lsa yegulik izlab, dala tomon uchib ketganga o'xshardi.

Men og'zimda talqon bilan, qushlar borasidagi kuzatishimlarimni qog'ozga tushira boshladim.

Tushga yaqin tomog'imda talqon qolmagach, go'yo og'riq ham o'z-o'zidan o'tib ketgandek, o'zimni ancha yaxshi his qila boshladim. Tabibning mo'jizakor talqoniga men ham tan berdim. Nimaiki ishga qo'l urmay, ko'z oldimda tabibning muloyim, jilmayib turgan nuroniy chehrasi namoyon bo'laverdi. “Hakim jinnining hamma gaplari noto'g'ri. Talqon tabib juda ham karomatgo'y ekan”, degan qat'iy fikrga keldim.

Ertasiga tushgacha yozuvlar bilan ovora bo'lib, vaqt o'tganini bilmay qolibman. Qon yurishishi uchun o'zimcha jismoniy mashqlar qilgan bo'ldim, keyin esa yuvinib olish uchun tepalik pastidagi daryo tomon yo'l oldim. Tomog'imda og'riq paydo bo'lgandan buyon cho'milmay qo'ygandim. Daryo bo'yiga kelib, birdan cho'milgim kelib ketdi. Shartta ust-boshimni yechib, o'zimni suvga otdim. Tanim suvda yayrar ekan, tomog'im og'rig'ini ham unutdim. Go'yo Talqon tabibning talqoni sehrli-yu, bir nafasda o'z mo'jizasini namoyon etgandek edi.

Daryo bo'yida qancha qolib ketganimni bilmayman, har holda quyoshning shashti qaytib, kun peshindan og'a boshlagan edi. Biroz uyqu bosayotganini hisobga olmaganda, o'zimni ancha tetik his etardim. Talqon tabibning talqoni foyda qilganidan ko'nglim shod edi. Har gal ko'z oldimda chehrasi namoyon bo'lar ekan, men ham sekin jilmayib qo'yardim.

Tepalikka ham xush kayfiyatda ko'tarildim. Biroq doim qushlar sayraydigan daraxt tagiga qo'yilgan eski yog'och so'ri ustidagi manzara kayfiyatimni xira qildi. Tabib bir haftalikka deb bergan talqon so'rada sochilib yotar, talqon solingan qog'oz o'ramini qushlar cho'qilayverib, ilma teshik qilib tashlagandi. Qog'oz o'ramining eng oxiridagi bir siqimni hisobga olmaganda, talqondan umid qilmasa ham bo'lardi.

Men kelishim bilan talqon talashib chug'urshalayotgan qushlar birdan gur etib havoga ko'tarildi. Qog'oz o'ramining tagidagini noiloj cho'ntagimga soldim-da, so'ri ustida sochilib yotgan talqon uvoqlarini latta bilan artib, o't o'lanlar ustiga sochib tashladim. Tabibning talqoni bugun va ertaga ertalabga yetardi, xolos. Aytilgan muddat o'tmasdan yana talqon so'rab borsam, qandoq bo'lar ekan degan andisha bor edi ko'nglimda.

Kech tushguncha yana o'z ishim bilan band bo'ldim-da, shom qoraymasdan, uy tomonga yo'l

oldim. Tezroq borib uy egasiga vaziyatni tushuntirib, undan maslahat olish niyatida edim.

Quyosh xuddi yonayotgan shar kabi ufqqa og'ib borardi. Ufqning alvon rangi ertangi kunning issiq bo'lishidan dalolat berardi. Agar rassom bo'lganimda, ehtimol, mana shu manzarani tasvirlagan bo'lardim. Bu holni ko'p bor kuzatgandim. Quyosh to ufqqa og'gunga qadar vaqt juda sekinlik bilan o'tayotgandek tuyuladi, ufqqa bosh qo'yishi hamon vaqt yana o'z otini qamchilaydi go'yo. Nima bo'lganda ham yarim botib, yarim chiqib, qizarib turgan quyoshga tikilish odamni to'liqlantirib yuborardi. "Balki bu ham Talqon tabibning karomati tufaylidir", degan o'y kechdi ko'nglimdan.

Hademay, atrofga tun o'z ko'lankasini tashlaydi. Suv yuziga qalqib chiqqan olmalar kabi, tun ko'ksida asta-sekin yulduzlar shu'la sohib, hilol yuz ko'rsatgunga qadar atrofga shom hukmronlik qiladi.

Daqiqa sayin shom quyushlab borardi. Ko'kda o'chayotgan qushlar qay bir oshyonga shoshilishar, qishloq chetidagi hovlining ko'chalariga suv sepilgan, itlarning hurgani, sigirlarning mo'ragani, bolalarning qiyqirig'i eshutilib turardi. O'zimdagi bunday ko'tarinkilik sababini talqon ta'siri bo'lsa kerak degan xulosaga kelgandim.

Uy egasi kelmagan ekan. O'g'li otam qayergadir ketgan, bugun balki kelmasa kerak dedi. Men qolgan talqon bilan kifoyalani, har doimgiday yuvinib ovqatanishga o'tirdim-da, yana xonamga kirib, internetni titkilay boshladim.

Ertasi kuni g'ira-shira tong chog'i uyg'onib o'rmon tomon yo'l oldim. Qushlar aynan qay paytdan sayray boshlashining aniq vaqtini qog'ozga tushirib qo'yishga qaror kilgandim. Tepalikka yetib borganimda vaqt bomdodga yaqinlashib qolgandi. Yuqoriga ko'tarilishim bilan xuddi meni kutib turgandek, qushlar sayrashga tushdi. Tongning bu paytida ularning bunday sayrog'ini tinglash juda maroqli edi. Ammo meni hayratga solgan narsa shu bo'ldiki, qushlar sayrog'i avvalgiday baland va xilma-xil emasdi. Men ajablangan ko'yi qushlarni kuzata boshladim. Shunda ko'zim daraxtlarga shunchaki qo'nib turgan qushlarga tushdi. Ular sayramasdi. Bundan butkul hayratga tushdim. Shunda birdan kecha mening talqonimni cho'qilab tashlagan qushlarni tanib qoldim. Eng g'aroyibi, aynan o'sha qushlar galasi sayramasdan boshqa daraxtga qo'nib, jim turishardi.

Men kundalik daftarimga bu holatni shu kunning qaydi bilan muhrladim. Qushlar borasidagi kuzatishlarimni soat va daqiqalari-gacha aniq qilib yozishga o'rgangandim. Ehtimol, bu keyinchalik asqotib qolar degan ilinjda hech bir narsani e'tibordan chetda qoldirmaslikka harakat qilardim.

Kechqurun uyga kelib, yana qushlar haqida ma'lumotlarni titkilash bilan ovora bo'ldim. Hatto o'rnimga ham o'tmay, o'tirgan joyimda uxlab qolgan ekanman, ertasi kuni ertalab uy egasining ovozidan uyg'onib ketdim. Choy ham ichmasdan, apil-tapil yana o'rmonga otlandim. Qishloq chetidagi masjid tomondan azon ovozi yangrab turardi. Kechagidan biroz kech bo'lsa-da, qushlarning sayrog'ini kuzatish uchun hali vaqt yetarli edi. Qog'oz qalamni olib, atrofga quloq tutdim. Shunda birdan har ikkala to'p daraxtdagi qushlar umuman sayramayotgani meni hayratga soldi. Bunga ishongim kelmasdi. Chunki bu paytda odatda qushlar tinmay sayrardi. Bugun esa ular xuddi motam tutgandek, jimgina, xo'mrayib o'tirishardi. Ilgarilari bomdod payti gala bo'lib sayragan qushlar bomdod o'tgach, sayrashdan to'xtar, biroq bitta-yarimtasi don izlab yoki boshqa sabab bilan chug'irlashib turardi. Bugun to quyosh tikkaga kelguncha ham ularning hech biridan sado chiqmadi. Qushlardagi bu g'ayriodatiy o'zgarishlarga javob topish ilinjida kechgacha tepalikdan nari ketmadim. Cho'milishni ham yig'ishtirib qo'ydim. Agar ketadigan bo'lsam, nimadir muhim narsa yuz beradi-yu, undan bexabar qolib ketadigandek edim.

Ertasi, indini va bir hafta davomida shu holat takrorlandi. Qushlar endi shomda ham, bomdodda ham, boshqa paytlari ham butunlay sayramay qo'yishgandi. Ilgargi tirik qushlar allaqayoqlarga o'chib ketgan-u, kimdir ularning o'rniga qo'lda yasalgan, sun'iy qushlarni olib kelib, qo'yib ketgandek edi.

So'nggi kunlarda menda qushlar kasallikka chalindimikin degan shubha paydo bo'ldi. Kasbim taqozosidan izlanishlar olib borayotgan bo'lsam-da, ularning bu holati menga butkul tushuniksiz edi. Hech bir adabiyot, ilmiy kitoblarda bu kabi vaziyatlar haqida fikr yuritilmagandi. Shunday bo'lsa-da, kechqurin bu borada ilmiy rahbarim bilan bafurja gaplashib olishga qaror qildim.

Kechki payt telefonda vaziyatni ilmiy rahbarimga yaxshilib tushuntirdim. U indamay hamma gapni eshitib bo'lgach, "juda g'alati-ku",

dedi-da, kuzatishda davom etishini, har kungi kuzatishimni pochta orqali yozib turishimni tayinladi.

Rahbar haq edi. Nima bo'lganda ham kuzatishda davom etishim kerak. Odatda bunday ishlarda shoshilish yaramaydi. Kerak bo'lsa oylab, yillab, hatto o'n yillab kuzatish mumkin. Shundagina biror natijaga erishiladi.

Qushlardagi g'ayriodatiy holat meni butkul tashavishga solib qo'ygan bo'lsada, kuzatishda yana davom etishga qaror qildim. Axir rahbarim aytgandek, hech bir natijasizlikdan ham oxir-oqibat natija chiqishi tayin.

Tuni bilan internet titkilab, hech bir savolimga javob topolmay, erta tongda uyqusirab, xunobim oshib hovliga chiqdim, sal narida ko'chadan Hakim jinni o'tib borardi:

– Ilonning dumi kesik...

Birdan xayolimga kelgan fikrdan o'zim ham qo'rqib ketdim. Xayolimda birdan Hakim jinnining so'zlari jarangladi: "Tag'in Talqon tabibnikiga borib yurma. Talqoni iblisning yemishi".

"Nahotki, hammasiga shu talqon sababchi bo'lsa? Axir, shuncha odam shifo topgan-ku? Qushlarga boshqacha ta'sir qilganmikin? Odamlar shifo topgan narsa, qushlarga salbiy ta'sir qilishi mumkinmi?" Ichimdagi g'ashlik sira tinchlik bermas, o'zimni qo'yarga joy topolmasdim. Shunda uy egasi yelim xaltada talqon bilan xonamga kirib kelib qoldi.

– Qarasam, bir-ikki kundan buyon kayfiyatingiz yo'q. Hoynahoy, talqoningiz tomom bo'lgan bo'lsa kerak, – dedi u har doimgi chapani tabiati bilan.

Yelim xaltani qo'limga tutqazdi.

– Mana, siz uchun olib keldim. Qani, og'zingizga bir chimdim talqondan tashlang-chi, qanaqa bo'lar ekan.

Uy egasining sazasi o'lmasin deb, talqondan og'zimga soldim. Odamlar aytganicha bor, shekilli, bir zumda tashvishlarimni unutdim. Yuzimga qon yugurganday bo'lib, minnatdor jilmaydim.

– Mana, bor ekansiz-ku. Sizga necha marta aytdim, og'zingizdan talqonni aritmang, har doim kayfiyatingiz chog' bo'ladi deb.

Shunday deb o'zi ham bir yutim talqonni og'ziga tashlab, shahdam qadamlar bilan chiqib ketdi.

Ertasi erta tongda qo'shni xonadon tomondan yig'i-sig'i ovozidan uyg'onib ketdim. Yuzimni yuvib, tashqariga chiqsam, uy egasi

hovlida u yoqdan-bu yoqqa yurgancha papiros tutatib turgan ekan. Savol nazari bilan unga tikilib turganimni ko'rib, boshini sarak-sarak qilib:

– Talqon amakining o'g'lidan ayrilib qolib-miz, – dedi.

– Talqon amakining o'g'lidan?! – Quloqlarimga ishongim kelmasdi. – Tuppa-tuzuk yurgandi-ku?

– Ha, butun qishloq hayron. O'zi birgina o'g'il edi...

U gapini tugatmay, tanish qo'ng'iroq ovozi keldi va tuyqus darvoz oldida Hakim jinni paydo bo'ldi.

– Otasining kasofati o'g'luga urdi. Hali uning kasofati butun qishloqqa uradi...

Uy egasining ensasi qotdi.

– O'zi sen yetmay turganding. Aljirama, esi past. Daf bo'l bu yerdan. Tag'in Talqon tabib eshitib qolmasin.

Hozirgi holatda aftoda kiyimi, uzun asosi, to'rvaxaltasini aytamasa, Hakimning gaplari binoyidek biyron-biyron, ilgargidek gaplari poyintar-soyintar emas, xuddi sog' odamniki kabi dona-dona edi.

– U o'z joniga qasd qildi. Bilasanmi nima uchun? Otasi tayyorlagan talqon iblisning yemishi, iblisning yemishi... Bu talqon hammani ado qiladi.

Uy egasining rosmah jahli chiqdi.

– Ket bu yerdan, jinni.

– Oldin bir nabirasi soqov tug'ilgandi. Ikkinchi nabirasi esa og'izsiz tug'ilib, bir kun ham yashamadi. Menga ishonmasang, ana kelinidan so'ra. O'g'li bekorga o'z joniga qasd qilgani yo'q. Omborxonada o'zini osgan. Ha-a, o'zini osgan.

– E, bo'ldi qil-e! Bor, daf bo'l bu yerdan.

Uy egasi shunday deb, darvozani yopib qo'ydi.

Hakim jinni bu yerdan uzoqlashar ekan, har doimgidek yana asl holiga qaytdi.

– Iblis malhami u. Iblis malhami u. Ichmanglar... Ilonning dumi kesik...

Uy egasi mening xomush bo'lib qolganimni ko'rib, o'zicha ovutishga harakat qildi:

– Uning gaplariga parvo qilma, uka. Bilasan, u bir jinni. Og'ziga kelganini gapiraveradi.

– Nabirasi haqida aytgan gaplari-chi? U ham yolg'onmi? – dedim, sabrim chidamay.

U boshini sarak-sarak qildi.

– Bu gaplarga ishonmayman. Bari bekor gap. Agar og'izsiz tug'ilganda ham-chi, Talqon tabibning talqoni, albatta, shifo bo'lardi. Biroq kelinni kimdir yo'ldan urgani aniq. Nimadir sabab bo'lib,

eri bilan aytishib qolibdi. Bu kecha bo'lgan ekan. O'g'li esa lom-mim deb javob qaytarmabdi. Sahar payti esa bu ko'rgilik yuz bergan.

To'satdan go'yo ichimda nimadir uzilib ketandek tuyuldi. Men birdan anchadan buyon o'ylantirib yurgan savollarimga javob topganday bo'ldim. O'zim tajriba o'tkazayotgan qushlar fe'li nega birdan o'zgarib qolgani va oxir-oqibat butkul sayramay qo'yganiga javob topganday edim. Hammasi o'sha voqeadan keyin, men o'rmonga talqon olib borib, uni qushlar talashib yegandan keyin boshlanganiga hech shubha qolmagandi. Talqon yeganlari esa sayrashdan qolgan. Boshqacha bo'lishi mumkin emas edi, chamamda.

Uy egasining:

– Talqon amakiniga birga chiqamiz, – deganiga qaramasdan shosha-pisha o'rmonga otladim. Xayolimda har xil savollar g'ujg'on o'ynardi. Qushlar yana asl holiga qaytisharmikin? Bunga qancha vaqt zarur ekan? Balki ularni emlatish darkordir?

Tepalikka yetib kelganimda atrofda o'lik bir sukunat hukmronlik qilardi. Uzoqlardan eshitilib turadigan daryo ovozi ham tinib, har kuni shu paytlari esib turadigan shabada ham to'xtab qolgandek edi go'yo. Sayramasa ham u yer-bu yerda, daraxtga qo'ngancha ma'yus o'tiradigan qushlardan darak ham ko'rinmas, nimadir yuz bergan-u, bu yerlarni butunlay tark etgandek, hamma yoqda jim jitlik hukmronlik qilar, hali yoz bo'lishiga qaramay, daraxtlar ham yaproqlarini to'kib, so'ppayib qolgandek, osmonni esa g'ayritabiyy ravishda qora bulut qoplay boshlagandi.

Tepalik tomon yurayotib, oyog'imda nimanidir bosib oldim. Nima ekan deb, egilgach, o'lik qushning tanasiga ko'zim tushdi. Birdan hushyor tortib, atrofga olazarak qaray boshladim. Hamma yoqda o't-o'lanlar orasida o'lik qushlar tanasi sochilib yotardi. Ilgarilari har doim daraxtni to'ldirib, tinmay chug'urlashgan, faqat so'nggi paytlarda sayrashdan qolgan qushlar, jonsiz suratga kirgan, go'yo bir kechada qaydandir qiron kelganu, qushlarning hammasi bu falokatdan omon qolmagandek.

Birdan o'rmon ko'zimga fayzsiz, qushlar o'ligiga to'la mozordek sovuq ko'rinib ketdi. Bu yerda turishimga ortiq hojat qolmagandi. Hamma izlanishlarim, urinishlarim, vaqtim besamar ketgandi. Shitob bilan ortga, qishloqqa qaytdim. Yo'l-yo'lakay imkon qadar ortga qaramaslikka harakat qildim. Ortga qararasam, xuddi o'lik

qushlarga jon kirib, bo'rondek uchib kelib, yuzimga uriladigandek tuyuldi. Aksiga olib qarshimdan Hakim jinni chiqib koldi.

– Hoy, bola, – dedi u har doimgidek tomondan tarasha tushgandek. – Ket bu yerdan. Uzoqlarga ket. Bu qishloqqa iblis in qurgan. U odamlarga o'z talqonini tarqatayapti.

Bir zum uning gaplariga angrayib turdim-da, yana yo'limda davom etdim. Qishloq chetida Talqon tabib uyi oldida erkaklar to'planib, nimagadir tayyorgarlik ko'rishar, ichkaridan esa ayollarning yig'i-sig'i ovozi kelardi. Men odamlar ko'ziga ko'rinmaslik uchun uyning orqa tomoni bilan yurdim-da, tez orada ijara uyga yetib oldim.

Birdan ko'z oldim qorong'ilashib ketdi, bir muddat karaxt holatda nima qilishimni bilmay turib qoldim. Bir tomondan tobora talqonning xumori tutardi. Jon-jahdim bilan yelim xaltadagi talqondan tezroq tog'im, yuragimni g'ijimlab kelayotgan g'am-u tashvishni tezroq unutgim kelar, ikkinchi tomondan keyin nima bo'ladi, degan xavotir bor edi.

Oldimda ikki yo'l qolgandi. Yo hozir apiltapil narsalarimni yig'ishtiraman-u, jamodoni ko'tarib, ko'chaga otilib, katta yo'l tomon shoshilaman. Bugun dam olish kuni, katta yo'lda mashinalar ko'p bo'ladi. Omadim chopsa, tushdan so'ng shaharga yetib olaman. Qaytib bu yerlarga qadamimni bosmayman. Yoki Talqon tabibning talqonidan og'zimga tashlayman-u, bu mashmashalarni tezroq unutib, qishloqdagi Hakim jinnidan boshqa hamma qatori talqonli hayotga qaytaman.

Bir qarorga kelolmay beixtiyor, og'zimga talqondan tashladimda, ko'cha tomon odimladim. Uy orqasiga o'tib, qishloq chekasidagi tepalik tomon beixtiyor ko'z tashladim. Tepalikdagi daraxtlar xuddi kimsasiz, mung'ayib qolgandek, osmonda esa qora bulut tobora quyushlasha boshlagan, qayoqdandir uchib kelgan qarg'alar galasi qishloq tepasida tinmay aylanar, asta-sekin talqon o'z ta'sirini ko'rsata boshlagan, labimga tabassum yugura boshlagan, yana ortga qayta turib, ko'zlarimni esa shirin bir uyqu bosib kelar ekan o'zi ko'rinmasa ham qaysidir ko'chadan Hakim jinning ovozi elas-elas eshitilayotgandek edi.

– Ilonning dumi kesik, ilonning dumi kesik...

To'lg'in EShBEK,
filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

TILIMIZ JONKUYARI

Adabiyot ixlosmandlari Pirmqul Qodirovni asosan atoqli adib sifatida biladilar. Vaholanki, ul ulug' iste'dod sohibi filologiya fanlari nomzodi, ta'bir joiz bo'lsa, tilshunos olim edilar.

Buni adibning "tarjimayi holi" dan ham bilsa bo'ladi. Ya'ni, 1951-yilda Toshkent davlat universiteti (hozirgi Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti)ni tamomlagan Pirmqul Qodirov Moskvadagi Maksim Gorkiy nomidagi Adabiyot instituti aspiranturasida tahsil olgan va "Abdulla Qahhorning urushdan keyingi ijodi" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan. 1963–1976-yillarda O'zbekiston Fanlar akademiyasining Til va adabiyot instituti katta ilmiy xodimi lavozimida ishlagan. Demoqchimizki, adib va olim umr bo'yi ona tilimizning jonkuyari sifatida

faoliyat ko'rsatganini uning ana shu faoliyatidan ham anglash mumkin.

Pirmqul Qodirov mustabid tuzum sharoitida ona tilimizni asrab-avaylashga bag'ishlangan qator maqolalar, risolalar ham yozgan. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyotida 2008-yilda chop etilgan "Mehrga yo'g'rilgan ijod" (Pirmqul Qodirov ijodi adiblar va munaqqidlar talqinida) kitobida shunday satrlarni o'qiyimiz: "Tillarni qo'shib yuborishga, shu yo'l bilan mahalliy tillarni yo'qotishga qaratilgan siyosat, ayniqsa, yetmishinchi yillarga kelib kuchayib ketdi. Men buni og'rinib his qilganim uchun "Xalq tili va realistik proza" (1973), "Til va dil" (1974) degan risolalarni yozib, ona tilimizni hukmron mafkuralarining tajovuzlaridan himoya qilishga, ona tilimiz boyliklari va go'zalliklaridan avlodlarni ogoh etishga urindim".

Adib va olim o'zbek tili va adabiyotining ilmiy-nazariy masalalariga oid risolalardan tashqari 2 jildli "Adabiyot nazariyasi" kitobining "Adabiy asarning tili" va "Adabiy jarayon" degan boblarini ham yozgan.

Pirmqul Qodirovning 1972-yilda yozgan "Til boyligi – dil boyligi" maqolasini o'qir ekanmiz, muallifning ona tilimiz taqdiri va kelajagi uchun qanchalik qayg'ur-ganini his etamiz. "Har bir so'z – hayotdagi muayyan bir narsa yoki tushunchani ifodalaydi, – deb yozadi muallif. – Demak, kishida so'z boyligi qanchalik ko'p bo'lsa, odam tilni qanchalik chuqur bilsa, uning ichki dunyosi shunchalik boy bo'ladi. Har bir xalq o'zi obod qilgan vodiylar, o'zi yaratgan til boyliliklari bilan ham shunchalik iftixor qiladi. Chunki har bir til shahar-u qishloqlar kabi shu xalqning butun tarixi davomida yaratiladi, obod vodiylar kabi asrlar davomida sayqal oladi".

Muallif ushbu maqolasida Abdulla Qodiriy, Sadridin Ayniy, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor kabi adiblarning asarlari haqida so'z yuritarkan, ularning hammasi ham jonli xalq tilini adabiy tilga san'atkorona payvand qila olganlarini alohida ta'kidlaydi. Ammo xuddi shu ikki daryoni – jonli xalq tili bilan adabiy tilni bir-biriga qanday qilib qo'shish, ularni qanday uyg'unlashtirish masalasini har bir yozuvchi o'z oldiga qo'ygan g'oyaviy-badiiy vazifadan kelib chiqib, o'ziga xos did, iqtidor, hayotiy tajriba ishtirokida mustaqil hal qilishi, ularning badiiy tillaridagi rang-baranglik shundan kelib chiqishini atroficha talqin qiladi. "Yozma adabiyotimiz asrlar davomida iste'molga kiritgan so'z boyliliklari realistik xarakterlar orqali yangi adabiy tilimizga kirib, xilma-xil vazifalarni bajaradi, – deb yozadi adib. – Masalan, biz ba'zan bosh barmoqdan keyingisini ruscha "указательный палец" ga o'xshatib "ko'rsatkich barmoq" deymiz. Holbuki, yozma adabi-

yot orqali kirgan “shahodat barmoq” iborasi yangi adabiy tilimizda ham ishlatilib keladi”.

Muallif maqolasida aniq misollarga murojaat etar ekan, shunday yozadi: “G’afur G’ulom yozgan “Shum bola” qissasining bosh qahramoni qalandarlarga qo’shilgandan keyin eshon uchrab qoladi:

“Shahodat barmoqlari” bilan o’z oldilariga imladilar. Tavoze bilan oldilariga bordim. “Muborak qo’llari bilan peshonamdan silab:

– Bay, bay bo’tam, juda “xudo nazar qilgan bachcha ekansan, osmonga qara o’g’lim! – dedilar.

Shunda besh panjalarining orasidan yetmish bitta jannat ko’ribman”.

Bu yerda yozuvchi eshonning “mo’jiza”larini hajviy kulgi bilan ko’rsatyapti. Shu bilan birga, G’afur G’ulom ayrim eski diniy kitoblardagi va xalq ichidagi xuroftolarni hajviy uslubda tanqid ham qiladi. Eshonning hajviy xarakterini ochishga xizmat qilgan “tavoze”, “muborak qo’llar”, “xudo nazar qilgan bachcha” kabi so’z va iboralar adabiy tilga kirib, yangi mazmuni ochishga bilvosita xizmat qiladi”.

Maqolada keltirilgan misollardan ko’rinib turibdiki, “ajoyib o’zbek adiblari ma’lum bir davrni, ma’lum bir insoniy, milliy, ijtimoiy muhitni, ma’lum qahramonlarni haqqoniy tasvirlash yo’li bilan adabiy tilimizga juda ko’p so’z boyliklarini olib kirdilar, bu til boyliklari bilan kitobxonlarning dillarini boyitdi” deb xulosa qiladi muallif.

Pirimqul Qodirovning ona tilimiz tarixini o’rganish va uni yanada rivojlantirish borasidagi dadil sa’y-harakatlarini 2005-yilda chop etilgan “Til va el” ilmiy badiasi misolida ham ko’rish mumkin. Ushbu ilmiy badiada tilimizning eng qadimiy manbalari – turkiy tosh bitiklar, Mahmud Koshg’ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviylardan tortib Abdulla Qodiriy, Cho’lpon, Abdulla Qahhor kabi ijodkorlarning asarlarigacha bo’lgan badiiy til xususiyatlari elimizning tarixi bilan chambarchas bog’liq holda qiziqarli bayon etilgan. Ma’lumki, sobiq sho’rolar davrida ona tilimizning harakat doirasi behad cheklangan, unga rasmiy e’tibor yo’qolish darajasiga yetib borgan edi. Lekin vatanparvar kishilar o’sha sharoitda ham

tilimizga atalgan mehlrlarini dil tubida asrab keldilar. Tilimizga e’tibor hali mustaqillikka erishmasimizdan avval kuchaya boshladi – ona tilimizga davlat tili maqomini berish uchun kurash boshlandi. Bunda ziyolilarimizning xizmatlari juda katta bo’ldi, desak adashmaymiz. Ular ko’plab ilmiy va publitsistik maqolalari bilan matbuotda chiqish qilib tilimiz nufuzini oshirish yo’lida tinmay xizmat qildilar va bugungi kunda ham mehnat qilmoqdalar. Adib Pirimqul Qodirov ham o’zining badiiy talqinida tilimiz haqida uning betakror xususiyatlariga yuksak baho berish bilan birgalikda ilmiy jihatdan asoslab ham beradi.

Til mavzusini teran tahlil etgan adib va olim shunday yozadi: “Ona tilimizning istiqboli xavf ostida qolgan og’ir vaziyatda dadil eldoshlarimiz Alisher Navoiy ruhidan madad oldilar. Hazrat Alisherning: “Tilga ixtiyorsiz – elga e’tiborsiz” degan hikmatli so’zlari o’zbek tiliga davlat maqomi berish uchun kurash ketayotgan 1989-yilda Toshkentning markaziy maydoni (hozirgi Mustaqillik maydoni) ning kun chiqish tomonidagi ulkan binoning tepasiga odam bo’yi keladigan va ichidan nurlanib turadigan ulkan harflar bilan uzoq-uzoqlardan ko’rinadigan qilib yozib qo’yilgan edi.

Nur bilan yozib qo’yilgan bu so’zlar “Alisher Navoiy” imzosi bilan birga hozir ham ushbu yuksaklikda porlab turibdi. Chunki bu so’zlar hanuzgacha o’z teran ma’nosini yo’qotgan emas” deya tilimizga ta’rif beradi.

Adib ona tilimiz haqida so’z yuritar ekan, uning tub ildizlarini chuqur tahlil qiladi. U tilimizning afzalligini inkor etib bo’lmaydigan dalillar bilan isbotlashga harakat qiladi. Ilmiy badiada ko’plab chet ellik olimlarning ham til haqidagi qimmatli fikrlarini keltirib, tilning millat uchun qanchalik katta ahamiyatga ega ekanligini asoslaydi.

Bir o’rinda muallif o’z fikrlarini Alisher Navoiy asarlari bilan bog’lab qimmatli ma’lumotlar keltiradi. “Jamiyatimizda o’z ona tilini o’rganishni astoydil ixtiyor qilmaydigan odamlar ham bor. Albatta, til o’rganish ixtiyoriydir, – deb yozadi muallif. – Ammo ona tiliga ixtiyorsiz bo’lish – uni pisand qilmaslikdan va

elga e'tiborsizlikdan kelib chiqadi. Alisher Navoiy bu so'zlarning xuddi shu ma'nosiga urg'u beradi". Muallif qayd etishicha, "Muhokamat ul-lug'atayn" asarini o'qigan fransuz olimi M.Bellin 1861-yilda yozgan kitobida Navoiyning ona tiliga bu qadar katta e'tibor berganini vatanparvarlik deb ataydi. Fransuz olimi uzoq Parijda turib Alisher Navoiyning o'z ona tilini mardona himoya qilganiga bunchalik yuksak baho bergani tasodif emas.

Pirimqul Qodirovning "Til va el" kitobi – tarixiy-ilmiiy asar. Tarixiy asarlarda harorati so'nmaydigan voqealar, unutilmaydigan siymolar tasvirlanadi. To'rt unsur qatorida til ham istifoda etiladi. Lekin Xudo yarlaqagan iste'dodli zotlarga tilni boyitish, ulug'lash, haroratli qilish imkoni berilgan. Pirimqul Qodirov tilni boyitgan adiblarni haqiqiy vatanparvar, elparvar deb biladi. Jahon adabiyotida shunday o'lmas asarlar borki, ularni o'rganganing sayin yangi-yangi ma'no qatlamlari ochilaveradi. Alisher Navoiy "Xamsa"si, Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma"si shular jumlasiga kiradi. Navoiy va Bobur o'z ijodi, ilmiy asarlari bilan mumtoz turkiy tilni ulug'ladi. Uning beqiyos imkoniyatlarini ochib berdi. Qator tarixiy romanlari orqali ana shu ulug' zotlar siymosini ulkan mahorat bilan yaratgan adib ona tilimizga bag'ishlangan tadqiqotida ularning betakror asarlariga ilmiy yondashadi.

Adibning 1976-yilda yozilgan "Xalq tilining qudrati" sarlavhali maqolasida shunday satrlarni o'qiymiz: "Tilning butun qudrati – uning xalq dilida va mehnat jarayonida yaratilib, boyib borishi bilan bog'liqdir.

Odamlar bir ishni ko'plashib qilganlarida bir-birlari bilan so'zlar vositasida aloqa qilishga ehtiyoj sezadilar. Bir avlod o'zining ish tajribasini ikkinchi avlodga so'zlar vositasi bilan tushuntiradi. Shu tarzda bundan yuzlab, minglab yillar oldin yaratilgan til boyliklari avloddan avlodga o'tib, kishilarning ma'naviy dunyosini boyitib boradi". Muallif ta'kidlashicha, ko'pchilik milliy tillarning mustaqil taraqqiyoti uchun xarakterli bo'lgan umumiy bir qonuniyat bor. Bu qonuniyat shundaki, har bir tilning afzaliyati shu xalqning o'zi bilan birga yashaydi. O'z xalqi va sarzaminidan ajralib qolgan, boshqa xalqning yuqori tabaqalariga kitoblar yordami bilangina o'rgatilgan til bog'dan ko'chirib olingan va tuvakka o'tqazib qo'yilgan o'simlikning ahvoliga tushadi. Tuvakda ham, albatta, tuproq bor, suv, havo bor, biroq hammasi cheklangan, sharoit tabiiy emas, sun'iy. Shu sababli o'ziga xos tabiiy sharoitlarda o'sadigan o'simliklar tuvakda o'sadigan o'simliklardan ustun kelaveradi. Demakki, har bir til o'z xalqining tarixiga, urf-odatlariga, psixologiyasiga, turmush sharoitlariga chambarchas bog'langan bo'ladi va bu bog'lanish iplari uzila boshlasa, til o'zining tabiiy kuchini, go'zalligini, boyligini yo'qota boshlaydi. Til mehnat jarayonida yaratilgani tufayli uning bosh manbayi va asosiy ildizlari, binobarin – asosiy boyliklari ham mehnatkash xalqda bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, atoqli adib Pirimqul Qodirovning "Til va el" ilmiy badiasi va ushbu mavzuga bag'ishlangan maqolalari o'quvchining ona tilimizga oid bilimlarini oshirishga, mushohadasini yana-da boyitishga xizmat qiladi.

Yasunari KAVABATA

Chirildoq bilan chigirtka

(Hikoya)

Men universitetning g'isht devori yoqalab borib, maktab binosining qarshisidan chiqib qoldim. Maktab hovlisi ensiz taxta panjara bilan o'ralgandi. Gullari to'kilib bitgan sakuraning qoramtir shoxlari ostidagi qurib-qovjiragan o't-o'lan orasidan chirillagan ovoz eshitilardi. Men qadamimni sekinlashtirib, nafas chiqarmay quloq sola boshladim. So'ngra chirildoqning sayrashini davomliroq eshitish uchun, avval o'ngga, keyin chapga burilib devor bo'ylab ketdim. Devor ortida atrofiga apelsin daraxtlari ekilgan tepalik joylashgandi. Tepalik poyoniga yetib borgan zahoti entikib, ko'zlarim qamashib ketdi: men borayotgan tomonda qog'ozdan yasalgan rang-barang fonuslar kamalakdek tovlanardi – bamisli bir tupka-

ning tagida joylashgan qishloqda bayram bo'layotgandek. Hali ularga yaqinlashmasimdan oq fahmladim-ki, bolalar chirildoq tutish uchun to'planishgan.

Fonuslar taxminan yigirmatacha edi. Ular orasida qizili ham, yashili ham, sariq ranglisi ham bor edi. Bittasi besh xil rangdagi qog'ozdan yasalgandi. Yana biri jajjigina qirmizi rang fonus, shubhasiz, fabrikada ishlangani sezilardi. Boshqalari esa – oddiygina, to'rtburchak, lekin g'oyat chiroyllilarini ochig'i, bolalarning o'zlari yasagandi. Bunaqangi bor-yo'qligining hech kimga qizig'i yo'q tepalikda g'aroyib fonus ko'tarib olgan yigirmata bolaning to'planishiga hayratomuz hodisa ro'y berishi kerak edi. Mana, masalan, aytaylik... Ittifoqo, kechki payt bir bola tepalik bag'rida chirildoqlarning chirillashini eshitib qoladi. U borib do'kondan qizil fonus sotib oladi-yu, ertasiga qosh qoraygan mahal, chirildoqlarni izlab topish uchun shu yerga keladi. Bir kundan keyin yana bittasi unga qo'shiladi. Uning fonus sotib olishga puli bo'lmaydi. Shuning uchun u karton quticha olib, uni yonidan qaychi bilan qirqib, tirqish ochadi, so'ng o'sha yeri-ga yupqa qog'oz yopishtiradi. Keyin qutichaning ichiga sham o'rnatadi va ipga osib qo'yadi. Qarabsiz-ki, fonus tayyor.

Shu tariqa qo'shilayotgan bolalarning soni avvaliga beshta, keyin esa yettitaga yetadi. Endi ular qog'ozga rangli suratlar chizishni o'rganib olishadi. Shu tariqa bu navqiron musavvirlarimiz qutichaning yonlarida doira, uchburchak, halqa shaklida ismlari yozilgan tirqishchalar qirqish, bularning ustidan goh qizil, goh yashil, goh yana allaqanday rangli yupqa, rang-barang qog'ozlar yopishtirish mumkinligini tushunib qolishadi. Ular yasagan fonuslar bag'oyat chiroyli chiqadi. Natijada fabrikada yasalgan qirmizi fonuslarning egalari o'z fonuslarini axlatga tashlab yuborishadi, boshqa bolalar ham jo'ngina yasalgan qo'lbola fonuslaridan voz kechishadi. Hammalarining nazarida kecha yasalgan fonus bugun hech narsaga yaramaydi, shu bois karton quti, qog'oz, mo'yqalam, qaychi, qalamtarosh va mumning bozori chaqqon bo'lib qoladi – o'xshashi yo'q, fusunkor

narsa yasamasa bo'lmaydi-da endi! Fonusni ko'rib barchaning ko'zi o'ynasin! Fusunkor, buning ustiga odamning zavqini toshirsin! Mana shunaqa fonuslar bilan bolalar ov qilishga borishmoqchi edi...

Men bolalarning tepalik etagida to'planib turishlarining sababini shunday, deb faraz qildim.

Bolalarni tomosha qilib turganimda, daf'atan bir narsani sezib qotib qoldim. To'rtburchak fonuschalar qadimiy kitoblar singari suratlar bilan bezatilgan edi. Lekin bu fonuschalarga faqatgina gullar emas, undagi qog'ozni qirqib yozilgan bolalarning ismlari ham alohida chiroy baxsh etardi. Isixiko, Ayaka... Bular do'konda sotilayotgani emas, mutlaqo o'zgacha fonuslar edi. Ularning yoni kartondan bo'lgani hamda tuynukcha og'zi naqsh chizilgan harir qog'oz bilan to'silgani sababli sham yog'dusi faqatgina mana shu ziylardan taralib chiqardi. Yigirmaga yaqin turli rangdagi dog'lar yerda sochilib yotardi. Bolalar cho'kka tushib olganча ularni bir yerga jam bo'lib, to'planishga sabab bo'lgan chirildoqlar tovushini tinglashardi.

“Mana chirildoq! Kimga beray?”– deya to'satdan qichqirib qoldi bola. U boshqa

bolalardan bir qadamcha nariroqda ko'zlari bilan maysalar orasida olma-kesak terardi. “Menga! Menga!” – deganча bir talay bola uni o'rab olishdi, ular ham maysalar orasidan nimadir izlagandek alanglashardi. Bola o'ziga uzatilgan qo'llarni itarib tashladi. U chap qo'lidagi fonusni boshi uzra azot ko'tardi-da, boya yaxshi eshitmay qolgan bolalarga qarata yana qichqirdi: “Chirildoq! Chirildoq! Kimga chirildoq!”

Uning yoniga yana bir talay bola yugurib keldi. Ularning bittasi ham hali chirildoq tutolmagandi.

“Chirildoq! Chirildoq! Kimga chirildoq!”

Bolalarning bu izdihomiga yana bir-ikkita-si qo'shildi.

“Menga ber! Menga ber!” – deya qichqirdi hammaning havasini keltirayotgan bolaning ortidan yaqinlashib kelgan qiz. Bola ohista o'girilib unga qaradi, fonusini chap bilagiga o'tqazib oldi-da, o'sha zahoti bajonidil o'ng qo'li bilan maysalar orasini paypaslay boshladi.

– Mana!

– Menga ber, beraqol, iltimos!

Bola o'rnidan turib qaddini rostladi-da, tantanali qiyofada musht qilib tugilgan kaftini

uzatdi. Qiz fonus bog'langan chilvir ipni chap bilagiga osib oldi va uning mushtini kaftlari orasiga oldi. Bola sekingina kaftini ochdi. Qiz hasharotni bosh va ko'rsatkich barmoqlari bilan ushladi.

– Voy-bo'y, kattaligini! Qanaqasiga chirildoq bo'lsin! Rostakam chigirtka-ku! – Jajjigina, jigarrang beozorlikni ko'rib qizning ko'zlari charaqlab ketdi. “Chigirtka, qora chigirtka!” jo'r ovozda qichqirishdi bolalar hasaddan ichlari kuyib. “Rostakam qora chigirtka!”

Qiz ma'noli ko'zlari bilan valine'matiga birrovgina qarab qo'ydi-da, beliga tugib olgan qutichani ochdi va chirildoqni solib qo'ydi. “Ha, chindanam qora chigirtka”, – deya ming'irladi bola. U qizning yuziga mo'jizakor qizil fonusning yog'dusini tushirdi – qiz qutichani ko'ziga yaqin keltirganicha ichidagi chigirtkani zavq bilan tomosha qilardi.

Bola qizga tikilib qoldi. Baxtiyor tabassumi uning dilidagini bildirib qo'ydi. Men esa bu manzarani boyatdan beri kuzatib turgan bo'lishimga qaramay, uning niyatini endi tushunib yetdim va o'zimning befahmligimdan hayratga tushdim. Shu daqiqalarda yana bir marta ajablanishimga to'g'ri keldi. Buni qaranga-a! Na bola, na qiz, na ulardan ko'z uzmay turgan o'rtoqlari hech vaqoni sezishmabdi. Vaholanki, qizning ko'ksida och yashil rangda Fudjio, degan yozuv ro'yi-rost ko'rinib turardi. Qutichani yaxshiroq yoritmoqchi bo'lgan bolaning fonusi oppoq ko'ylagiga juda yaqin turgani uchun kartonga iyerogliflar bilan yozilgan uning ismi – Fudjio – qiz ko'ksida yashil tusda jilolanardi. Qizning chap bilagiga osilgan fonus chayqalardi. Bolaning qorin qismida qizg'ish dog'lar bamisli raqsga tushayotgan kabi iyerogliflar tinmay tebranar, biroq bu nurli raqsda ozgina hafsula qilgan odam

qizning ismini o'qib olish mumkin edi. Uning ismi Kiyoko edi. Na Fudjio, na Kiyoko yashil-qizg'ish nurlar jilvasi ichra buni ko'rishmadi. Darvoqe, bu oddiygina jilvaning o'zimidi?

Faraz qilaylik-ki, Fudjioning Kiyokoga chigirtka hadya qilganini bolalar umrbod esdan chiqarishmas. Biroq o'zining yashil rangli iyeroglifda yozilgan ismi Kiyokoning ko'ksida, “Kiyoko” degan qizil iyerogliflar esa o'zining qornida aks etishini yetti uxlab tushida ham ko'rishni dargumon. Kiyoko ko'ksida “Fudjio” degan yashil iyeroglif porlab turganini, o'zining qirmizi iyeroglifda yozilgan ismi esa bolaning ko'ylagida aks etishini hech qachon ko'rmaydi...

Sendan o'tiniib so'rayman, bolakay: balog'atga yetganingda, albatta, “Mana senga chirildoq” deginda, Kiyokoga chigirtka tuhfa qilgin. Shunda qiz: “Nahotki, shu chirildoq bo'lsa” desin. Sen esa, Fudjio, bu dam uning shodligiga sherik bo'lasan va ikkovingiz yana jilmayasiz. Shunda sen yana: “Mana chigirtka” deb takrorlaysan va unga chirildoq tuhfa qilasan. Kiyoko esa hafsalasi pir bo'lib: “Yo'g'ye!” – deydi va siz yana jilmayasiz.

Yana. Garchi boshqalardan nariroq borib yaproqlar orasini titkilashga fahming yetgani bilan baribir, meni aytdi, dersan, sen chigirtka topolmaysan, Fudjio. O'rniga sen o'zing uchun chirildoq-qiz topib olib, uni chigirtkaga o'xshatishing mumkin. Lekin oxir-oqibat sening dilingga mahzun xayollar oralaydi va kunlardan bir kun hattoki haqiqiy chigirtka ham bor-yo'g'i chirildoqdek tuyula boshlaydi. Men esa sen o'z fonusingga xos ko'kish yog'duning naqadar maftunkorligi va Kiyokoning ko'ksidagi ko'zga tashlanmayotgan nurli halqalarning najotbaxsh ekani haqida hech vaqo bilmasligingni o'ylab, o'kinch bilan xayollarga tolaman.

Olim Otaxon tarjimasida

Dilafro'z ChORIYEVA

Ko'zlarimga sig'magan sog'inch, Kiprigimga osilayotir...

MENING UMRIM

*Shovullagan teraklar
Shardozdayin terilgan.
Oltin rangli kalava
O'rmak qilib yugrilgan.
Oppoq gilam to'qilar.*

*Qo'lga olgan qilichin
Dunyo chevar ayolmi,
Orqov qilib umrimni,
To'qigani xayolmi.
Mening umrim to'qilar.*

*Tiziladi yulduzlar,
Ko'z bo'lgani lovullab.
Parisini yittirgan
Osmon turar huvillab.
Qora gilam to'qilar.*

*Oppoq gilam to'qilar,
Qaro gilam to'qilar.
Ikkisi aro Egam,
Yozig'larim o'qilar.*

XOLA-YA

*Xola, xola, xola-ya...
Ko'zlarimda jola-ya...
Dilimdagi dardimni
Sizga aytib sola-ya...*

*Xola, xola, xola-ya...
Yonog'imda lola-ya...
Ilk muhabbat o'tida
Kuygan jonim tola-ya...*

*Xola, xola, xola-ya...
O'zim bilan qola-ya...
Chertib dilda torimni –
Bo'ldim afg'on-nola-ya...*

*Xola, xola, xola-ya...
G'amim gala-gala-ya...
Ko'nglimda tong yorishmas –
Giyoh bitmas dala-ya...*

*Xola, xola, xola-ya...
So'zlarimda nola-ya...
Yor bevafo bo'lsayam
Yuragida qola-ya...*

TONG

Gullar yonog'idan o'pganda shabnam,
Pokiza nafasdan tirilar olam.
Yulduz(lar) bekinmachoq o'ynashni boshlar,
Quyosh izlab turar qani deb bolam.

Tunni haydab chiqar qo'rasin ochib,
Suruvin oyoqqa turg'izgan cho'pon.
Elni kiyintirar – oromdan kechib,
Yelkada – qotgan non, yamoq bir chopon.

Ayol kubi pishar tunni cho'chitib,
Ayrondak oqara boshlaydi dunyo.
Bolasiga ilinar jonin achitib,
Onaning poyiga yiqilgin dunyo.

Quyoshni mot etib turadi qishloq,
Olovi tandirin oqartib sahar.
Mehnatkash, bedor el – qo'llari qadoq,
Is bosgan ko'ylakda eng ulug' ohar.

* * *

Ko'zlarimga sig'magan sog'inch,
Kiprigimga osilayotir.
Ruhimda uyg'ongan xonish,
Yolg'izlikda ko'silayotir.
Begim, sizni izlab,
Kunning qaro izlariga yo'lim tushdi.
Tunning kumush peshonasin silab turib,
Tiriklikning cho'g'lariga dilim tushdi.
Qalb tug'yonining topolmay ismin,
Sevgi so'zin ash'origa tilim tushdi.
Ey Xudoyim, bilib-bilmay,
Bir olovdil Sultonga ko'nglim tushdi.

SOG'INGANDA...

Peshvoz chiqar og'amday
Azim tog'lar qarshimga.
Yuragimda o't yonar,
Yuz yuvadi yoshimga.

Avaylardi hilolday
Boshlarida shul tog'lar.
Maftun etti ne bilan
Qadri baland bul bog'lar.

Toshlar yig'lar qotovda,
Izlarimga gul ekib.
Qolgan edi o'tovda
Bolaligim entikib.

Sog'inganda sel bo'ldim,
Singolmadim bag'ringga.
Yura-yura yo'l bo'ldim,
Qaytolmadim bovringga.

O'kinmagin, ona yurt,
Tong nasimi – nafasim.
Shudringlarda meni kut,
Oltin beshik – havasim.

Qo'l uzatsa yetgulik
Osmoningni sog'indim.
Yulduz misol uchgandim,
Armonimni sog'indim.

Izladim men o'zimni,
O'zligimni qaylardan.
Nasib etsin parcha yer,
Shul muqaddas joylardan.

Sitora TOJIDDINOVA

YOMG`IR ESA YOG`AVERARDI...

(Hikoya)

Qabrison va qishloq orasi ancha yo'l. Keta-ketguncha ko'chani ikki chekkasida turnaqator ekilgan keksa qarag'ay daraxtlari nimqorong'i yo'lakka allaqanday vahimali tus beradi. So'fi azon aytmay turib, yo'lga chiqqan opa-uka o'z xayollari og'ushida qo'l ushlab ketishyapti.

Opa bu yil o'n oltiga to'ladi. Maktabda tengdoshlariga nisbatan uquvi balandroq bo'lgani uchunmi, direktorning tashabbusi bilan bir sinf yuqoriga "sakragan". Shuning uchun hali avvalgi sinfdoshlari o'quvchi bo'lishsa-da, u talaba. O'zi qorachadan kelgan, lekin soyaki daraxtga o'xshab rangpar va nimjon.

Uka esa beshinchi sinfdagilarning jo'raboshi. Aslida rasman sinf sardori bo'lishga munosib edi-yu, lekin biroz bezoriligi uchun norasmiysi bo'la qolgan. Ya'ni o'qituvchilar uchun tarbiyasi

og'ir bola, sinfdoshlar uchun esa "birinchi". Hatto beshpolvonlar ham uning so'zini ikki qilolmaydi. Bo'ychan, quyosh tig'ida pishgan yigitcha.

Ikkovlon jimgina bir-bir qadam bosib ketisharkan, birdan bug'doyzor oralab o'tgan ariqning ichidan be'oxshov ovoz eshitildi. Opa garchi o'zidan to'rt yosh kichik bo'lsa-da, ukaning bilagiga mahkam yopishdi:

– Bu nima?!

– Qo'rqma, apa, qurbaqa-ku! Ko'rmaganmisa-a-an!

Opa o'zining qo'rqoqligini bildirmaslik uchun "Mirali domullaning kuchugimi debman", deya pichirlab qo'ydi.

Shu bilan xayollar bo'lindi. Uka boshini yerdan ko'tarmay gap boshladi:

– Apa, esingdami o'shandan bir hafta oldin dadam bir rivoyat aytib bergandi.

– Dadam ko'p rivoyat aytgan. Qaysisini aytyapsan?

– Anu yaxshi odam haqidagisini aytyapman. Umuman gunoh ishlarni qilmagan bir kishining xotini o'lib qoladi. O'shanda boyagi yaxshi odam Xudoga iltijo qilib, "Yo Oллоh, xotinim hali yosh edi. Orzulari ko'p edi. Iltimos, mening umrimdan o'n yil olib unga ber" deydi. Shunda xotini yana tiriladi. Qolgani esimda yo'q. Shu joyi juda yaxshi-da.

– Ha, esladim...

– Shu... men ko'p duo qildim. Lekin foydasi bo'lmadi. Xudo mening duolarimni hisobga olmasa kerak, apa. Bilasanmi, men gunoh ish qilganman-da. O'tgan yili Xadicha malim meni "Qora tappi" degani uchun sim to'sig'idan oshib, bog'iga kirdim. Qarasam, tomorqasida qovoqlari katta-katta bo'lib, sarg'ayib turgan ekan. Hammasini bitta-bitta uzib, yorib tashlaganman. Keyin Xadicha malim rosa qarqagan.

– O'sha malimingning malimligiyam yo'q o'zi. Bir gapi ikkinchisiga to'g'ri kelmaydigan chalasavod. Otasini puliga diplomli bo'lgan-da. Shularni o'ylab xafa bo'lib o'tirasanmi?

– Yo'q, shu paytgacha xafa bo'lganim yo'q edi, apa. Har kuni Xudoga "Mening umrimdan o'n yil olib dadamga ber" deb duo qilsam, ijobat bo'lmayapti-da. Gunoh qilganman-da. Apa, sen ayt, iltimos. Sen hech kim bilan urushmagan-san, hamma seni yaxshi qiz deb maqtaydi. O'n yil umringdan dadamga be-er...

Opaning bo'g'zidan tupugi o'tmay qoldi. Kimdir bo'ynidagi ikki bodomcha bezlarini qisib turganday. Tambalangan ariq birdan qo'yvo-

rilganday ko'ziga yosh bostirib keldi-yu, o'zini, o'ziga qo'shib ukani ham aldashni boshladi:

– Qara, yomg'ir yog'yapti!

Opa bir osmonga bir yerlarga qarayotgan ukasini shamg'alat qilib, ko'z yoshlarini kaftlari bilan sidirib oldi.

– Yomg'irni yomon ko'raman. Hech kimga aytmagin-u, qo'rqaman, – deb qoldi uka. Boyagi mavzu ukasining esidan chiqqanidan xursand bo'lib ketgan opa savollarga ko'mib tashladi.

– Nega? Qiziqmisan, yomg'ir nima qiladi senga?

– O'sha kuni ham yomg'ir yoqqandi-ku. Sen bilmaysan, shaharda eding, apa. Soat kech-qurun ikkilar edi. Qozoqvoy do'xtirning uyigacha oyoqyalang boribman. To'g'risi, oyoq kiyim kiymaganimni o'zimam bilmovdim. Darvozani rosa taqillatdim, hech kim chiqmadi. Keyin ayvoniga kirib borib, chaqirdim. Do'xtir chiqib, menga baqirib berdi. “Hamma yoqni loy qilib tashlabsan” dedi. “Uyga yuring, dadam kasal bo'lib qoldilar”, desam, “Shaharga olib boringlar, borganim bilan mening apparatlarim yo'q”, dedi, apa. Kelmadi. Onam bilan men dadamni ko'tarib ko'chaga chiqarmoqchi, balnisaga obormoqchi edik. Men qo'llaridan ko'tarib turgandim. Dadam birdan qotib, qimirlamay qoldilar, apa! Do'xtir kelmadi...

Opa aslida qayerda qanday gapirishni yaxshi bilardi. Universitetda debat degan guruhning yetakchisi. Ammo ukasiga hech narsa deyo'lmadi. Tosh haykalga o'xshab qolgandi go'yo.

...Qabriston adir ustida. Atrofi panjara bilan o'rab olingan. Mol-hollar kirolmaydigan darajada himoyalangan. Ko'klam fasli bo'lgani uchunmi, atrof yam-yashil. Ora-sirada qizg'aldoqlar sizga termulib turgan juft-juft ko'zlarga o'xshab, beozorgina tebranib turishibdi. Adir ustidagi adirchalar esa o't-o'lanlardan tozalangan. Bu joylarning egasi borligi bilinib turardi.

Opa-uka biroz zanglagan temir darvozadan o'ng oyoqlarini bosib, onalari o'rgatganday “Assalomu aleykum, mo'min-musulmonlar” deya ichkarilashdi...

Hali tuprog'i qurimagan qabr boshida cho'kkalashdi. Opa ro'molining uchini qattiq tishlab olgan. Uka bilganicha Qur'on tilovat qildi. So'ng ikki jigar ko'llarini duoga ochdilar. Barcha mo'minlarga, jumladan, o'z otalariga ham jannatdan joy so'radilar. Gunohlarini mag'firat qilishini yolvordilar.

Keyin esa qabr atrofini aylanib, “tekshirib”

chiqdilar: biror ortiqcha tosh yoki tikanlar yo'qmikin?! Bir-ikkita toshchalarni olib tashlab, yana cho'kkalab o'tirdilar. Opaning ho'ngrab-ho'ngrab yig'lagisi, qabr tuprog'iga bosh qo'yib, alam, dard, sog'inch qo'shilib ketgan hasratlarini to'kmoqchi bo'lgani sezilib turardi. Ammo “Marhumlarning ortidan yig'lash, ayniqsa, qabristonda ovoz chiqarib, ko'z yosh qilish yomon bo'lishi”ni aytishgani, qolaversa, ukasining oldida unga o'rnak bo'lishi kerakligi uchun ham, rumolining uchini yanada qattiqroq tishladi. Shu payt uka yana unga savol berdi:

– Apa, men ovoz chiqarib gapirsam, dadam eshitadilarmi?

– Ha, eshitadilar. Nima demoqchi eding?

– Targ'il sigirimiz tuqqanini aytmoqchiman. Aytaveraymi?

– Ha, aytaver. Aytaver...

Yerdan bir maysani bexosdan uzib, barmoqlari orasida o'ynayotgan uka sekin o'rnidan turib, dadasi bilan hayotlik chog'ida suhbatlashganday gapira ketdi:

– Dada, Oymomo tug'di. “Ikki yarim oylardan keyin bolalaydi”, degandingiz o'shanda. Mana, ikki oy-u o'n ikki kunda tug'di. Buqacha! Otini nima qo'yamiz, dada?

Uka bir pas nafas rostlab, do'ppayib turgan yangi qabrga, keyin ko'zlari mo'ltirabgina opaga qaradi. Opa “gapiraver” deganday imo qilib ko'zini yana yerga qadadi.

– Agar yo'q demasangiz, Mallavoy qo'yaman. Chunki onasiga umuman o'xshamaydi. Tuproq-rang. Keyin, dada, anu yig'ib qo'yan pulimni ishlatmayapman. Bank derdiz-ku. Oltin apaning sabzisalatlari nonidan ham yemay qo'ydim. Apamning o'qishiga qarashaman o'zim. Xavotir olmang, dada.

Opaning yelkalari titray boshladi. Lablari ko'karib ketdi. Sekin o'rnidan turib, ukasining oldiga keldi..

– Ketdik, uka. Bu yerda ko'p qolish mumkin emas. Hali yana kelaveramiz.

Ular asta-asta odimlab darvoza tomon ketishdi. Uka opasiga bildirmay ortiga qarab qarab qo'yardi. Chunki onasining aytishicha, (Darvoqe, hali uyga qaytishsa, onadan dakki eshitishadi. Opa-uka hech kimga bildirmay, bu yoqqa kelishgandi) “qabristondan chiqayotgan odam orqasiga qaramasligi kerak” ekan. Opa ham darvozaga yetgach, baribir ortiga qaradi. Lablari pichirlab allanima deyotgani bilinar, aftidan dadasi bilan xayrlashayotgan edi...

Marhabo QO'CHQOROVA,
filologiya fanlari nomzodi,
O'zR FA O'zbek tili, adabiyoti va
folklori instituti katta ilmiy xodimi

O'ZI BILAN O'ZI GAPLASHAYOTGAN ODAM OBRAZI

*yoxud
Ahmad A'zam ijodiga chizgilar*

70-yillar adabiy avlodi ichida, shubhasiz, yozuvchi Ahmad A'zamning o'z o'rni bor. Ahmad A'zamning "Mas'ul so'z", "Soyasini yo'qotgan odam", "Hali hayot bor...", "Ro'yo yoxud G'ulistonga safar", "O'zi uylanmagan sovchi" (roman), "Til nomusi" kabi o'nlab badiiy, ilmiy va publitsistik kitoblari chop etilgan. Tabiiyki, bu asarlarning har biri hozirgi o'zbek adabiyotining nodir asarlari xazinasidan o'rin olgan. Chunki Ahmad A'zam o'z asarlarida so'zni asrab-avaylab ishlatgan, xalq tili go'zalliklarini mahorat bilan qo'llagan, shuningdek, o'zbek xalqining ijtimoiy va ma'naviy-axloqiy hayotini haqqoniy, teran, nihoyatda nuqtadonlik bilan yoritgan bilimdon, betakror yozuvchilarimizdan biri hisoblanadi.

Adibning adabiy jamoatchilik orasida shov-shuvlarga sabab bo'lgan "Ro'yo yoxud G'ulistonga safar"

romani hamda "Asqartog' tomonlarda", "Hali hayot bor..." qissalari, "Oyning gardishi", "Soyasini yo'qotgan odam", "Qatag'on", "Go'zallik qirralari", "Mastirjamiyat" hikoyalari, "Tugmachagul", "Gul ko'tarib ketayotgan erkak", "O'zim bilan o'zim", "Odamoviga uchyoqlama qarash", "Vatan haqida yozishga kuchim yetmagan she'rim" kabi novellalarini sanash mumkin. Muallifning o'nlab badiiy asarlarida bo'rtib ko'zga tashlanadigan original badiiy ifoda, qahramonning o'zini o'zi tahlil qilishi, o'zini o'zi taftish etishi, qahramonning nafaqat atrofga, jamiyatga tanqidiy-kinoyaviy munosabatda bo'lishi, qahramon xayolida illyuziya yaratish, mozaika asosiga syujet qurishi, ramz va metaforalarga o'chlik kitobxonni hushyor torttiradi. Bugungi modern o'zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri Nazar Eshonqul Ahmad A'zam ijodi haqida shunday yozadi: "Bu novellalarda biz o'zbek nasrida nisbatan yangi qahramon – jamiyatda, hayotda o'z o'rnini anglatotgan, anglash orqali uyg'onayotgan fikr, uyg'onayotgan o'zlikni, uyg'onayotgan "men"ni anglatuvchi qahramon paydo bo'ldi. Bu novellalarda "men"dan boshqa qahramon yo'q: ijobiy ham, salbiy ham, jabrlovchi ham, jabrlanuvchi ham, ezuvchi ham, eziluvchi ham, hukmgga mustahiq ham, hukm etuvchi ham ana shu "men"ning o'zi, ya'ni o'zi bilan o'zi gaplashayotgan odam. Ahmad A'zam bu obrazi bilan o'zi mansub avlodning butun boshli konsepsiyasini ifodalab berganga o'xshaydi". Bizning e'tiborimizni "o'zi bilan o'zi gaplashayotgan odam obrazi" degan gap jalb etdi.

Darhaqiqat, yozuvchining "Asqartog' tomonlarda" qissasi, "Tugmachagul", "Oyning gardishi", "Qatag'on", "O'zim bilan o'zim", "Vatan haqida yozishga kuchim yetmagan she'r" kabi qator hikoya va novellalarida bosh qahramonning o'zi bilan o'zi gaplashayotganiga guvoh bo'lamiz. Ahmad A'zam qahramonlari o'z hayotini va atrofdagilarning hayoti, faoliyatini tahlil etadi, ularga tanqidiy-kinoyaviy munosabatda bo'ladi. Yozuvchi o'zi bilan o'zi gaplashayotgan, o'zi bilan o'zi kurashayotgan, fikrlayotgan, muhokama-mulohaza yuritayotgan kishilar ruhiyatidagi ziddiyatni ko'rsatib berish orqali chuqur psixologik tahlilga erishadi.

Ahmad A'zam hikoyalari orasida "Oyning gardishi" hikoyasi, ayniqsa, o'zining lirik kechinmali talqini, qishloq odamlarining oddiy va sodda hayotini kitobsevar bola tilidan musaffo, bolalarcha til bilan bayon etib berishi bilan o'quvchini hayratlantiradi. Muallif asarlarida oddiy o'zbekona xalqona til yayrab-yashnab turadi. Qahramonlar ham nihoyatda oddiy, sodda, to'pori. "Oyning gardishi" hikoyasi avtobiografik xarakterga ega. Shuning uchun ham hikoya tili nihoyatda samimiy va jozibador chiqqan. Hikoyada qari ota, kenja o'g'il, amaki, Mamat mesh kabi obrazlar ishtirok etadi.

Hikoyada garchand olim bo'lishni orzu qilib shaharda qolib ketgan katta o'g'il bilan kitobsevar kenja o'g'il obrazlari ikki odam sifatida yoritilgan bo'lsa-da, bu ikki obraz umumiy holda birlashib, Ahmad A'zamning o'zi ekani haqidagi fikr xayolimizda aylanaveradi. Katta o'g'il olim bo'lishni istaydi. Ota o'g'lining ilmiy ish qilaman deb, yigirma yillik umrini kitob, ilm orqasidan quvib yurishni istamaydi. Ota uchun o'g'lining qishloqqa qaytib kelib, mol-hol qilib, yonida suyanchiq bo'lish katta farzand sifatidagi burchidir. Qaysar o'g'il esa professor bo'lish orzusida. Kenja o'g'il otaning dar-di-holini, akasi va otasi o'rtasidagi kelishmovchiliklar, mojarolarga guvoh bo'lib turadi. Ich-ichida katta bo'lsa oltmishga kirgan otasining ulkan suyanchiq'i bo'lishni orzu qiladi. Akasining xatolarini takrorlamaslikni diliga tugib qo'yadi. Hikoyadagi badiiy vaqt va makon nihoyatda aniq chizilgan. Ota namozshom vaqtida amakinikiga ketadi. Kenja o'g'il otasini olib kelish uchun eshakka minib, amakining uyiga qarab yo'lga o'tlanadi. Shom vaqti, chang-to'zonli yo'llar, ayniqsa, qabrston yonidan o'ta turib, yosh bolaning o'takasi yorilay deydi. Ammo bolaning go'zal, yoqimli ovunchog'i bor. Bu osmondagi gardishli oymomo. Hikoyada Bola va Oymomo, Gardishli oymomoning oppoq qo'y qamalgan qo'raga o'xshatilishi singari ramzlar, obrazlar hikoyaga o'zgacha lirik kayfiyat baxsh etgan. Bola-ni oymomoga mahliyo bo'lib boqishi, uning xayoliy gap-so'zlari, muloqoti, kelajakdagi orzulari, manzilga yetib borish uchun butun kuchini, g'ayratini to'plab, yolg'izoyoq yo'lda mardonavor ketishi barcha-barchasi xalq ertaklari uslubini ham eslatib yuboradi. Hatto yarim yo'lda eshak hurkib ketib, bola eshakdan yiqilib tushadi. Qo'rquv, tahluka bola ruhiyatini ezadi. Ammo yosh bo'lishiga qaramasdan, undagi zakolik, aqllilik ustun keladi.

Bola eson-omon manzilga yetib borib, otasi bilan eshakka mingashib uyiga qaytib keladi. Qaytib kelgach, bola tush ko'radi. Hikoyada bolaning oy bilan bog'liq tushi quyidagicha beriladi: "...U oq qo'yga minib olib, ko'zlarini qamashtirayotgan gardish devorning eshigini axtaradi. Oq qo'y esa tixirlik qilib yurmaydi, bir joyda qotib turaveradi. Pastda otasi qo'lini ipaxsa qilib qichqiradi: "Miyang xatomi sening! Nega oyga minib olding? Yana yiqilib tushib boshimga balo ortirma. Seni ko'tarib do'xtirma-do'xtir chopib yurmayin. Yaxshilikcha tush, deyapman, bo'lmasa, olmaga oyog'ingdan osaman". Otasining yonida Orziqul bobo qotib-qotib kuladi: "Ana xolos! Bizni pulisirotdan o'tkazib qo'yadigan qo'yni minib olib-siz-ku! Muallimingizga borib aytmasammi". Mamat mesh eshagidan tushmay otasiga taskin beradi: "Qo'ying, indamang, bolaning o'zi xohlab tushmasa, majbur qilib bo'lmaydi. Ko'p o'qigan-da. O'qimasa

oyga chiqarmidi". U hadeb yaraqlayotgan gardish devorning eshigini axtaradi, devor esa uning ko'zlarini qamashtiradi., eshigi esa ko'rinmaydi. Oq qo'y ham tixirlik qilib joyidan siljimaydi. U qo'yni xalacho'p bilan uradi, qo'yning junlari oyog'iga o'ralashib qoladi. Birdan dimog'iga achqimtil uriladi-yu, uchib ketadi. Otasi esa negadir muloyim ovozda gapirib qoladi: "Ha, nodon bola-ya, yana chiroqni o'chirmabdi..."

Nazarimizda, hikoyada markaziy o'ringa qo'yilgan Bola va Oy obrazlari mana shu yuqoridagi parchada o'zining kulminatsion nuqtasiga chiqadi. Bola tushida oq qo'yni minib olib, qo'radan chiqib ketish uchun urinadi. Lekin eshik topolmaydi, o'ning oydin yorug'i, uning ko'zlarini qamashtiradi. Bizningcha, hikoyada oy va qo'tonlagan oy, bola va oq qo'y obrazlari timsolli ramzlarga aylanadi. Ya'ni, qo'rg'onlangan oy – biqiq muhit ramzi. O'ning gardishi – jamiyatdagi chegaralangan an'anaviy milliy qadriyatlar ramzi, gardish – cheklanganlik, chegaralanganlik ramzi, o'ning qo'tonlashi – bir xil hayot, ijtimoiy tuzumga, an'anaviy milliy qadriyatlarga o'ralishib qolgan o'zbek xalqining hayotiga ramziy ishoralaridir. Oq qo'yga minib olib, yo'l topa olmayotgan bola – o'zbek xalqining an'anaviy milliy qadriyatlari bilan to'qnashib, o'zi istaganidek katta yo'lga chiqa olmayotgan odam ramzi. Xususan, bu Katta o'g'il bilan ota ziddiyatida ko'rinadi. Ota milliy an'anaviy oilaviy qadriyatlardan voz kechishni xohlamaydi. Katta o'g'il esa tor muhitni yorib chiqib, (mol boqib yurishdan ko'ra muhimroq, ilm o'rganishni) ziyoli bo'lishni orzu qiladi. Kichkina kitobsevar nazdida ham katta aka otaga qarshi chiqib, to'g'ri ish qilmayapti. Yozuvchi hikoyada kim haq, kim nohaq? Otami? Katta o'g'ilmi? Bu savolga javobni ochiq qoldiradi. Shuning uchun hikoyani o'qigan kitobxonlar o'z-o'zidan ikki guruhga bo'linishi mumkin. Ammo hikoyani o'qib, mulohaza qilib, ota yoki o'g'ilning tarafdoriga aylanish kerak emas. Aksincha, "O'ning gardishi" hikoyasi orqali Ahmad A'zam nima demoqchi? Shu masalaga diqqat qaratish kerakdek, nazari-mizda. Bizningcha, yuqorida aytganimizdek, hikoyada ota va o'g'il ziddiyati, xususan, qahramon qalbidagi drammatizm, ichki muhokamalar, ong oqimi tasvirlari kinoyaviy badiiy modusli asar yaratilishiga zamin bo'lgan. Ahmad A'zam "O'ning gardishi" hikoyasi orqali o'zbek xalqining qo'rg'onlangan muhitda qotib qolib ketmaslik kerak, yo'l izlash kerak, degan jiddiy ijtimoiy muammoni o'rtaga tashlayotgandek. Kezi kelganda, aytish o'rinli Ahmad A'zamning o'ziga xos kinoyasi, salafari Abdulla Qodiriy va Abdulla Qahhor, yoki zamondosh-tengdoshlari Erkin A'zam, Mu-rod Muhammado'st kinoyasidan farq qiladi. Deylik, Ahmad A'zam kinoyasi tabiatan masxara-mazax, mu-balag'ador xarakterga ega emas. Yozuvchining o'ziga

xos kinoyasi Abdulla Qahhorning ko'rsatkich barmog'i bilan nuqib-nuqib ko'rsatuvchi kinoya va satirasidan ham tubdan farq qiladi. Yoki Erkin A'zam kinoyasidek mazaxlovchi, sarkazm darajasiga ham chiqib ketmaydi. Nazarimizda, Ahmad A'zam kinoyaning o'rta tembrini juda yaxshi topa olgan. Ahmad A'zam voqealar va qahramonlar nigohini kinoyaviy munosabatga hozirlar ekan, unda bo'rttirib-qabartirib tasvirlash yo'q. O'z holicha, tabiiy, hayotiy badiiy maromni yozuvchi yaxshi tutib ko'rsatishga intiladi.

Shuningdek, Ahmad A'zam asarlarida Samarqandning G'azira qishlog'ida yashovchi odamlar hayoti keng, har xil rakurslardan turib yoritiladi. Aynan qishloq nomlari tilga olinmagan bo'lsa-da, bu qishloq yozuvchi tug'ilib o'sgan G'azira, Samarqand ekanligini anglab turasiz.

Ahmad A'zamning "Soyasini yo'qotgan odam" hikoyasi qahramoni ham "O'zi bilan o'zi gaplashuvchi" qahramonlardan biri. Hikoya qahramoni soyasini yo'qotib qo'yadi. U soyasiz odamga aylanadi. Mazkur hikoyada Ahmad A'zam boshqa hikoya va novellalarida, hatto qissalarida ham shu paytgacha qo'llanmagan kinoyaning yangi badiiy formasini qo'llaydi. Ya'ni bu novellada romantik kinoyaviy modus qo'llanilgan. Aslida jism borki, uning soyasi bor. Ammo Ahmad A'zamning qahramoni soyasini yo'qotib qo'yadi. Bu beixtiyor Gogolda burnini yo'qotib qo'yib, rosa uyoqdan-buyoqqa chopgan Janobni esga solib yuboradi. Romantik kinoyaviy asar yozishni uncha-muncha yozuvchi eplay olmaydi. Chunki yozuvchi badiiy to'qimasi orqali dunyoga kelgan voqea va qahramon tiyatrida qandaydir bir romantik tasvirni, romantik detalmi bo'lishi shart. O'sha badiiy to'qimaga kitobxon chippa-chin ishonishi kerak. Aslida bu hayotda ro'y berishi mumkin bo'lmagan hodisa bo'ladi. Misol uchun, yuqorida eslaganimiz Gogolning "Burun" nomli kinoyaviy romantik asaridagi kabi. Gogolning qahramoni ertalab uyg'onib, qarasa, burni yo'q. Burni egasidan arazlab qochib ketibdi. Qiziqarli voqealar aynan shu tugundan boshlanadi. Janob burnini izlab telbalarcha chopadi. Bu o'lgur burun odam yuzining qoq o'rtasida joylashgan bo'lsa. Tasavvur qilib ko'ring, qanday qilib, burunsiz odamlarga ko'rinish mumkin? Asarni o'qishga tutinar ekansiz, Gogolning o'zi to'qib chiqargan romantik kinoyaviy voqealariga qiziqib, qahramon bilan qo'shilishib, uning burnini izlay boshlaysiz. Bu, albatta, adabiyotning, yozuvchining yetuk badiiy mahoratidan darak beradi. Ana endi Ahmad A'zamning soyasini yo'qotib qo'ygan qahramoniga qaytamiz. Yozuvchi hikoyada soyasini yo'qotib qo'ygan qahramon sarguzashtlarini erinmasdan, batafsil hikoya qiladi. Uning bu nuqsoni butun boshli tashkilotni, ishxonani oyoqqa turg'izadi.

Oldiniga qahramonning o'zi bu mudhish voqeani anglamay yuraveradi. Nihoyat, ishxonadagi hamkasbi Barot bir kuni tushlikka chiqishganida uni bu mudhish falokatdan xabardor qiladi: "Tushda Barot ikkovimiz birga tushlikka chiqdik. Menga bir narsa bo'lganini shu Barot bilib qoldi. U uch yilcha oldin ko'chadan hamyon topib olgan. Sakkiz yuz qirq yetti so'm. Shundan beri yerga tikilib yurishni odat qilgan.

Ishxonamizning soyasidan chiqib, sal yurganimizdan keyin mening gaplarimga ha-hu deb yerga qarab ketayotgan Barot bir to'xtadi-da, dabdurdan: "I-ye, sening soyang qani! Qizig'-u!", deb qoldi. Avvaliga Barotning gapini to'g'ri tushunmadim. "shu hazilmi", demoqchi bo'lib, beixtiyor yerga qarasam, mendan yerga soya tushmayapti! Tuyqusdan kallamga bir narsa kelmadi. Lekin, mana soya, mendan tushgan soya yo'q! Oftob tomon bo'lsa kerak degan ilinjda osmonga qarab, keyin soya tushadigan joyni mo'ljal qilsam, oppoq! Oftob mendan to'ppa-to'g'ri o'tib, yerga tushyapti, o'rtada men yo'q!..". Yozuvchi badiiy dalilashni ham unutmaydi. Xususan, nima uchun aynan Barot do'stining soyasi yo'qolib qolganligini birinchi bo'lib ko'rib qoldi, buni muallif izohlab ketadi.

Ana shundan keyin qahramon hayotidagi butun o'zgarishlar va sarguzashtlar boshlanadi. Hikoya qahramoni boshiga tushgan bu ko'rgulikning katta g'alva ekanini anglab, oldiniga xayolida bo'lajak voqealarni jonlantiradi. Umuman olganda, noreal voqelikni qahramon ongida reallashtirish Ahmad A'zamning o'ziga xos uslubi sanaladi. Xuddi shunday tasviriy ifoda "Oyning gardishi" da ham kuzatiladi. Bola va ota xayolida kechgan voqelik o'z-o'zi bilan suhbatini (ichki dialogizm) shunday badiiy tasviriy ifodalardan biri. Ammo bunday tasvirlar xayoliy badiiy voqelik o'laroq hikoyalarda ifodalangan. Tan olib aytish kerak, Ahmad A'zam xayoliy voqealarni, qahramonning o'z o'zi bilan suhbatini, ichki dialogizmini juda o'xshatib yozadi. Muallif so'zlarni, jummalarni, hayotiy tafsiliy detallarni, bir-biriga zanjirday ulanib ketgan hissiyotlar va kayfiyatlarini aniq-tiniq ifodalovchi obrazli tasvirlarni juda o'rnida topib yozadi.

"Soyasini yo'qotgan odam" da ham hikoya qahramoni bo'lajak voqealarni xayol qiladi. Ya'ni soyasi yo'qolib qolganligi uchun uni boshliq xonasiga chaqiradi, voqealarning siyosiy tus olib ketmasligi uchun majlisda uning masalasi ko'rilishini ma'lum qiladi. Mirqosim aka, partkom G'ulom aka uning g'arb adabiyotini ko'p o'qigani uchun, uning ideologiyasi buzilib, soyasi yo'qolib qolganini isbot qilishga harakat qilishadi. Qahramonning xayolida kechgan voqelik, kun kelib reallashadi. Kutilmaganda, Soyasini yo'qotgan odam barchaning diqqat-e'tiborini tortib, hatto kazo-kazo amaldorlar ham kelib, uning soyasi

yo'qligini tomosha qilib ketishadi. Bir kuni katta bir amaldor uning soyasi yo'qligiga ishonch hosil qilgach, hushidan ketib, uni qandaydir shaytoniy ishlarga daxldor odam deb o'ylaydi. Uning ustida tajribalar, tekshiruvlar boshlanadi. Xo'sh, nima bo'пти? Ahmad A'zam nimaga mana shunday aqlga, tasavvurga sig'maydigan voqeani, holatni kitobxonga badiiy voqea sifatida, badiiy obraz sifatida taqdim etmoqda? Yozuvchi tasavvurga sig'maydigan illyuziya yaratish orqali jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga kinoyaviy tanqidiy nigoh tashlaydi. Deylik, byurokratizm, o'z vaqtini, umrini behuda ishlarga sarf etayotgan kishilar ustidan kuladi. Demak, hikoyada o'z-o'zidan kinoyaning ikki turi muallif kinoyasi hamda qahramon kinoyasi ajralib chiqadi. Hikoyada ishxonadagilar Soyasini yo'qotgan odam holatiga siyosiy tus berishadi. Mana muammo qayerda? Ahmoqona mulohaza, ahmoqona fikrlash, ahmoqona siyosat, ahmoqona ijtimoiy tuzim, ijtimoiy munosabatlar ustidan Ahmad A'zamning aqli va ayyorona kulgisi barq urib turibdi.

Hozirgi o'zbek nasrida romantik kinoyaviy asarga namuna keltiramiz desak, faqat ikkita asarni ko'rsata olamiz. Biri tahlilga tortganimiz "Soyasini yo'qotgan odam" hikoyasi bo'lsa, ikkinchisi Nurilla Raufxonning "Pufak" hikoyasidir. Hozircha biz boshqa birorta muallif asarini romantik kinoyaviy asar guruhiga kirita olmaymiz.

Erkin A'zam, Murod Muhammad Do'st kabi adiblarimizning yuzlab tadqiqotchilari bor. Bu yozuvchilar bu jihatdan baxti kulgan. Ammo Ahmad A'zamning tadqiqotchilarini xayolimizga keltirsak, bitta qo'limizdagi beshta barmog'imizni bukib sanolmaymiz. Ular juda ozchilikni tashkil etadi. Albatta, bu degani Ahmad A'zam baxti kulmagan, tushunarsiz, zerikarli yozuvchi degani ham emas. Shunchaki, Ahmad A'zamning ko'p sonli tadqiqotchilari hozircha yo'q. Komil ishonch bilan ayta olamizki, bu oz sonli Ahmad A'zamshunoslar kun kelib ko'pchilikni tashkil qiladi.

Ahmad A'zam o'zbek novellistikasida ham o'ziga xos adabiy maktab yaratgan yozuvchi. Adibning o'nlab novellalari shunday mulohaza yuritishimizga asos beradi. Jumladan, "Tugmachagul" novellasini olaylik. Mazkur novella ham "men" tilidan hikoya etiladi. Novella qahramoni Habibaga bo'lgan ilk muhabbati va bu sevgi tarixini, hissiy-kechinmali sarguzashtlarini bir boshdan lirik-romantik kayfiyatda hikoya qilib beradi. To'g'ri, dunyo adabiyotida muhabbat mavzusida kimlar, nimalar yozmadi, deysiz? Lekin Ahmad A'zam ilk muhabbat haqida o'zigacha yaratilgan asarlardan farqli ravishda o'zgacha, original novella yoza oldi. Novelladagi ko'plab hissiy-kechinmali voqealar talqini yozuvchining shaxsiy tarjimai holi bilan tutashib ketadi. Novella qahramoni sevgan qizi Habibani "Tugma-

chagul" deb ataydi. Aslida, u tugmachagulni umrida ko'rmagan. Lekin nimagadir bolaligida Habibaning yig'laganini ko'rib, yomg'irda qolgan tugmachagulga o'xshatadi. Novellada bugun bilan o'tmish uchrashadi. 10-15 yil Habibaning ishqida kuyib kul bo'lgan yigit hurpayib, qalin kiyimlarga burkanib olgan Habibani ko'rib, kapalagi uchib ketadi. O'tmishdagi Habiba nozikkina edi. Bugundagi Habiba esa paxmoq ayiqdek katta. Sakkizta bolaning onasi, maktab direktori, ro'zg'or, ishxona tashvishlariga ko'milib qolgan katta xotin. Rovi hikoyachi bugunning Habibasini ko'rib, butun boshli hayotini, ishq tarixini birma-bir hikoya qilishga tushadi. Novella nihoyatda maroq bilan o'qiladi. Yigitning muhabbat deb atalgan sirli tuyg'u tufayli kuyib-yonishlari, hayotidagi eng og'ir kunlarda ham uning nomini, siyratini bir zum bo'lsa-da, xayolidan ketkazmay, mudom eslashi romantik ruh bilan hikoya etiladi. Novelladagi ta'sirchan badiiy ifoda nihoyatda yuqumli. Haqiqatan ham bu novellani quruq kesak singari o'qib bo'lmaydi. "Tugmachagul"ni zavqlanib, kulib, kuyib, yig'lab, hatto o'zingizning ilk muhabbat tarixingizni eslab, qiynalib shavq bilan o'qiysiz. Novellada Bugun bilan O'tmish uchrashib, bir obrazning ikki qiyofasi qarshilantiriladi. Rovi qahramon bugun ko'rib turgan Habiba bilan o'tmishdagi Habibani solishtirib, bugungi Habibaga kinoyaviy nigoh bilan nazar tashlaydi. Novella yakunida roviy qahramon o'zi ilk bor ko'z ochib ko'rgan ma'suma, nozikkina, yig'loqi, tugmachagul – Habiba yodi bilan qoladi. Bugungi Habiba unga begona ekanini tan oladi. Novella mana shunday yakunlovchi so'zlar bilan tugallanadi: "Ha, u tugmachagul edi. Hozir... e-e, gulxayrini bilasiz-a? Suvsiz uvat-adirlarda o'sib yotadi. Chiroyli gullaydi, gulbarglarning tagida tugmacha-tugmacha qatlangan urug'i yetiladi, olib ko'ylakka ham qadasa bo'ladigandek. Albatta, tugmalikka yaramaydi, avaylab ushlamasangiz. Kirt etib sinadi. Gulxayrining guli katta-katta oq, qirmizi, gulgun ochilib ko'zni quvontiradi. Orasida doim zarg'aldoq sayraydi, u ham shuning oshig'i, to'yini shunda qilsa chiqar, ichi qushlar bozori-da. Lekin kesib dastalab, gultuvakka solib bo'lmaydi. Tanasi uzun, butunicha sertuk, tuki qo'lga kirib qichitadi. Gulxayri erkin, xohlagan joyidan chiqib, o'zicha gullab turadigan yovvoyi guli-da. Lekin gullari nihoyatda ko'rkli, ayniqsa uzoqroqdan qarasangiz.

Avzo'idan bu havo bir yog'in olib keladi.

O'tgan ulovlarning epkinida xazon chaqiryapti.

Bu xotinni yana necha yillar ko'rmay ketaman, Xudo hammaning ham rahmini yegan bo'lsin.

He-ye, bilmaysiz-da, u Habiba qanday bo'lgan!..".

Ahmad A'zam asarlarida o'zbek xalqining salkam ellik yillik hayoti, ijtimoiy-maishiy turmushi aks etgan. "Qatag'on yili" hikoyasida 80-yillar voqeligi, ya'ni

paxta yakkahokimligi siyosatining dahshatlari nihoyatda tiniq aks ettirilgan. “Tiqin” hikoyasida esa 90-yillar boshidagi qimmatchilik, yo‘qchilik, uzun navbat kabi ijtimoiy muammolar o‘rtaga tashlanadi. Ahmad A‘zam bir asar ishloviga uzoq muddat vaqt ajratadi. Masalan, “Tiqin” hikoyasi tagiga “1993-2007-yillar” sanasi qo‘yilgan. Demak, yozuvchi bir hikoya ustida salkam o‘n besh yil ishlabdi. U yerini o‘chirib, bu yeriga qo‘shib, anchagina tahrirlar, o‘zgartirishlar qilangani ma‘lum bo‘ladi. Muallifning juda ko‘pchilik asarlari mana shunday uzoq yillik ijodiy mehnat samarasi. Ahmad A‘zam har bir asar ustida 10-15 yillab ishlaganini ko‘rish mumkin. Haqiqiy ma‘noda Ahmad A‘zami Abdulla Qahhorning shogirdi deyish mumkin. Mana “Soyasini yo‘qotgan odam” hikoyasi tagiga “1986-2000” yillar sanasi qo‘yilgan. Yozuvchi bu hikoya ustida ham roppa-rosa o‘n to‘rt yil zahmat chekibdi. Bular oddiy raqamlar emas. Ular yozuvchining ijodiy laboratoriyasini tasavvur va talqin etish uchun aniq ilmiy faktlar beruvchi ma‘lumotlardir.

Adabiy jamoatchilik orasida Ahmad A‘zamning “Asqartog‘ tomonlarda” qissasi nihoyatda mashhur bo‘ldi. Qissa ba‘zi tadqiqotchilarimizning dissertatsion ishlarida tahlilga tortilgan. Shunga qaramasdan, har bir tadqiqotchi qissadan o‘ziga yarasha va o‘zining qarichiga yarasha fikr topib aytaveradi. Mazkur qissa uslubi ko‘p jihatdan Erkin A‘zamning “Javob”, “Otoyining tug‘ilgan yili” qissalari bilan yaqinlashadi. Ammo har safar takror-takror urg‘ulab ko‘rsatayotganimizdek, Ahmad A‘zam hayotiy voqelikni badiiy haqiqatga aylantirishda Erkin A‘zam, Murod Muhammad Do‘st, Xayriddin Sultonlarni takrorlamagan holda o‘zgacha uslub, yangi yo‘nilgan qalam tig‘i

bilan yozadi. Qissa haqiqatan ham ravon o‘qiladi. Vaholanki, qissada o‘tmish bilan bugunning voqealari aralash-quralash holda yozilgan bo‘lsa-da. Qissada jamiyatda yomon, yiringli yaradek urchib-ko‘payib ketgan tanish-bilishchilik, poraxo‘rlilik, soxta kadr tayyorlash kabi bir qator korrupsion ishlar tanqid ostiga olinadi. Qissa qahramoni Maxdi Ashrapov, shu jirkanch, iflos, biqiq muhitda, jamiyatda tozalik va halollik ramzi sifatida asar markazida turadi. Asarda Maxdi Ashrapovich ta‘lim olgan institut, so‘ngra dars berib yurgan fakultetdagi ko‘pdan-ko‘p ishlar tahlil chig‘irig‘idan o‘tkaziladi. Shu institutda dars berayotgan o‘qituvchilar haqiqatan ham loyiqmi shu lavozimga? Yoki shu yerda ta‘lim olayotgan talabalar haqiqatan ham loyiqmi shu dargohda tahsil olishga? Mana shu kabi jiddiy muammolar qissada badiiy tahlil qilinadi. Qissada baxshichilikka anchayin qobiliyati bor Shodi akaning hayoti, uning baxtsizligi ancha teran ochib beriladi. Ammo

Shodi akaning hayotini uchta nigoh uch xil talqin qiladi. Demak, Ahmad A‘zam asarlarida kinoyaviy pozitsiya ko‘pyoqlama xarakterga ega. Deylik, qissa qahramoni Maxdi Ashrapov Shodi akaning hayotini achinib so‘zlab beradi. Jo‘rasining, kursdoshining fojiviy hayoti uning xotirasida chuqur iz qoldirgan. Shodi aka kimdandir homilador bo‘lib qolgan qishloqdoshi, raisning qiziga uylanadi. Hatto o‘ziniki bo‘lmagan qizni o‘ziniki sifatida qabul qiladi. Atrofdagilarga uning xotiniga bo‘lmag‘ur bo‘htonlar qilinganini ta‘kidlab, o‘zining, xotini hayoti haqida gap tarqatadi. Go‘yoki, u do‘stlari va xotini oldida qahramonlik ko‘rsatadi. Ammo raisning qizi “xaloskor va qahramon” qiyofasidagi erni qabul qila olmaydi. Ularning oilasi doimiy ravishda janjal ichida kechadi. Oxiri Shodi aka og‘ir dard bilan vafot etadi. Buni eshitganlar uni tinmay janjallashaverib, xotini o‘ldirdi, deyishadi. Rassom yigit Isrofil esa Shodining “xaloskor va qahramonona hayoti”ni “g‘alati xudbin shaxs” deb ta‘riflaydi. Maxdining rafiqasi Ofiyat esa baxtsiz Shodining sarguzashtlari va fojiasini eshitishni ham istamaydi. Shodi akadan ijirg‘anadi.

Rassom Isrofil aytganidek, Shodi aka homilador qizga uylanib, unga yaxshilik qilmadi. Aslida, uning hayotidagi

eng katta xatoni har kuni, har soatda eslatish uchun tavqi la'natli guvoh sifatida uning peshonasida xaloskor er rolini ijro etib, ayolga azob beradi. Bu talqinda ayol jabrlanuvchi, erkak jabrlovchi rolini bajaradi. Ikkinchi bir talqinda ayol beshafqat, yaxshilikni bilmaydigan salbiy tip. Erkak esa ko'ngli toza, ayolga haqiqatan ham ko'mak berishni istagan xaloskor odam. Uchinchi talqinda, erkakning ayolga o'zini "xaloskor, unga uylanib qahramonlik ko'rsatishi" artistizm deb baholanishi mumkin. Shodi aka artistlik qilishda hayotini, o'zining shaxsiy hayotini ham izdan chiqarib yubordi, deyish mumkin. Hayot bilan, bironing shaxsiy his-tuyg'ulari bilan o'ynashish aslo mumkin emas. O'ynashgan g'olib bo'lmaydi, unday odamni muqarrar mag'lubiyat kutadi. Deylik, bunga Shodi akaning hayotini misol keltirishimiz mumkin. Qissadagi Shodi aka haqidagi o'rinlarni sinchiklab ko'zdan kechirsak, uning dali-g'uli, artist xarakteri ochiladi. Qolaversa, u juda kambag'al oilada tug'ilgan. Raisning qiziga uylangach esa hayoti tubdan o'zgaradi. Uy-joy, hamma muammolar hal bo'ladi. Xullas, qissada Shodi akaga nisbatan kinoyaviy pozitsiyaning serqirraligini kuzatish mumkin. Yozuvchi esa ularning hech birini qo'llab-quvvatlamaydi. Xolis turib tasvirlaydi, xolos. Muhokama-mulohaza qilishni kitobxonning o'ziga qoldiradi.

Ahmad A'zamning "Asqartog' tomonlarda" hamda Erkin A'zamning "Javob" qissasida kichkina odam falsafasini ko'rish mumkin. To'g'ri, Maxdi Ashrapov Nuriddin Elchiyev singari juda kichkina odam emas. Maxdi Ashrapov jamiyatda o'z o'rniga ega. Oldiniga talaba, so'ngra domla, fan nomzodi, dotsent lavozimlarida ishlagan. Ammo har ikki qahramon ruhiyatida o'z hayotidanmi, ishidanmi qoniqmaslik bor. Qandaydir boshqacharoq hayotni, boshqacharoq jamiyatni, boshqacharoq muhitni sog'inish hissi bor. Qisqasi, har ikki qahramon ruhiyatida bo'linish bor. Mavjud jamiyatga, o'zi yashayotgan muhitga isyon, norozilik kayfiyati bor. Masalan, "Asqartog' tomonlarda" qissasi Maxdi Ashrapovning quyidagi ichki dialogizmiga e'tibor qaratamiz: "Yo'-o'q, turmushimdan ko'nglim to'lmay, hayotdan noroziligim yo ishlarim yurishmay, shu yashayotgan joyimda noroziligimdan emas, nimadanligini o'zim ham bilmayman, tushuntirishim qiyin, ammo mudom namlarnidir qo'msayman, allaqayoqlarga ketgim, o'sha yoqlarda o'zimga ham noma'lum ishlarni qilgim, bu ishlardan ko'nglim to'lib, ko'kragimni mundoq bemalol ko'tarib yurgim kelaveradi, lekin hech qayoqqa ketmayman, biron narsa to'g'anoq bo'lganidan, ketolmasligimdan emas, o'zim, o'zim ketmayman, eh-h, ketsammi, a, deyman, ko'zimni yumib, o'sha borar joyimdagi ajoyib hayotni, o'zim amalga oshiradigan ajoyib ishlarni xayol qilaman, hozir shundoq o'rnimdan turaman-da, ko'chaga

chiqib, o'tayotgan biron mashinaga qo'l ko'taraman, deb chog'lanaman, xayolimni biri biridan baland, shirin orzularga to'ldirib entikaman, ammo uchishga shaylangan qanotlarimni yelkamga mahkam jipslab, o'rnimdan qo'zg'almay o'tiraveraman – bir turtki, bir harakat yetishmaydi, ketay-ketay deganimda ichim huvullab, bo'm-bo'sh bo'lib qolaman". Demak, Maxdi Ashrapov jur'atsiz odam ekan degan xulosaga kelamiz. Kattaroq ishlar qilishga qodir shaxs emas. U institut tushib qolib vaziyatdan qanday chiqib ketishni ham bilmaydi. Do'sti Tangirning sovg'alarini oladi. Ich-ichida qimmatbaho uy-jihozlarining pulini to'lashni, qaytarishini o'ylaydi. Ammo Tangir qamalib ketganida, unga achinmaydi ham. Qahramon o'z turmushini taftish etib ko'radi, uzoq-uzoq yurtlarga ketib, tomosha qilib, ko'p pullarga ega bo'lib qaytishni, kichkina bir hovlichami sotib olishni orzu qiladi. Ammo hech qayerga ketolmaydi. Demak, Maxdi Ashrapov ham mavjud jamiyatdan norozi bo'lsa-da, amalda uni yaxshilashga harakat qilmaydi. Demak, tabiatan u kichkina odam. U kichkina odamligicha qoladi. Isrofil ko'p jihatdan erkin odam. Ko'nglidagi o'zi yoqqan ishni qila oladi. Shu jihatdan u Maxdi Ashrapovdan ustunroq obrazdek, nazarimizda.

Nazarimizda, Ahmad A'zam boshqa tengdoshlari singari o'z asarlarida ruhi ikkiga bo'lingan shaxs fojiasini teran badiiy talqin etib berishga o'z hissasini qo'shgan jiddiy ijodkorlardan biri. Muallifning qay bir asarini qo'limizga olmaylik, ular chuqur o'ylashga, muhokama qilishga, yangi bir talqinlar topishga yo'l ochadi.

Agar mahoratli adib Ahmad A'zam hayot bo'lganida, bu yil qutlug' 70 yoshni qarshilagan bo'lar edi. Afsuski, takrorlanmas yozuvchi va ajoyib inson Ahmad A'zam bugun oramizda yo'q. Ammo uning badiiy durdonalari kitobxonlar va tadqiqotchilar nazaridan chetda qolgan yo'q. Muallif asarlarining tilsimlarini ochishga yosh tadqiqotchilar bel bog'lashgan. Ahmad A'zam turmush o'rtog'i Farog'at Kamolovning xotirlashicha, umrining so'nggi nafasigacha yozdi, bir zum bo'lsa-da, yozishdan to'xtamadi, tanasida og'riqlar bezovta qilganida ham u yozishdan to'xtamadi. Yozish, ijod qilish uni hayotga qaytardi, unga kuch berib turdi. Bejizga yozuvchi mana bu jumalarni bitmagan: "Ko'p ishni qilib ko'rdim, turli yumushga qo'l urdim. Lekin hech biri yozishga, yozish beradigan mashaqqatli zavqqa teng kelmaydi..."

Xulosa shuki, Ahmad A'zam yaratgan badiiy asarlar zavq bilan o'qiladi va zavq bilan tahlil etiladi. Muallifning ikkinchi mangu umri hech qachon zavol topmasin. Yashashda davom etsin.

ZAMONAVIYLIK SHE'RIYATGA ZO'RLAB SINGDIRILMAYDI

1. XX asr o'zbek she'riyatidagi mavzularning tur-faligi, tashbehlarning ohorli ekannida ustoz shoirlarning chuqur bilim va saviyasi ko'rinib turadi. Bu she'riyat tarixiy voqealarga, ulug' shaxslarga murojaat etdi, shuning barobarida, turfa kechinmalarni ifodaladi. Qisqasi, baland intellektual she'riyat bo'y-bastini ko'rsatdi, boyidi. Bugungi yoshlar she'riyatini bu jihat ila maqtab bo'lmaydi. Ular bir nechta doimiy mavzu va ko'proq, ko'ngil izhori bilan cheklanib qolishayotganday. Yoki o'quvchi bunday serqirra, serma'no she'rlarni o'qimay qo'ydimi? Umuman, zamon-doshlarimiz qanday she'rlarni ko'proq o'qiyapti?

2. Yaqinda bir qadrdonimiz aytib qoldi, bizning adabi-yotda hali telefon haqida tuzuk-quruq asar yozilmagan ekan. O'ylanib qoldim, chindan ham she'riyat har vaqt davr ruhi, kayfiyatini o'zida jo etib kelgan. Ammo hozirgi she'riyatda ana shu ruh sezilmaydi, ellik yil oldin yasalgan qolip-tashbehlari hali ham "trend"da. Aytmoqchimizki, texnologik asrning unsurlari sezilmaydi. Bizningcha, metroga tushib manziliga yetib borguncha simlari chuvalashib qolgan quloqchinini epaqaga keltirolmay xunobi chiqib yotgan yo'lovchi haqida ham go'zal she'r yozish mumkin. Bu bir misol, ammo bunday vositalar hayotimizda ko'p-ku. Kundaligimizdan muhim o'rin olgan mobil telefon haqida she'r yozsa, kishi modernist bo'lib qoladimi? Bu borada qanday fikrdasiz?

3. Internet va ijtimoiy tarmoqlar turmushimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Ayniqsa, yoshlarning ijtimoiy tarmoqdan foydalanmagan, biror kun yo'q, desak mubolag'a bo'lmaydi. Albatta, bu omil ijodkorga, o'z-o'zidan adabiy jarayonga ham ta'sir etmay qo'ymadi. Hozir "internet adabiyoti" degan tushuncha ham mavjudki, bundan asosan yoshlar "unumli" foydalanib, hali siyohi qurimagan asari uchun "like" yig'ib olishmoqda. Xo'sh, sizningcha, ijtimoiy tarmoqlar adabiy jarayonga, xususan, ijodingizga qanday ta'sir ko'rsatyapti?

4. Xalqimiz ustoz ko'rmagan shogird har maqomga yo'rg'alar degan maqol ko'p ishlatadi. Albatta, bu maqol she'riyatga, shoirga-da taalluqli. Bugungi she'riyatimizdagi ustoz-shogird an'analari, adabiy maktablar haqida fikringiz qanday?

Nargiza ODINAYEVA

1. XX asrda ustozlar-ning ijodi yangi dovon bo'lgan. Birin-ketin saf tortib, o'ktam ovozlarda

kirib kelishgan. Ko'pdan ko'p chiqadi, deganlaridek, ularning soni ko'p bo'lgani uchun ham yanada salmoqli tuyuladi. Yangi avlod vakillarining uchqunlab, yakkam-dukkam holatdagi "tashrif"lari sababli ovozlari ham unchalik sezilmagandir balki... Balki shuning uchun ularning ijodi haqida biron hukm aytish qiyinroqdir. Negaki, har qanday bahoga loyiq bo'lish ham qancha elaklardan o'tishlarini talab etadi. Biroq "elakdan o'tish uchun" bilim kerak, degan fikrga ishonmayman. Umuman, she'riyat va bilim butunlay boshqa-boshqa olamlar ekanligini aytish uchun o'rtamiyona she'rxon bo'lish kifoya. Nega deysizmi? Ilm-u fanning ko'chasidan ham o'tmagan, bizning ko'zimizga g'irt besavod bo'lib ko'ringan kekxa ota-xonlarning hikmatlar-u falsafalariga, tashbeh-u qiyoslariga quloq solsangiz, lol bo'lib qolasiz. Qalami qayralgan adib shapaloqday matn bilan bergan tasvirni "qishloqi" chechanlar ikki og'iz gap bilan aytib qo'ya qoladi. Misol shart emas, deb o'ylayman.

Adabiy jarayonni tushuna boshlaganimda, bir necha yil ilgari menda aynan shu o'y bo'lgan. Hozir ham shu fikrda sobitman. Tashbeh-u qiyoslar istisnosiz kayfiyat va holatning kashfidir. Ayni vaqtda ijodkorning lug'ati va bilimdonligi ikkinchi darajali omil. Yaxlit misralar chaqmoqday "yilt" etib tug'iladi.

Endi, "ko'ngil izhori bilan cheklanyapti" xususida – menda ham shunday e'tirozlar bo'lgan: nega hamma o'zining ichida turib

yozadi? Tashqariga chiqib, uchinchi odam bo'lib munosabat bildirib yozadiganlar kam?.. Ijodga kirib kelayotgan hozirgi yoshlar haqida bir nima deymayman, u qadar tanish emasman. O'shanda Bobur Elmurodning she'rlari bu e'tirozimga e'tiroz bo'lib ko'ringan edi.

Bugungi yoshlar she'riyatini faqat ko'ngil izhorlari deb tashxislasak xato bo'ladi. Shoirning har bir she'ri uning ko'rgan, izlagan, qiynagan, his qilgan hududlariga ongi va qalbining "reaksiya"si bo'lib dunyoga keladi. Bu reaksiyani munosabat deymizmi yoki izhor – bu o'zimizning tanlovimiz.

"O'quvchilar"ning saviyasiga kelsak, boshida o'zimdand kelib chiqib bir xil darajadagi o'quvchilar bor deb o'ylardim. Keyin jonini koyitadigan va koyitmaydigan o'quvchilarga bo'ldim. Hozir quyi, o'rta va yuqori qatlamdagi o'quvchilarga bo'laman. Tafakkurining kuchiga qarab o'quvchilik qilishadi. Aksar zamondoshlarimiz esa, o'zlarini unchalik qiynamay she'rxonlik qilishayotganday. Mutolaa ham mas'uliyatli, katta ish.

Adabiyotshunos Rahimjon Rahmatning shunday gapi bor: "Badiiy asar ichi bo'sh idishga qiyos qilinadi. Uni o'quvchi o'z ko'nglidagi ma'no bilan to'ldiradi. Agar o'quvchi ko'nglida ma'no bo'lmasa "idish" bo'shligicha qolaveradi. Shunisi borki, chinakam badiiy asar hech qachon to'lmaydigan bir idishdir". Zamondoshlarimizning jiddiyoq

she'rxonlik qilishlariga xalaqit beradigan vositalar ko'payib ketdi. Bozor iqtisodiyotida talab va taklif degan tushunchalar bor. Yoshlar she'riyati ham ehtiyojga qaragan takliflar.

2. Bu texnika asrida shundoq ham tuyg'ular yemirilayapti. San'at bilan sanoatni aralashtirish yaxshimikin?!

Kichkinaligimizda uyda onamni topolmay qolsak, izlagan joylarimizda yo'q bo'lsalar, qidirib borolmaydigan manzillarimizni aytib, "chamamda, o'sha yoqdalarda" deb qo'yardik.

Boshida ma'no kashf etolmagan, tushunishga qiynalgan she'rlarimni modern yo'nalishi shunday bo'lsa kerak, deb xulosalardim. Telefon haqida she'r yozsa, modernist bo'lib qolish o'sha bosqichdagi tushunchamga to'g'ri keladi. Hozir esa telefon haqida she'r yozish modernistlik emas, zo'raki zamonaviylikka o'xshab tuyuladi. Fikrimcha, mavzu yoki detal emas, yondashuv zamonaviy bo'lishi kerak. Misol uchun, ikki ming yillar oldin oshiq-ma'shuqani gul-u bulbulga qiyoslash qay bir omadli shoirning xayoliga kelgan. Ana shu muvaffaqiyatli o'xshatish hech qanaqa zamon va zamonaviylikni tan olmay, haligacha yashab

kelmoqda. Keyin, modern yo'nalishida yozilgan she'rlar, albatta, tushunarsiz bo'ladi, degan da'vo ham unchalik to'g'ri emas. Modern yo'nalishini hamma bir xil alomatlar bilan tushunmasa kerak. Masalan, ustoz Usmon Azimning bir she'ridan (o'sha payt kundalik hayotining kichik manzaralari tabiiy tasvirlangan) misralar keltiray:

*"Telefonlar jiringlar faqat
Ruxsat berar ko'chalar sayrga.
Sen etmoqchi bo'lib ibodat
Adashibmi kirding bu dayrga".*

Yoki boshqa bir she'rda lirik qahramon holati tasvirini zamon ruhiga monand shunday ifodalaydi:

*"...Do'stlarim oromin buzar telefon,
Uyqusirab bari g'uldiraydi: "Kim?"
Birov telefonga qichqirar shodon:
"Tabriklab qo'yinglar, do'stlar, tirildim.
Mening kindik qonim to'kilgan yurtda
Telegrafchi qiz aqldan ozdi.*

*Manov telba bo'lib qolgan apparat
"Ona, men tirildim" degan xat yozdi". –
Men modernni shu sarhadlarda tushu-
naman.*

Zamonaviylikni she'riyatga zo'rlab singdirib bo'lmaydi. She'riyat ham san'atning boshqa turlari kabi davr manzaralarini tabiiy ravishda o'zida aks ettiradi. Shoir ijodining zamonaviy tashbehlar va "texnologik" detallar bilan boyishi mahorat emas, taassurot masalasi, xolos. Ya'ni, zamon, davr shoirni "hayratga sola olishi" kerak.

"Trend"dagi qolip-tashbehlar haqida esa, muhimi, yangi yo'l emas, muhimi, she'rlar-ku! Lozim bo'lsa, o'quvchini hayratga sola olsa, ulardan ham foydalanish kerak. Qolaversa, keyingi zinaga ko'tarilish uchun avvalgilari asos bo'lib xizmat qiladi.

Qishlog'imizda bir momo bo'lgan ekan. Urushdan qaytmagan o'g'li uchun har kuni daryoning bo'yiga borib yig'larkan – yillar o'tsa ham. Har kuni bir xil joyda, bir xil yig'lash joningizga tegmadimi desa, men har kuni boshqacha yig'layman, sizlarga bir xil tuyuladi, der ekan. Menga ko'proq telefon haqida emas, "naushnigi"ni epaqaga keltirolmay, xunobi chiqayotgan yo'lovchining holati haqidagi she'r samimiyoq tuyuladi.

3. Internet, ijtimoiy tarmoqlar ochil dasturxonga o'xshaydi. Yaxshi tomoni, istagan narsangizni topasiz. Yomon tomoni, odamlarni dangasa qilib qo'ymoqda. Borgan sari ixchamlik, soddalik, qisqalikning talabgoriga aylanib boryapti bu magnit maydonidagilar.

Avvalo, men "Internet adabiyoti" degan tushuncha bilan unchalik kelisha olmayman. Birinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda e'lon qilindi, degani asar yozildi va o'quvchisiga yetkazildi degani emas. Keyin, biz internetni zamonaviy minbar deb qabul qilishimiz kerak. Ijtimoiy tarmoqlarda to'xtovsiz "like" yig'ayotgan "asar"larga kelsak, ularning hammasini ham "ijod mahsuli" deb bo'lmaydi. Odamlar "like"ni ba'zan "qarzga berishadi", ba'zan esa shunchaki ehson qilishadi. "Like" yoki "klass" yuzdan bir holatdagina chinakam e'tirofni anglatadi. Yuqorida internetni "ochil dasturxon" dedik, undan "unumli" foydalanish "like" yig'ish emas, adabiy jarayondan xabardor bo'lish, "foydalanuvchi" "adabiyot xaritasi"ning qayerida yuribdi, qaysi tomonlariga safar qilishi kerakligini ko'rsatuvchi kompas ekanligini aksar yoshlar bilishadi.

Ijtimoiy tarmoq o'quvchilarning tanlash imkoniyatini kengaytirishi rost, ammo badiiy didini o'tmaslashtirib tashlashi ham bor gap. O'zim haqimda gapiradigan bo'lsam, faol foydalanuvchi emasman. Kompyuter, telefon orqali internetdan o'qigan narsalarim quruq bo'lib tuyuladi, ko'nglimga ko'p narsa yuqmaydi.

San'atda "shou biznes olami" degan, beshafqatlikni esga soluvchi tushuncha paydo bo'lgan. Beshafqatlik deyishimga sabab bu olam odamlarida asosiy maqsad "like" yig'ishdan iborat. O'zi umuman XXI asrda odamlar robotga aylanib borayotganday. Temir odamlar. Ko'p tuyg'ulardan begona. Siz tilga olgan "Internet adabiyoti"da ham ba'zan shu shou-biznesni, beshafqatlikni kuzatganday bo'lamiz. Yaxshi tomonlari ham bor, albatta. "Like" yig'ish haqidagi gapingizga aytdim bu gaplarni.

4. Hali maktabga chiqmagan paytimda qishlog'imizda bayram, to'ylar munosabati bilan ko'p

kurashlar uyushtirilardi. Davrada chiroyli "chil" ishlatib, g'olib bo'lgan polvonga "falonchining shogirdi-da", "buning ustozini falonchi-da" degan e'tiroflar aytilardi.

Hunarmandda, sportchida, qo'shiqchida ustozlik mashaqqati u qadar qiyin emas. Shogirdining ko'rinib turgan faoliyatini tarbiyalaydi. Inson tafakkuri bilan bog'langan ustozlik faoliyati havodagi zarralarni tartibga solishday gap. Tuyg'ularga, ongga dars berish hazil ish emas.

O'quvchiligimda o'qituvchilarimni uyida ham yangi kiyinib yurishadi, deb o'ylaganman. Eski kiyim ham kiyishlarini tasavvur qilolmaganman. Hozir ham ustozlarimning tiynatini shunday baholayman.

Yoshlarning o'zidan katta barcha ijodkorga "ustoz" deb murojaat etishlaridan og'rinib ketaman. Bu jarayon "ustoz" so'zining maqomiga umuman yarashmaydi. Husayn Voiz Koshifiy "Futuvvatnomai Sultoniyyoxud javonmardlik tariqati" asarida ustoz-shogird munosabatlari xususida shunday yozadi: "Agar shogirdlikning binosi nimaning ustiga quriladi, deb so'rasalar, irodat ustiga deb javob bergin. Agar irodat nima deb so'rasalar, samo va toatdir, deb aytgin. Agar samo (eshitish) va toat nima deb so'rasalar, nimani ustoz aytsa, uni jon qulog'i bilan eshitish, chin ko'ngil bilan qabul qilish va vujud orqali amalga ado etishdir, deb ayt".

Ustozlikning ham, shogirdlikning ham talablari bor. Bugungi kunda bu talablarni to'laqonli ado etish mushkul vazifa. Ikki vazifadagi shaxs ham o'zidan ortishi kerak. Yer avvalgiga nisbatan tez aylanyapti degan gapni tez-tez eshityapmiz. Vaqt qadrini yana-da balandlatyapti. Faqat ijodda emas, shaxs sifatida ham bir-biriga munosib bo'lishi kerak bu ikki tomon. Bu gaplarim Ustozlarning g'ashiga tegmasin. UZR so'ragan holda tushunchalarimni bayon etyapman.

2-sinfligimizda ustozimiz "ertaga falon joyda to'y bo'layotgan ekan, maktabga kelmasdan hamma to'yga borsin" dedi. Ustozimning gapini uydagilarga aytib, ertasi maktabga bormadim. O'sha kuni bitta men darsga bormagan ekanman. Ustoz sinash uchun aytganini mendan boshqa hamma bilgan. Shogirdlarini har qanday gapiga ishontira oladigan o'shanday ustozlarni juda sog'inaman.

Adabiy maktablar deb ustozlarning adabiy maktablarini nazarda tutayotgan bo'lsangiz, katta xazinalarimiz bor. San'atda, hunarmandchilikda, umuman, boshqa har qanday sohada ustoz va shogird o'rtasida jonli muhoqotat zarur. Faqat adabiyotdagina g'oyibona ustoz-shogirdlik munosabatlari bo'ladi. Muborak maktablarning tolibi bo'lish imkoniyati har bir adabiyotga daxldorlik da'vosida yurgan e'tiqod egasida bor. Qanchalik buyuk siymolarga g'oyibona shogird bo'la olishim mumkinligi haqida o'ylasam, cho'ntagida ko'-o'p pul bilan bozorga otlangan odamday quvonaman.

Abdulaziz AKRAMOV

1. Har bir davrning o'z adibi bo'lgani kabi o'z o'quvchisi ham bo'ladi. XX asr she'riyatida badiiy didning yuksalgani bor gap. U davr kishilari informat-sion oqimlar ta'siridan bir qadar

xoli bo'lishgan. Bundan tashqari, ijod ahlining ma'lum, tanlangan vakillaridagina ommaga ko'rinish imkoniyati bo'lgan va tabiiy ravishda oz narsa qadrliroq ham bo'lgandir, balki. Ammo ishonamanki, ijodkorlar hamisha xalq orasida ko'p bo'lgan. XXI asrning shiddatkorligi, turli informatsion texnologiyalarning ixtiro qilinishi va rivojlani-shi inson ta'sir qildi, uning ruhiyatini o'zgardi. Endi XX asrdagi ruhiy sokinlik o'rnini biroz shoshqaloqlik, vaqt-dan unumliroq foydalanishga harakat qilish va, umuman, sabrsizlik egalladi. Qalin romanlarni avvallari oddiy ishchi ham o'qiy olgan bo'lsa, hozirda bunday mutolaani faqat adabiy elita vakillari va ilmiy ish yozadigan bir-ikkita ilmiy xodimgina qila oladi. She'r o'qish masalasiga kelsak, avvalo she'rdagi avvalgi aytilgan gaplar asta-sekin odamlarni toliqtira boshladi. Yangi shakl, yangi tashbeh-lar ehtiyoji yuzaga keldi. Hozirgi zamondoshlarimizning muayyan bir qismi, faqat ma'lum yosh chegarasidagina she'riyatga murojaat qilmoqda. Sababi, she'riyatning estetik kuchini media olami bir qadar susaytirishga erishdi. Xilma-xil stikkerlar, rasmlar, giflar, qo'shiqlar inson ko'nglidagi she'rga bo'lgan badiiy-estetik ehtiyoji o'rnini, oz bo'lsa-da to'ldira boshladi. Shu tufayli hozirgi zamondoshimiz ko'p ham she'r o'qimayapti, ammo kam va tanlab o'qiyapti deb ayta olaman.

2. Kantning materialistik falsafasida buyumlarning asta-sekin inson ruhiyatiga ta'sir etishi va akslanishi haqida ta'kidlangan. Aslida, telefon haqida she'r yozish biror kishini modernist qilib qo'ymaydi. Lekin agar tuyg'ular telefon buyumi orqali yorqin ifodalansa mo-dernizm boshlanadi. Misol sifatida quyidagi misralarni keltirishim mumkin:

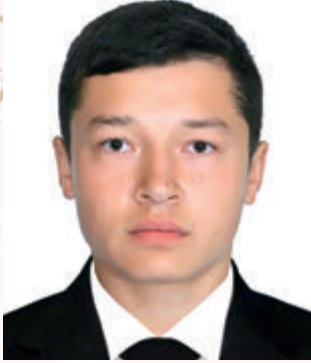
*Telefon zaryadi singari –
Tugab borar mendagi sabr.*

Bu kabi ifoda XX asr she'riyatida uchramasligi va faqat bizning asr nigohi bilan qaralsagina yangilik, ya'ni modern ifoda ekanligini qayd etish lozim. Deyarli har kuni hayotimizga kirib kelayotgan yangi texnologik qurilmalar jonli tabiat va hatto odamlarning o'rnini ham egallamoq-da. Bu hol zamonaviy ijodkor ruhiyatida evrilishlar sodir bo'lishiga, yangi badiiy tafakkurning shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Buni kibermodern deb atash mumkin. Lekin ijodkorning qarashlari o'tgan asrdagi stereotiplari bilan sug'orilgan bo'lsa, u chinakamiga krizis holatini boshidan o'tkazmoqda. Shu evrilishlar davrida shakllanayotgan

yosh ijodkor esa kibermodernni ayni voqelik va hayotning ajralmas qismi deya idrok etmoqda. Mana shu tushun-chalar o'rtasidagi farqlar Krilovning "Oqqush, cho'rtan va qisqichbaqa" masalidagi arava kabi o'zbek she'riyatini bir joyda harakatlana olmay to'xtab qolishiga sababchi bo'lmoqda. Ammo bu arava harakatlanishi zarur va unga qarshilik qilayotgan o'tgan asr kuchlari asta-sekin tabiiy ravishda susayib bormoqda.

3. Internet adabiyoti degan tushunchaning kirib kel-gani bor gap. Ammo bu jarayon bizdagi ijodiy ruh bunga tayyormi-yo'qmi demay ayovsiz informatsiyalar hujumi yuzaga chiqmoqda. Albatta, buning ijobiy taraflarini ham qayd qilish kerak. Internet bu har qanday ijodkor-ga minbar berdi. Tortinchoq, o'zini doimo ommadan olib qochadigan ijod ahli uchun yaxshigina imkon deb qarash ham mumkin. Bundan tashqari, na biror o'tkir muharrir yoki taqrizchi nigohidan cho'chiyan. Yana ijtimoiy tarmoq ijodkorga o'zi istasa anonimlik, ya'ni noma'lumlik yoki niqoblanish imkoniyatini ham taqdim etadi. Endi mazkur holatlarning ham ijobiy, ham salbiy taraflarini qabul qilishga, ko'nikishga majburbiz. Inter-net adabiyotida ijodkor namunasini e'lon qilarkan, uning ta'sirini to'g'ridan-to'g'ri o'quvchi kuzatishi, rag'bat yoki tanqidni o'sha zahotiy olish imkoniyatiga ega. Aslida, mazkur "like" vozliklar ijodkor ruhiyatida o'quvchi didi bilan hisoblashishga, nafaqat hisoblash, balki o'quvchiga ko'proq yoqadigan narsalarni yozishga undashi – ada-biy didning o'tmaslashishiga olib kelmoqda. Manaman degan mashhur yozuvchi-shoirlarimiz ham aynan shu omilning qurboni bo'layotganiga guvoh bo'lib turibmiz. Bu esa internet adabiyotining shakllanish kriteriyalarini tezroq anglash, unga moslashish va salbiy ta'sirlariga qarshi yetarli immunitet hosil qilishga chorlaydi. Kim shu ishni yaxshi uddalay olsa, chin ijodkorlik salohiyatini ham o'zida saqlab qoladi.

4. Ustoz-shogird ananasi bo'lishi kerak va agar bo'lsa bunga ijobiy qarayman. Ammo 2-savolga javob berganimda ta'kidlaganimdek, ikki davr orasidagi tushunchaviy tafovutlar bu an'analarga keskin zarba berdi. Endi ustoz shogirdni, shogird esa ustozni tan olmay qo'ydi. Bu, albatta, salbiy hodisa. Ijod olami-da birovga ijod qilishni o'rgatib bo'lmaydi, ammo adabiyotga nisbatan hurmatni shakllantirishda, so'zga munosabatni to'g'rilash va avval yaratilgan asarlar-ning mohiyatini tushunishda, istaymizmi-yo'qmi, ustoz kerak. Mazkur an'anani davom ettirishda ko'proq katta avlod vakillaridan tashabbus chiqishini xohlar edim. To'g'ri, ustoz shogirdni izlab topmaydi, ammo hozir shundayki, shogird ustozni nafaqat taniydi balki uni qanday izlashni ham bilmaydi. Shu tufayli, bu an'anani yo'qotib qo'ymaslik uchun adabiyot darg'alari xilma-xil to'garaklar, ijodiy davralar, she'riyat kechalarida faolroq bo'lishini istab qolar edim.

Oqil ABDUBARNOYEV

1999-yili tug'ilgan.
Respublika yosh ijodkor-
larining Zomin seminari
ishtirokchisi.

* * *

Sokin oqshom. Qorong'i dala,
Hamma yoqda sukunat, qara.
Hech kim o'tmas ko'chalarda ham
Qurbaqalar kuylayveradi.

Har tomonga termilib zor-zor,
Yo'llarini poylar intizor.
Farzandlari baxtli bo'lsa ham
Validalar o'ylayveradi.

Majnuntollar egiladi jim,
Endi uni eslashadi kim?!
Dunyo qirg'in-barot bo'lsa ham
Sho'x shamollar o'ynayveradi.

Nega buncha xafasan, erkam,
Munchoqqina ko'zlaringda nam.
Kuyma, dunyo bo'ston bo'lsa ham,
G'iybatchilar so'ylayveradi.

Qurbaqalar kuylayveradi,
G'iybatchilar so'ylayveradi,
Bu dunyoning uqubatlari
Shoirlarni qiynayveradi.

Hech tashvishni *bilmay yashasang...*

* * *

Qanday yaxshi, gulzor bog'larda
Kapalakday uchib, yayrasang.
Cho'ntagingda bir chaqa qolmay,
Hech tashvishni bilmay yashasang.

Qanday yaxshi, yastanib gulgun,
Oppoq ko'ylak yaltiroq shimda,
Suygan qizing yonida tursang,
Ijaraga olgan kiyimda.

Qanday yaxshi, vafodor do'sting
Sodiq hamdam bo'lsa-yu senga,
Ishi tushsa, borjing kelmasdan,
Ishontirsang yolg'on gapingga.

Qanday yaxshi, yursang shaharda,
Kostyumingga yuqtirmay changni.
Sizni har kun o'ylayman deya,
Xursand qilib qo'ysang onangni.

Qanday yaxshi, ming bor yalinib,
Muharrirga termilib tursang.
She'ring chiqib, o'z qishlog'ingda –
Men shoir deb kerilib yursang!

Qanday yaxshi...

*Iste'dodlari
bo'lsa, uni
hurmatlaydilar.
Uni deb huzur-
halovat, aysh-
ishrat, ichkilik va
maishatlardan
voz kechadilar.*

Kunduzi ham, kechqurun ham to'xtovsiz ishlash, tinmay o'qish, sinchiklab o'rganish, irodali bo'lish kerak. Har bir soat oltinga teng... Yakimankaga borish va qaytib kelish foyda bermaydi. Bariga qat'iyat bilan tupurish va qo'l siltash zarur... Biznikiga kel, aroq shishangni sindir-da, yotvolib o'qi. Hech qursa Turgenevni, axir uni o'qimagansan-ku...

Anton Chekhov:

tarbiyali odamning sakkiz fazilati

Anton Chekhov jahon adabiyotida nufuzli o'ringa ega. Uning qanday yozuvchiligini asarlari aytib turibdi. Buyuk adib shaxs sifatida ham o'rnatilgan bo'larli fazilatlariga ega edi.

Bu o'rinda yozuvchi qalamiga mansub bir xatga e'tibor qaratmoqchimiz. Chekhovning akasi Nikolay iste'dodli rassom edi. Biroq qat'iyatsizligi, ichkilikka mukkasidan ketgani sabab o'zini o'zi xarob qilib borardi. Adib u haqda: "Millatning kuchli bir iste'dodi o'lyapti, hech bir sababsiz o'lyapti", degandi nadomat bilan. Yozuvchi akasining zaif tomonlarini bilar va uni o'ylab hamisha qayg'urardi.

Chexov akasiga bir xat yozadi. Maktubdagi fikrlar bevosita siz-u bizga tegishli bo'lmasa-da, unda katta ibrat bor.

"Seni "tushunishmayotgani" dan menga tez-tez nolib turarding. Bu masalada hatto Gyote ham, Nyuton ham arz-dod qilmagan... Seni juda yaxshi tushunishadi... Agar sen o'zingni o'zing tushunmasang, bu boshqalarning aybi emas...

Ukang va yaqin kishing sifatida ishontirib aytaman: men seni tushunaman va holatingni ich-ichimdan his qilib turaman... Barcha yaxshi sifatlarini besh qo'limday bilaman, ularni qadrlayman va chuqur hurmat bilan qarayman. Xohlasang, seni tushunishimni isbotlash uchun bu sifatlarini sanab berishim mumkin. Menimcha, o'ta darajada mehribonsan, olijanobsan, xudbinliging yo'q, oxirgi noningni ham birov bilan baham ko'rasan, samimiysan; hasad va nafratdan yiroqsan, ochiqko'ngilsan, odamlarga ham, jonivorlarga ham shafqatlisn, birovning ustidan kulmaysan, kin saqlamaysan, ishonuvchansan... Senda boshqalarda yo'q katta ustunlik bor: iste'dodlisan. Bu iste'dod seni millionlab kishilardan baland ko'taradi. Chunki Yer yuzida har ikki million kishiga bitta rassom to'g'ri keladi...

Iste'dod seni o'ziga xos vaziyatga qo'yadi: hatto qurbaqa yoki o'rgimchak bo'lsang ham, seni hurmatlayverishadi. Chunki iste'dod egasining ayblaridan ko'z yumiladi. Sening bittagina aybing bor. Yolg'on tayanching ham, baxtsizliging ham, boshog'riqlaring ham shundan. Haddan ortiq tarbiyasizsan. Kechirasan-u, lekin to'g'risiyam shu. Gap shundaki, hayotning o'z qonun-qoidalari bor... Madaniyatli davrada o'zingni erkin his qilishing, unda begona va ortiqcha bo'lmasliging uchun ma'lum shaklda tarbiyalangan bo'lishing kerak. Iste'dod seni shu muhitga olib kiradi, sen unga mansub bo'lasan. Va o'z navbatida seni bu muhitdan tortadi ham, sen madaniyatli kishilar va ko'cha odamlari orasida muvozanat saqlay bilishing kerak...

Tarbiyali odamlar, fikrimcha, quyidagi talablarga javob berishi kerak:

Ular insonni hurmat qiladi, shu sababli hamisha iltifotli, muloyim, xushmuomala, murosali... bo'ladi. Ular bolg'acha yoki yo'qolgan o'chirg'ich sababli janjal ko'tarmaydi; birov bilan yashab, keyin buni ta'na qilmaydi, ketayotib: "Siz bilan yashab bo'lmaydi!" demaydi. Ular shovqin, sovuq, ko'p qovurib yuborilgan go'sht, ovqatning tuzi o'tkirligi yoki uyida mehmonlar borligi tufayli g'azabga minmaydi...

Ular faqatgina kambag'allar yoki qarovsiz mushuklarga achinmaydi. Ular oddiy ko'z bilan ko'rib bo'lmaydigan narsalar uchun ham qayg'uradi...

Ular o'zlarini madaniy tarbiyalab boradi. Kiyimini alishtirmay uxlamaydi, uylarini taxtakanaga to'ldirmaydi, yoqimsiz havodan nafas olmaydi, isqirt polda yurmaydi, kerasinkadan ovqatlanmaydi...

Ular mayda-chuyda narsalarga berilmaydi. Mashhurlar bilan tanishish, salonda duch kelgan odamni hayratlantirish, qovoqxonalarda dong taratish bilan mashg'ul bo'lmaydilar.

Ularning yuragi toza, yolg'on gapirishdan qattiq qo'rqadilar. Hazillashib ham yolg'on gapirishmaydi. Yolg'on tinglovchiga haqorat bo'lib tushadi va uning nazarida so'zlovchini qadsizlantiradi. Ular o'zini ko'z-ko'z qilmaydi, ko'chada ham o'zini yaxshi tutadi, birodarlarining ko'ziga kul sochmaydi. Ular vaysaqi bo'lmaydi, so'ralmagan paytda hamma narsani ochiq-oydin gapiravermaydi... Begona quloqlar hurmati uchun ko'pincha sukut saqlaydilar.

Ular birovning mulkini hurmat qiladi, shu bois qarzlarini qaytaradi.

Boshqalarning rahmini keltirish yoki yordam olish uchun o'zlarini yerga urmaydilar. O'zining ko'ngilxushligi uchun birovlarning tuyg'ularini o'yin qilmaydilar. Hech qachon "Meni tushunishmayapti!" demaydilar.

Va hokazo. Xullas, tarbiyalanganlar shunday bo'ladi... Tarbiyalanish va o'zing kirgan muhit darajasidan tubanda qolib ketmaslik uchun faqatgina Pikvikni o'qish va "Faust" dan parcha yodlab olish kifoya qilmaydi. Yoki izvoshga o'tirib Yakimankaga yo'l olish, bir haftadan so'ng u yerdan ham bartaraf bo'lish yetarli emas..."

Moskva, 1886.

Rus tilidan **Orif TOLIB** tarjimasi.